

Hylätyt hakijat

- *keski-ikäisten naisten kokemuksia työkyvyttömyyseläkkeen hakemisesta ja hylkäämisestä*

Minna Loikkanen

Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaattityö,

(Kunto 2)

Yhteiskuntatieteiden laitos

Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta

Itä-Suomen yliopisto

Helmikuu 2010

1 Tarinan alku: ”...niin minä oon käännä helevetissä”	5
2 Eläke ja hylkäys	11
Suomalainen eläkejärjestelmä	11
Miksi eläkkeelle halutaan? Vetävät ja työntävät tekijät eläkkeelle hakemisessa.	12
Eläkehylkäys	14
3 Narratiivinen todellisuus	16
Narratiivisuus	19
Kertomus ja tarina tutkimuksessani	20
Kokemus ja identiteetti narratiivisessa todellisuudessa	21
4 Aineiston hankinta	23
Hylkäystarinan kertojia etsimässä	23
Kertojat	25
Kertomuksia keittiössä	25
Mitä tarinan kertominen, kuuntelu ja nauhoittaminen keittiön pöydän äärellä tarkoittavat?	27
Haastattelujen käsittely ja tutkijan rooli	29
Tutkimuksen tekemisen merkitys tarinan naisille	30
5 Narratiivisen haastatteluaineiston analyysi	30
Analysointia käytännössä	30
A.J. Greimasin aktanttimalli	32
Identiteetin muutos tarinoissa	35
6 Kertomuksista eläkkeen hylkäystarinoiksi	36
Työ ahdistaa – elämänmuutosta hakemassa	36
Diagnoosi helpottaisi	43
Työkyvyttömyyseläke on ainut vaihtoehto	50
Kokemuksia hylkäämisestä	58
7 Identiteettien muutostarinoita	64

Terveestä sairaaksi	66
Työllisestä työttömäksi	74
Palkansaaajasta ”aikuiselätiksi”	82
Eläkeläisen identiteetti – löytyykö sitä tarinoista	87
8 Mitä työkyvyttömyyseläkkeiden hylkästarinoista löytyi?	90
Lähteet	96
Liite	

KUVIOT

Kuvio 1.	Greimassin aktanttianalyysimalli
Kuvio 2.	Greimassin aktanttianalyysimalli laajennettuna
Kuvio 3.	Aulikin tarinan aktantit
Kuvio 4.	Emman tarinan aktantit
Kuvio 5.	Elsan tarinan aktantit
Kuvio 6.	Tiinan tarinan aktantit
Kuvio 7.	Salmen tarinan aktantit
Kuvio 8.	Liisan tarinan aktantit
Kuvio 9.	Saaran tarinan aktantit
Kuvio 10.	Hylätyn keski-ikäisen naisen asema työ- ja ”eläkemarkkinoilla”

Työkyvyttömyyseläkkeen hakemismäärät vaihtelevat vuosittain. Hakemusten määrään, vähenemiseen tai lisääntymiseen vaikuttavat yksilöiden sairastavuuden lisäksi myös yhteiskunnallinen tilanne (lama lisää eläkehakemuksia) ja yritysten intressit (vanhimmat työntekijät eläkkeelle). Kaikkia hakemuksia ei kuitenkaan hyväksytä vaan niitä myös hylätään. Esimerkiksi vuonna 2008 yksityissektorin puolelta 7300 naista haki työkyvyttömyyseläkettä ja hakemuksista hylättiin 26.4 prosenttia. Näiden lukujen taakse kätkeytyy tarinoita ja kokemuksia eläkkeen hakemisesta ja hylkäämisestä.

Tässä tutkimuksessa on pyritty etsimään vastauksia siihen, miten keski-ikäinen nainen kokee työkyvyttömyyseläkehakuprosessin ja hakemuksen hylkäämisen sekä miten hänen identiteettinsä muuttuu hakuprosessin aikana. Tutkimuksessa käytetty aineisto koostuu vuosina 1946-1959 välisenä aikana syntyneiden seitsemän naisen haastattelukertomuksista. Nämä naiset ovat hakeneet osa- tai työkyvyttömyyseläkettä ja saaneet kerran tai useammin hylkäävän päätöksen hakemuksiin. Naisia haastateltiin narratiivisella otteella ja haastatteluista muodostui seitsemän kertomusta. Kertomuksista ja niiden sisältämistä tarinoista on etsitty hakijoiden tavoitteita eläkkeen suhteen, kokemuksia prosessista ja hylkäämisestä sekä sitä kuinka identiteetti muuttui prosessin aikana.

Työkyvyttömyyseläkkeen hakuprosessin aikana haetaan eläkettä terveydentilan heikkenemisen vuoksi, mutta hakijat tavoittelevat myös oireiden diagnoosia, elämänmuutosta ja taloudellista turvaa. Pitkän hakemis- ja hylkäyskierteen aikana naiset sairastuvat psyykkisesti. Prosessi aiheuttaa epävarmuutta, muuttaa elämäntilanteen ja tasapainon. Usein prosessiin liittyy myös mitätöintiä, nöyryyttämistä ja tämä heikentää naisten tilannetta. Naisen identiteetti muuttuu monella tasolla ja useaan kertaan. Nainen muuttuu terveestä työntekijästä ja itsensä elättäjästä sairaaksi, työttömäksi ja rahattomaksi. Naiset joutuvat käymään näitä identiteettien muutoksia läpi ennen kuin he muuntuvat eläkkeensaajan identiteettiin. Eläkkeensaajan identiteettiin siirtyminen ei kuitenkaan ole helppoa. Identiteettiä ei löydykään vaan nainen jää ”harmaalle” alueelle, kuulumatta mihinkään ryhmään..

The amount of applications for disability pension varies annually. The amount, increase or decrease is influenced not only by individuals’ likelihood of illness, but also the state of society in general (economic depression increases the amount of pension applications) and corporate interests (retirement of more senior employees). However, not all applications are accepted; some are rejected. For example in the year 2008 7300 women from the private sector applied for disability pension and 26.4 percent of the applications were rejected. Behind these numbers, different stories and experiences of applying for pension and being rejected can be found.

This study aims to answer the questions of how a middle-aged woman experiences the disability pension application process and rejection and how her identity changes during the application process. The material used in this study consists of interviews with seven women born between 1946 and 1959. These women have applied for partial or full disability pension and their applications have been rejected one or more times. The women were interviewed with a narrative focus, and the interviews formed seven stories. The stories have been analysed to find the applicants’ goals related to the pension, experiences of the process and rejection and how the applicants’ identity changed during the process.

During the process of applying for disability pension, a pension is applied for due to deteriorating health, but the applicants also strive for diagnoses for their symptoms, change in their lives and economic security. During a long cycle of applications and rejections the women start having problems with their mental health. The process leads to insecurity and changes the situation and balance in their lives. The process can often involve demeaning and humiliating, and this weakens the woman’s situation. Her identity changes several times and at many different levels. She changes from being healthy, self-sufficient and employed to disabled, unemployed and poor. The women have to go through these changes in identity before they settle into the identity of a pensioner. However, the change into the pensioner’s identity is not easy. The identity may not be found, and the woman is left in a grey territory, not belonging in any social group.

1 Tarinan alku ”...niin minä oon käännä helevetissä”

Tutkimustarinani alkaa lauseella, joka kuvaa hyvin suurimman osan tutkimukseeni osallistuneiden naisten kokemuksia ja tunteita. Kyseessä ei ole uskonnollisesta kokemuksesta nouseva tilanteen kuvaus eikä ihmissuhdekriisin aiheuttama tunne, vaan kokemus kohtuullisen tavallisesta sosiaalivakuutuksen alaan kuuluvasta byrokraattisesta toimenpiteestä, joka tehdään kun henkilö on menettänyt työkykynsä eikä pysty hankkimaan työtä tekemällä elantoaan.

”Työntekijällä on oikeus työkyvyttömyyseläkkeeseen, jos hänen työkykynsä arvioidaan olevan heikentynyt sairauden, vian tai vamman vuoksi vähintään kahdella viidesosalla yhtäjaksoisesti ainakin vuoden ajan. Työkyvyttömyyseläke myönnetään täytenä eläkkeenä, jos työntekijän työkyky on heikentynyt vähintään kolmella viidesosalla. Muussa tapauksessa työkyvyttömyyseläke myönnetään osatyökyvyttömyyseläkkeenä.

Työkyvyn heikentymistä arvioitaessa otetaan huomioon työntekijän jäljellä oleva kyky hankkia itselleen ansiotuloja sellaisella saatavissa olevalla työllä, jota työntekijän voidaan kohtuudella edellyttää tekevän. Tällöin otetaan huomioon myös työntekijän koulutus, aikaisempi toiminta, ikä, asuinpaikka ja muut näihin rinnastettavat seikat. Jos työkyky vaihtelee, otetaan huomioon työntekijän vuotuinen ansio.

Sen lisäksi mitä 2. momentissa säädetään, arvioitaessa 60 vuotta täyttäneen työntekijän oikeutta työkyvyttömyyseläkkeeseen painotetaan työkyvyttömyyden ammatillista luonnetta” (Työntekijän eläkelaki 19.5.2006/395, 35 §, 1. ja 2. momenttia)

Tavallinen byrokratian alaan kuuluva asia, joka takaa yksilölle taloudellisen etuuden, mahdollisuuden elää lähes normaalia elämää työkyvyttömyyden kanssa. Mutta miksi tutkimukseeni osallistuva Elsa kuvaa tapahtunutta noilla sanoilla?

Olen tehnyt kuntoutussosiaalityöntekijän töitä kuntoutuslaitoksessa ja moniammatillisen työryhmän jäsenenä työkykyarvioita kymmenen vuotta. Vuosien varrella olen tavannut useita naisia ja miehiä, joiden työkyvyttömyyseläkkeet olivat hylätty vähintään kerran, mutta usein miten he olivat joutuneet hylkäyskierteeseen. He olivat saattaneet hakea eläkettään jo vuosia, pisimmät hakuprosessit olivat kestäneet lähes kymmenen vuotta. Keskusteluissa kävi ilmi, että hakijoiden kokonaistilanne heikentyi hakuprosessiin kuluvien vuosien varrella. Perussairaudet, joiden perusteella työkyvyttömyyseläkettä haettiin, harvoin parantuivat ja

lisänä tuli usein psyykkisen kunnan romahtaminen. Tilanteen jatkuminen vaikutti heidän taloudelliseen tilanteeseen heikentävästi.

Elsa on yksi heistä, niin kuin kaikki myöhemmin esiteltävät tutkimukseen osallistuvat naiset. Tapasin Elsan 2000-luvun alkupuolella hänen käydessään työkykyarvioinnissa työpaikallani. Tällöin hän oli hakenut työkyvyttömyyseläkettä jo usean vuoden ajan. Hänen ahdistuksensa ja hakemisprosessinsa vaikeus jäi kaivertamaan mieleni pohjalle. Aloittaessani sitten myöhemmin lisensiaattiopintoni oli tutkimusaihe valmiina mielessäni. Halusin tutkia työkyvyttömyyseläkkeiden hylkäämisen vaikutusta ihmisen arkielämään ja hakijoiden kokemusta prosessista. Naiset valikoituivat hyvin luontevasti tutkimukseni kohteeksi, koska sain koko idean tutkimukseeni Elsan tapaamisesta. Hyväksi perusteluksi naisten valinnalle nousi myös se, että naisten hakemuksia on hylätty miesten hakemuksia enemmän jo 1970-luvulta alkaen. Selitystä siihen on etsitty esimerkiksi miesten ja naisten erilaisesta sairausrakenteesta sekä sairauskäyttäytymisestä että työelämästä (Naisten ja miesten...1993).

Yksityisellä sektorilla vuonna 2008 tammi-marraskuun välisenä aikana noin 7300 naista haki eläkettä ja hakemuksista hylättiin 26.4 prosenttia. Samaan aikaan eläkkeelle haki noin 11300 miestä. Heidän hakemuksistaan hylättiin 20.4 prosenttia. 2000-luvulla ero sukupuolten välillä oli korkeimmillaan vuonna 2004, jolloin naisten hakemuksista hylättiin 27.2 prosenttia miesten hylkäysluvun ollessa 19.9 prosenttia. Kunnan ja valtion puolella päätökset ovat seuranneet yksityisen eläkesektorin päätöksiä, joskin prosentuaaliset erot sukupuolten välillä ovat pienemmät. Vuonna 2008 samalta jaksolta kuin edellä valtiolta eläkettä hakeneiden naisten eläkkeitä hylättiin 14.9 prosenttia miesten luvun ollessa 14.7 prosenttia. Valtion eläkkeiden hylkäyksissä suurin ero tulee vuodelta 2005, jolloin naisten eläkkeitä hylättiin 16.3 prosenttia ja miesten 11.2 prosenttia. Kuntapuolella vuoden 2008 työkyvyttömyyseläkehakemusten hylkäyspäätöksissä johtavat naiset 20.6 prosentilla, miesten luvun ollessa 18.9 prosenttia. Suurin ero 2000-luvulla osuu vuodelle 2002, jolloin naisten työkyvyttömyyseläkehakemuksia hylättiin 26.0 prosenttia ja miesten vastaavat luvut olivat 19.6 prosenttia. (Eläketurvakeskuksen tilasto 2009.)

Työkyvyttömyyseläkkeellä tarkoitan työkyvyn menetyksen takia haettavaa eläketurvaa. Työkyvyttömyyseläke voidaan maksaa kokoaikaisena työkyvyttömyyseläkkeenä, jolloin työkyky on alentunut 3/5 osaa tai osatyökyvyttömyyseläkkeenä, jolloin työkyvyn alennus on 2/5 osaa. Mikäli jompikumpi edellisistä eläkkeistä maksetaan määräaikaisena, on kyse

kuntoutustuesta tai osakuntoutustuesta. Työkyvyttömyyseläkkeen maksaja tahona voivat olla yksityiset eläkelaitokset, kunnan eläkevakuutuslaitos tai valtio konttori sekä Kansaneläkelaitos (myöhemmin Kela). Tutkimuksessani ei ole tarkoitus käsitellä tapaturma- tai liikennevakuutuksen tai muun vastaavan korvauksen alaan kuuluvia eläkkeen hakijoita.

Työkyvyttömyyseläkkeen hakuprosessi on hyvin usein monipolvinen prosessi, jossa saattaa olla mukana useampikin taho. Jos ihminen sairastuessaan menettää sekä työ- että toimintakykynsä (esimerkiksi vaikea toispuoleinen halvaus, johon liittyy puheen ongelmia), etenee työkyvyttömyyseläkehakemus melko kivuttomasti. Hakijan hoitava lääkäri kirjoittaa B-lausunnon toistaiseksi, hakija täyttää hakemuksen ja ne toimitetaan eläkelaitoksella, jolloin päätös tulee kohtuullisen nopeasti sairauspäiväraha-oikeuden täytyttyä. Hakija voi hakea myös suoraan työkyvyttömyyseläkkeen alkamaan sairastumispäivästä alkaen.

Sen sijaan jos hakija on menettänyt työkykynsä, muttei vielä toimintakykyään, voi prosessi viedä hyvin pitkään. Yleensä hakijalla, joka käynnistää työkyvyttömyyseläkehakuprosessin, on takanaan kolmesataa arkipäivää sairauslomaa (noin vuosi). Kela on maksanut hakijalle sairauspäivärahaa tältä ajalta. Jotta hakija pystyy hakemaan työkyvyttömyyseläkettä, on häntä hoitavan lääkärin todettava B-lausunnossaan hakijan olevan työkyvytön toistaiseksi. Mikäli B-lausunnossa on määritelty takaraja, on hakijalla tällöin mahdollisuus hakea kuntoutustukea, joka on työkyvyttömyyseläkkeen suuruinen. B-lausunnot lähetetään ensin Kelalle, jossa tarkistetaan hakijan mahdollinen työeläkkeen maksaja ja oikeus Kelan eläkkeeseen sekä huolehditaan siitä, että liitteenä on hakijan täyttämä työkyvyttömyyseläkehakemus. Hakemus ja B-lausunto menevät työeläkelaitokselle käsiteltäväksi, jossa asiantuntija lääkäri antaa myönteisen tai kielteisen päätöksen. Mikäli eläke jää pieneksi, hakija voi hakea Kelalta kansaneläkettä. Matalasti palkatuilla aloilla työskennelleet naiset ovat usein miten oikeutettuja kansaneläkkeeseen. Niille tutkimukseeni osallistuneille naisille, joille eläke on myönnetty, on myönnetty myös kansaneläke. Myönteisissä päätöksissä hakija saa eläkkeensä päätösten mukaisesti.

Prosessin kulku kuitenkin muuttuu ratkaisevasti, kun työeläkelaitos hylkää hakemuksen. Jos hakijalla ei ole työhistoriaa, on päättäjänä ja hylkääjänä Kela. Hakija voi valittaa työeläkelaitoksen hylkäyspäätöksestä eläkelautakunnalle ja Kelan hylkäyspäätöksestä tarkastuslautakunnalle. Mikäli lautakunnat päätyvät hylkäämään hakemuksen, on hakijalla vielä mahdollisuus valittaa päätöksestä vakuutusoikeuteen. Vakuutusoikeuden päätöksen

tullessa hylättynä, hakijalla on mahdollisuus aloittaa prosessi uudelleen. Hakija voi jättää myös valittamatta ja tehdä jokaisen eläkelaitoksen hylkäyksen jälkeen uuden hakemuksen. Ensimmäisen hakemuksen ja vakuutusoikeuden päätöksen välillä voi kulua hyvinkin parisen vuotta. Odotusaikana hakija ei ole oikeutettu saamaan mitään etuuksia sairauden perusteella. Yleensä hakijat ohjataan ilmoittautumaan työttömiksi työnhakijoiksi työvoimatoimistoon prosessin ajaksi. Työnhakijaksi voi ilmoittautua vaikka olisi voimassa oleva työsuhde, mikäli ei voi palata sairauden vuoksi entiseen työhön ja Kela on maksanut kolmeltasadalta päivältä sairauspäivärahan.

Erikoiseksi ongelmaksi tilanne muuttuu, jos henkilöllä on voimassa oleva työsuhde, Kela on hylännyt vaikkapa vain muutaman päivän sairauspäiväraha hakemuksesta ja omaan työpaikkaan ei voi palata työkyvyttömyyden vuoksi. Tällöin hakijaa ei hyväksytä työttömäksi työnhakijaksi eikä hän saa työttömyyspäivärahaa. Tällaisessa tilanteessa olevia naisia ei kuitenkaan tähän tutkimukseen osallistunut.

Työsuhde pysyy voimassa, vaikka työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautuisikin. Hakijat käyttävät odotusaikana ansiosidonnaisen työttömyyspäiväraha oikeutensa, jos sellainen mahdollisuus on olemassa. Mikäli eläkkeenhakuprosessia ei ole saatu päätökseen ennen kuin ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha päättyy (500 päivää), hakija siirtyy Kelan maksamalle työttömyyspäivärahalle. Hakijan iästä riippuen työttömyyspäivärahan suuruuteen vaikuttavat jonkin ajan kuluttua (180 päivää) myös mahdollisen puolison tulot. On täysin mahdollista, että hakija joutuu täysin tulottomana puolisonsa elätettäväksi työkyvyttömyyseläke päätöksen muutosta odottaessaan. Työkyvyttömyyseläkkeenhakuprosessin lopussa voi olla esimerkiksi niin, että vakituisesta työstä sairauslomalle jäänyt työkyvyttömyyseläkkeen hakija on täysin tuloton, vajaakuntoinen työnhakija työvoimatoimistossa. Muutama vuosi vajaakuntoisena työnhakijana vaikuttaa myös työkyvyttömyyseläkkeen suuruuteen alentavasti.

Siirtyminen työttömäksi työnhakijaksi siksi ajaksi, kun työkyvyttömyyseläkkeen hakemus on hylätty tai sitä käsitellään, poikkeaa esimerkiksi ruotsalaisesta käytännöstä. Ruotsissa sairastunut saa sairauspäivärahaa periaatteessa rajattoman ajan, eikä Suomessa käytössä olevaa kolmensadan päivän sairauspäivärahan maksuaika rajaa tule vastaan. Hakija on Ruotsissa niin pitkään sairauslomalla ja saa sairauspäivärahaa, kunnes hän on työkykyinen tai todetaan pysyvästi työkyvyttömäksi. Suomalaisessa järjestelmässä hakija siirtyy sairauspäivärahan päätyttyä joko työkyvyttömyyseläkkeelle tai

työkyvyttömyyseläkehylkäyksen jälkeen työmarkkinoiden käyttöön riippumatta siitä onko hän työkykyinen vai ei. Niinpä karkeasti todeten Ruotsissa on enemmän sairaita ja Suomessa enemmän työttömiä. Ero aiheutuu erilaisesta lainsäädännöstä (Hytti 2002, 333-345.)

Edellä kuvattu eläkkeenhakuprosessi uudelleen hakuineen ja valituksineen vaatii hakijalta useita lääkärissä käyntejä, hakupapereiden täyttämistä ja suomalaisen sosiaaliturvan perusteellista tuntemusta. Hakija kulkee vajaatehoisena, vajaatyökykyisenä byrokratian kentässä. Hakijalle on onnenkantamoinen, jos kohdalle sattuu viranomaisia, jotka eivät nöyryytä häntä tai mitätöi hänen kokemustaan ja avustavat byrokratian kentässä. Esimerkiksi työvoimahallinnon kustantama työkyvyn arviointi voi tulla avuksi, mikäli julkinen terveydenhuolto ei enää ota kantaa hakijan tilanteeseen. Vaikka hakija kohtaisikin niitä ihmisiä, jotka ymmärtävät ja auttavat, voi jo hylkäyskirjeiden aukaisu olla liikaa ja aiheuttaa ahdistusta.

”...siis se oli hirveetä, minä vein ne suoraan terveyskeskuksen sosiaalihoitaja XX:lle. Se avasi kirjeet ja tehtiin valitus.” Salmel

Tutkimuksessani olen kiinnostunut työkyvyttömyyseläkehylkäyksen /-hylkäyksiä saaneiden keski-ikäisten naisten tuntemuksista ja kokemuksista hakemusprosessin aikana ja sen jälkeen.

Tutkimuskysymykset tiivistyivät lopulta kahteen kysymykseen, joihin tutkimuksellani haen vastausta:

1. Miten keski-ikäinen nainen kokee työkyvyttömyyseläkehakuprosessin ja hakemuksen hylkäämisen?
2. Miten hänen identiteettinsä muuttuu hakuprosessin aikana?

Haastattelemani naiset ovat hankkineet elantonsa ja turvanneet niin omansa kuin läheistensä elämää ja yht’äkkiä he eivät voi enää niin tehdä. Ilman mitään toimeentuloa ihminen ei voi tulla toimeen eikä elää. Koko työkyvyttömyyseläkejärjestelmämme on luotu mahdollistamaan toimeentulon saaminen myös silloin kun ihminen ei pysty itse hankkimaan elantoaan itselleen. Ongelmaksi muodostuukin tilanne, jolloin eläkelaitos ja hakija taustajoukkoineen ovat eri mieltä eläkkeen oikeutuksesta.

Oma tutkimukseni on pienimuotoisuudessaan tilastotieteellistä eläketutkimussuuntaa täydentävä. Tutkimukseni ei voi tuottaa tietoa kaikkien eläkehyökkäyksen saaneiden kokemuksesta, vaan antaa näkökulmaa työkyvyttömyyseläkehyökkäykseen tutkimukseeni osallistuneiden naisten tarinoiden kautta. Tutkimus kurkistaa tilastoissa olevien numeroiden taakse ja poimii sieltä seitsemän naisen tarinat. Nämä naiset ovat tahtomattaan joutuneet sosiaaliturvajärjestelmän rattaisiin, jonne heistä kukaan ei ole tietoisesti tavoitellut.

Tutkimukseni on narratiivinen tutkimus, jonka aineisto on kerätty haastatteluilla. Tutkimuksen naiset ovat kertoneet kertomuksia, joihin sisältyy useita tarinoita. Tarinat ovat sairastumisesta, työhistoriasta, perheestä ja työkyvyttömyyseläkkeen hakemisesta ja hylkäämisestä. Tarinoiden kautta olen pyrkinyt löytämään naisten sosiaalista todellisuutta tilanteessa, jossa he joutuvat muuttumaan sairastumisen ja työstä luopumisen kautta. Tarkastelun kohteena ovat heidän kokemuksensa hylkäämisestä ja sosiaalisen identiteetin muuttuminen.

Tutkimustarinani olen rakentanut mukaellen narratiivista kaaviota, joka on rakennettu ideaalitarinan muotoon. Tällöin kertomus jaetaan kolmeen erilaiseen tarinaan, valmistavaan tarinaan, päätarinaan ja arvioivaan tarinaan. (Greimas 1980, 220-223). Tutkimustarinan kolme ensimmäistä lukuja ovat valmistavaa tarinaa. Johdanto valmistelee koko tarinaan, toisessa luvussa käyn läpi lyhyesti eläke- ja hylkäystutkimuksia ja kolmannessa luvussa etsin käyttämilleni käsitteille teoreettista pohjaa. Päätarina koostuu neljästä seuraavasta luvusta. Neljännessä luvussa kerron, kuinka sain tutkimuksen aineiston kertomukset haltuuni, mitä niille tein ja miten koin tutkijan roolini. Viidennessä luvussa aukaisen kertomusten analyysiä ja vihdoin kuudennessa ja seitsemännessä luvussa kuuluu tutkimukseni naisten tarinat, minun kertomanani ja tulkitsemana. Tutkimustarina päättyy arvioivaan tarinajaksoon, johon sisältyy viimeinen luku. Siinä pohdin saatuja tuloksia ja sitä mihin suuntaan voisi jatkaa.

2 Eläke ja hylkäys

Suomalainen eläkejärjestelmä

Koska tutkimukseni käsittelee nimenomaan työkyvyttömyyseläkkeen hakemista, käsittelen lyhyesti seuraavassa sairausperusteisia etuuksia. Johdannossahan kävin jo läpi kuinka työkyvyttömyyseläkkeen hakeminen käynnistetään, miten haetaan ja minkä verran työkykyä voi olla jäljellä henkilön jäädessä eläkkeelle.

Henkilön ollessa työkyvytön, voi hän kaikissa Pohjoismaissa saada korvausta ensin sairauspäivärahana ja sitten työkyvyttömyyseläkkeenä. Sairauspäivärahaa maksetaan näissä maissa työssä oleville, työttömille ja opiskelijoille. Suomessa sairauspäivärahaa voi saada myös ollessaan tuloton, esimerkiksi kotona olevat tulottomat äidit. Muissa maissa tällaista mahdollisuutta ei ainakaan vielä ole. Pohjoismaissa on kaikilla maassa asuvilla henkilöillä oikeus minimitason työkyvyttömyyseläkkeeseen. Suomessa ja Ruotsissa minimitason eläkkeeseen (kansaneläkkeeseen Suomessa) vaikuttaa ansiotuloihin perustuva eläke. Norja on siirtymässä tähän malliin. Tanskassa sen sijaan työkyvyttömyyseläke maksetaan kansaneläkkeenä. (Särkelä ja Eronen, 2002.)

Repo (1997) on tarkastellut eri maiden eläkejärjestelmiä eri maiden naistutkimuksen näkökulmasta ja todennut tutkimuksessaan keskeiseksi eroksi kansaneläkejärjestelmän tai sen puuttumisen. Kansaneläkejärjestelmä Suomessa antaa naisille, jotka ovat pitkään hoitaneet lapsia kotona tai jääneet muusta syystä työelämän ulkopuolelle, mahdollisuuden saada oman ja riippumattoman vähimmäiseläketurvan. Saksassa, jossa ei ole kansaneläketyyppistä järjestelmää, joutuvat yksin elävät ansioeläkejärjestelmän tai leskeneläkkeen ulkopuolella olevat naiset turvautumaan toimeentulotukeen. Kansaneläkejärjestelmä takaa sekä naisille että miehille vähimmäis- toimeentulon. Palkkatyöhön perustuva eläketurva pitää yllä naisten heikompaa toimeentuloa myös eläkkeellä. Naisten eläkkeeseen alentavasti vaikuttavat niin palkkatyöstä saatu ansiotulo kuin myös lasten syntymät ja kotiäitinä oleminen. Toisaalta naisten pidentyvä työssä oleminen ja tulojen nousu vaikuttavat eläkkeitä kohentavasti.

Miksi eläkkeelle halutaan? Vetävät ja työntävät tekijät eläkkeelle hakemisessa.

Tutkimukseeni osallistuvat naiset haluavat työkyvyttömyyseläkkeelle. He kokevat olevansa kyvyttömiä tekemään sitä työtä mitä heiltä vaaditaan tai mihin heidän ammattinsa tai työkokemuksensa pitäisi riittää. Ainoana vaihtoehtona heille on työkyvyttömyyseläke, koska vain yksi heistä täyttää työttömyyseläkkeeseen oikeuttavat ehdot (on syntynyt ennen vuotta 1950). Muut kuusi eivät täytä muiden varhennettujen eläkkeiden kriteeristöjä. Eläkelaitoksen mielestä he eivät täytä myöskään työkyvyttömyyseläkekriteerejä, koska kaikkien hakemukset on hylätty vähintään kerran.

Yleisin syy haettaessa yksilöllistä varhaiseläkettä on huonontunut terveydentila. Naisilla eläkkeen hakemiseen vaikuttavat työn psyykinen ja fyysinen raskaus. Muutokset työpaikalla ja puolison eläkkeellä olo lisäävät naisten halua siirtyä eläkkeelle. Sairauslomapäivät ovat yksi merkki työkyvyn heikkenemisestä, kun ne lisääntyvät ikääntyvän työntekijän kohdalla, lisääntyi myös riski hakeutua eläkkeelle. Työssä pysymistä taas edistivät selkeät työtehtävät ja vastuunjaot työpaikalla, sekä omaan työhön vaikuttaminen. Olennaista siirtymishalukkuudessa oli kuitenkin oman terveyden kokeminen. Mitä paremmaksi sen koki, sitä todennäköisemmin pysyi pidempään työssä. (Gould ym.1991.)

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvien ikääntyneiden määrän suureneminen tai pieneneminen kertoo sairausperusteisten eläkkeidenkin olevan riippuvainen yhteiskunnallisista muutoksista. Koska työkyvyttömyyseläkkeen kautta on mahdollisuus siirtyä varhain pois työelämästä, tulee siinä korostuneesti ilmi sekä työpaikkojen rakennemuutokset kuin myös työelämässä tapahtuvat niin määrälliset kuin myös laadulliset muutokset. Työkyvyttömyyseläke ei olekaan vain pelkästään sairastumisesta johtuvan ansionhankintakyvyn alenemisen korvaamisen, vaan se on hyvin vahvasti kiinni myös työelämässä tapahtuvissa murroksissa. Työkyvyttömyyseläkkeet ovat myös osa työmarkkinoilla käytettäviä keinoja. Erilaisilla varhaiseläkkeillä on kolmella eri tasolla tehtävät, yksilöihin, yrityksiin ja yhteiskuntaan liittyvänä. (Gould 1995 a.)

Työkyvyttömyyseläkkeeseen liittyy olennaisena osana myös hakijan oma halu siirtyä pois työelämästä. Eläkkeelle hakeutumiseen liittyy prosessi, jossa sekä eläkkeelle vetävät että työelämästä poispäin työntävät tekijät saavat ikääntyneen työntekijän harkitsemaan eläkkeelle hakeutumista. Kun riittävästi aikaa menee, eläkkeelle siirtyminen tuntuu oikealta ja se

mahdollistuu. Eläkkeelle siirtyvät ihmiset ovat myös itse toimijoita eikä vain erilaisten toimenpiteiden kohteita. Kun henkilö eläkeläistyy varhain, on se silloin samanaikaisesti sekä yksilöllisten toiveiden että yritysten ja yhteiskunnan aikaansaannosta. Erilaiset, yhteiskunnassa vaikuttavat tekijät kuten kulttuuriset tekijät sekä yleiset arvostukset ovat vaikuttamassa yksittäisten ihmisten eläkeasenteisiin ja eläkkeelle hakeutumiseen. (emt.)

Työntekijät, jotka haluavat eläkkeelle, perustelevat halukkuuttaan pitkällä työuralla ja sillä että työura on ollut jo riittävän pitkä (Gould 1994). Tällöin eläke onkin palkkio tehdystä työstä eikä eläkkeelle menoa suhteuteta ikään lainkaan. Tutkimuksessani olevat naiset eivät huomioi vain pitkää työuraa kodin ulkopuolella, vaan mukaan tulee myös kotona tehty työ.

Hakola (2000) on tutkinut varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä. Tutkimuksen johtopäätöksenä on ollut että siirtyminen varhaiselle eläkkeelle on monen osatekijän summa. Osatekijöinä ei ole vain työttömyys tai terveyden tilan heikkeneminen. Esimerkiksi miehet hakeutuvat naisia useammin työttömyys- ja työkyvyttömyyseläkkeelle. Samoin koulutus, taloudelliset kannustimet ja alueelliset tekijät vaikuttavat. Aiemmat eläkehylkäykset kasvattavat todennäköisyyttä siirtyä työkyvyttömyyseläkkeelle varhemmin, samoin jos puoliso on eläkkeellä, suurenee todennäköisyys hakeutua työkyvyttömyyseläkkeelle. Työttömiä koskevissa tutkimuksissa ja projektiraporteissa sivutaan työkyvyttömyyseläkkeen hakemiseen liittyviä tekijöitä. (ks. myös Hytti 1998 ja Rantala 2008).

Rantala (2002) on tutkinut työttömyyseläkeputkeen siirtyneiden ja sinne haluavien vaikuttumia. Vapaa-aajan arvostus, työssä viihtyminen ja jaksaminen sekä puolison eläkkeellä olo vaikuttavat eläkehakuisuuteen. Jos edellä olevat seikat ovat tärkeitä, on työttömyyseläkeputkeen siirtyminen luonnollista ja hyvä keino siirtyä varhaisemmin pois työelämästä. Siirtymiseen vaikuttavat niin taloudelliset seikat kuin myös asenteet.

Naisten työttömyysriski on yli kymmenen prosenttia suurempi kuin miehillä, mutta eläkealttiudessa ei ole juurikaan eroa. Se miksi naiset pysyvät huonommin töissä, on taustalla oleva työttömyys. Ne jotka asuvat yksin, ovat alttiimpia työttömyydelle, mutta eläkealttius on pienempi. Erot eivät kuitenkaan ole merkittäviä. Työstä poistuminen ennen 61 ikävuotta varhaiseläkkeen kautta on korkean asteen tutkinnon suorittaneilla vain hiukan pienempi ja keskiasteen suorittaneille samaa suurusluokkaan kuin niille, jotka ovat suorittaneet

perusasteen tutkinnon. Työttömäksi jäämisen riskiin vaikuttaa koulutus eniten. 56-61-vuotiailla korkean asteen tutkinnon suorittaneilla työttömyyden todennäköisyys on vain vähän yli puolet siitä mitä vastaavassa tilanteessa olevilla perusasteen tutkinnon suorittaneilla (Rantala ja Romppainen 2004.)

Käytännössä kaikki yllä olevat tutkimukset ovat lähinnä vain sivunneet työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä, tutkimuksissa on huomioitu myös muut varhaisen eläkkeelle siirtymisen reitit. Työkyvyttömyyseläkkeen hakeminen ja hylkäys varsinkin nuoremmalla hakijalla voi suistaa hänen pitkäaikaiseen kierteseen hakemisineen ja hylkäämisineen. Nuoremmalla hakijalla ei ole mahdollisuutta muihin vaihtoehtoisiin eläkemalleihin eikä juuri muihinkaan tulonsiirtoihin.

Eläkehylkäys

Suomessa työkyvyttömyyseläkkeiden hylkääminen tuottaa sekä syrjäytymistä että köyhtymistä. Työhön takaisin palaavat yleensä vain ne, joilla on voimassa oleva työsuhde. Työkyvyttömyyseläkehakemuksen hylkääminen on peruste saada työttömyysturvaa, kun sairauspäiväraha on loppunut. Jos työsuhde on voimassa, täytyy olla tilanne, jossa työnantajalla ei ole tarjota mitään työtä henkilölle. Työvoimaviranomaiset antavat tällöin lausunnon, jolla hakijalla on oikeus saada työttömyysturvaa. Hakijalla voi siis olla voimassa oleva työsuhde ja samanaikaisesti hän on työttömänä työnhakijana. Vaikka hakija on saanut vuoden ajan yleensä sairauspäivärahaa, rinnastetaan hänet täysin työkykyisiin työnhakijoihin. (Särkelä ja Eronen 2002.)

Osaetuksia ja vajaankuntoisten työmahdollisuuksia ei ole juurikaan ole kehitetty Suomessa. Työnantajille voi tulla kalliiksi palkata henkilö, joka on edellä mainitussa tilanteessa, koska sairausloman uusiutuessa, työnantaja ei saa mitään sairauspäivistä korvausta. Erityisen ongelmallista on, jos hakijan työkyvyttömyyden syynä on sama sairaus vuoden sisällä, minkä perusteella hän on saanut sairauspäivärahan 300 päivän kertymässä. Tällöin työnantaja ei voi saada sairauspäivärahakorvausta ennen kuin henkilö on ollut vuoden ajan työkykyinen. Suomessa on keskitytty siihen, että henkilön etuudet eivät katkeaisi, mikäli hänen työkyvyttömyyseläkehakemus on hylätty. Lopulta käy kuitenkin niin, että henkilöt siirtyvät

työkyvyttömyyseläkkeelle. Työkyky heikkenee usein valitusprosessin ja työttömyyden edetessä. Henkilöiden on pakko todistella omaa työkyvyttömyyttään ja hakea lisäselvityksiä prosessin aikana. Yhtenä ongelmakohtana voidaan pitää sitä, että osatyökyvyttömyyseläke on mahdollista saada vain työeläkejärjestelmän kautta. Osatyökyvyttömyyseläke puuttuu kokonaan kansaneläkkeestä ja se jäykistää huomattavassa määrin järjestelmää.(emt.)

Gould (1995 b) tutkimuksessa yksilöllisen varhaiseläkkeen hylkäyksen saaneiden tilanne muistuttaa enemmän jo eläkkeellä olevien kuin niiden, jotka vasta sitä harkitsevat. Heikentynyt terveys korostuu sekä hylätyillä että eläkkeellä olevilla. Hylätyt ovat kokemuksessaan jo samassa pisteessä, kuin myönteisen päätöksen saaneet. Hylättyjen hakemuksissa tässä tutkimuksessa korostuu työn rasittavuus työkyvyn heikkenemisen lisäksi. Tämä koskee erityisen paljon naisia, joiden eläkehalukkuus liittyy työhön liittyvillä rasitustekijöillä.

Hylkäyspäätöksen vuonna 1992 saaneiden viisi suurinta syytä eläkkeelle siirtymiseen olivat huono terveys, työn rasittavuus, riittävästi töitä tehty, työttömyys sekä arvostuksen puute ja taloudelliset syyt, jotka olivat suunnilleen samansuuruiset. (emt.)

Gouldin (1995 b) tutkimuksessa kysyttiin myös hylkäyspäätökseen suhtautumista. Suurin osa ei ollut varautunut hylkäykseen ja kokivat sen hyvin yllättävänä. Hylkäyspäätöksen saaneista yli 40 % uskoi saavansa eläkkeen. Naiset suhtautuivat asiaan epäilevämmiin kuin miehet. Naisten suhtautumiseen saattoi vaikuttaa tieto siitä, että naisten eläkkeissä on suurempi hylkäysprosentti kuin miesten eläkkeissä. Tutkimuksessa kysyttiin myös terveydentilaa hylkäyksen jälkeen. He, jotka olivat saaneet sairautteen perustuvan eläkkeen myöhemmin, saattoi diagnoosi muuttua ensimmäisestä hakemuksesta. Usein muutokset olivat esimerkiksi tuki- ja liikuntaelinsairauksien muuttuminen mielenterveydenhäiriöksi. Naisten kohdalla tämä muutos näkyi erityisesti. Tämä mielenterveydenhäiriöiden lisääntyminen kuvaa mahdollisesti eläkkeen odottamiseen liittyviä rasituksia. Psykkinen kunto rakoili odottamisen epämääräisyyden vuoksi.

Miksi vakuutusyhtiö sitten ehdottaa hylkäystä? Lääketieteellisinä tekijöinä ovat Virran (2001) tekemän selvityksen mukaan eläkehakemuksen liitteeksi tulevien lausuntojen puutteelliset tiedot. Erityisesti puutteet ”työkyky” ja ”toimintakyky”-osioissa vaikuttivat hakemuksen hylkäämiseen. Eläkkeen hakijan sairauden tautiluokitukset, jolloin joitakin sairauksia

hylätään enemmän kuin toisia. Myös eläkkeen hakijan monisairastavuus vaikuttaa eläkehakemuksen hylkäämiseen

Työkyvyttömyyseläkehakemusten hylkäämiseen liittyviä ongelmia on selvitetty myös mm. Kelan valtuutettujen toimeksiannosta tehdyssä selvityksessä vuonna 2002. Selvityksessä suositellaan työkyvyttömyyden käsitteen ja viitekehyksen selkeyttämistä sekä tarkempien lääketieteellisten kriteerien yhtenäistämistä. Kelan puolelta tulevaa neuvontaa tulisi lisätä, samoin mahdollisuutta ohjautua lisätutkimuksiin Kelan kautta. Eläkehakemuksen tulisi olla ohjaavampi, jotta hakijan oma näkemys tulisi paremmin esille. Arviointivälineitä tulisi kehittää, samoin tulisi varmistaa, että työkyvyttömyysarviointeja tekevät riittävän ammattitaitoiset henkilöt. (Huunan-Seppälä & asiantuntijaryhmä 2002.)

Huolimatta siitä, että työkyvyttömyyseläkehylkäyksen saaneilla on hyvinkin monitasoisia ongelmia, jotka usein liittyvät myös sosiaaliturvan kenttään, ei sosiaalityön puolella ole tehty tutkimuksia tältä puolelta. Sosiaalityön kentässä sosiaalivakuutus ja siihen liittyvät kysymykset eivät ole nousseet kovinkaan suosituksi tutkimuksen kohteeksi. Metteri (2004) on tutkinut ihmisiä, jotka ovat joutuneet kohtuuttomiin tilanteisiin ja pudonneet turvaverkosta. Tutkimuksessaan Metteri käy laajasti läpi koko sosiaalityön kenttää ja asiakkaiden kohtuuttomia tilanteita. Eläkkeisiin liittyen hän tuo esille eläkelaitoksen toimintaa portinvartijana, joka seuloo joukosta ne jotka on oikeutettu yhteiskunnan suomaan taloudelliseen turvaan. Sosiaalityön ja sosiaalivakuutuksen kenttään on aina kuulunut epäilyn ideologia, ”oikeat köyhät vastaan laiskurit” tai ”oikeasti työkyvyttömät vastaan työnvieroksijat”.

3 Narratiivinen todellisuus

Miksi tähän tutkimukseen tulee kuvaan mukaan sosiaalisen todellisuuden tai tässä tilanteessa paremminkin narratiivisen todellisuuden käsite? Jonkinlaisessa sosiaalisessa tai narratiivisessa eli kerrotussa todellisuudessa me kaikki elämme. Berger ja Luckman (1994) toteavat että rakennamme todellisuutta sosiaalisen kautta. Meidän pieni arkinen todellisuutemme on jokapäiväistä ja itsestään selvää. Rakennamme sitä omalla ajattelullamme ja toiminnallamme. Toimimme sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toistemme kanssa ja käytämme niin kieltämme

kuin muutakin toimintaa tullaksemme ymmärretyksi. Kieli on merkittävä asia rakentaessamme tätä todellisuutta.

Hall (2003) esittää kulttuurinkäsitteen tarkoittavan yhteistä merkitysten järjestelmää, jolla ihmiset, jotka jakavat samaa maailmaa yhteisönä, ryhmänä ja kansana, saavat jotain järkeä siihen. Kulttuuria avaavat merkitykset ovat osa konkreettista materiaalista maailmaa kuin myös sosiaalista maailmaa. Kulttuurin sisään kuuluvat niin sosiaaliset käytännöt kuin myös ne yhteisellä merkkijärjestelmällä ohjattavat ja organisoitavat käytännöt. Tämä kaikki luo välillemme kuulumisen yhteiseen kulttuuriin. Merkkijärjestelmän avulla voimme yhdistyä, kokea tunteen yhteisestä ja kuulumisesta johonkin yhteisöön. Kun ihminen pystyy vastaamaan kysymykseen ”kuka olen” ja ”mihin minä kuulun”, on mahdollisuus tuntea oma identiteettinsä.

Tämän tutkimuksen näkökulma on narratiivinen, kerronnallinen, tarinallinen, jolloin erilaisia tapahtumia, kokemuksia ja identiteetin muutoksia lähestytään kertomuksia ja tarinoita tulkiten. Kertomuksien ja tarinoiden kautta voidaan tarkastella erilaisia kulttuurisia tapahtumia ja käytäntöjä, joita maailmassamme on. Brunerin (2004, 692-693) näkemyksen mukaan elämä on tarina ja ei ole muuta tapaa kuvata elämää kuin tarinat. Tarinat imitoivat elämää ja elämä imitoi tarinoita. Hän katsoo, ettei psykologisesta näkökulmasta ole olemassa sellaista kuin elämä itse, on vain kyse tarinoista.

Tutkimuksen kohteena oleva työkyvyttömyyseläkkeen hakemisprosessi on sovittu käytäntö, joka prosessina, vähän yksinkertaistaen, sisältää lukuisasti kertomuksia ja tarinoita. Ennen eläkkeen hakemista hakija on sairastunut ja hakeutuessaan lääkärille hänellä on kertomus, jonka hän kertoo lääkärille sairaudestaan. Kertoessaan hakija muodostaa tarinan sairaudestaan ja oireistaan käyttäen omaa kokemustaan, yleisesti tiedossa olevia merkkejä ja keräämäänsä kulttuurista tarinavarantoa oireista. Tässä haen jotain samaa, mitä Hänninen (2000, 21) käyttää yhteisistä tarinoista sosiaalisena tarinavarantona. Kyseinen sosiaalinen tarinavaranto on erilaisten kulttuuristen kertomusten joukko, jonka yksilö saa käyttöönsä kohdatessaan toisia ihmisiä sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa ja lisää tarinoita tulee myös kirjoista, tiedotusvälineistä ja sairauksien kohdalla yhä enemmän myös internetistä. Tästä sosiaalisesta tarinavarannosta on siirtynyt tässä tapauksessa tarinoita sairauksista ja niiden oireista lääkärille menevän omaan tarinavarantoon ja jota hän käyttää kertoessaan sairaudestaan.

Lääkäri kuuntelee vastaanotolle tulevan kertomuksen, johon voi sisältyä monta tarinaa. Kertomuksen ja tarinan eroihin palaan tässä luvussa vähän myöhemmin. Tutkittuaan ja kuunneltuaan hän kirjoittaa sairauskertomuksen, johon liittyy myös tarina siitä, mikä on tämän henkilön tilanne ja miksi hänelle pitäisi myöntää työkyvyttömyyseläke. Työkyvyttömyydestä kerrottu tarina on jo tulkittu moneen kertaan, vaikka ideaalisessa tilanteessa tarinan tulisi olla objektiivinen näkemys tilanteesta. Tämän tarinan taas tulkitsee vakuutuslääkäri, jolla on omat aikaisemmat tarinat ja kertomukset vastaavanlaisista tilanteista. Hän muodostaa oman käsityksensä ja kertoo sen. Kun vakuutuslääkärin palaute tulee, muuttuu kieli ja merkit. Jos työkyvyttömyyseläkkeen hakeminen on tähän asti ollut kertomuksia ja tarinoita, niin tässä kohden tarina muuttuu sovituksi, yleiseksi käsitteeksi ja lauseiksi. Onpa kysymyksessä hyväksyminen tai hylkääminen, vastaukset muodostuvat sovittujen merkkien kautta.

Nokso-Koivisto (2001) on tutkinut eläkehakemuksessa tarvittavaa B-lausuntoa ja siihen liittyvää prosessia merkkijärjestelmänä ja sen tulkintana. Hän on löytänyt siitä kolme tasoa: potilas todellisena henkilönä, etuushakemus ja lääkärinlausunto sekä vakuutuslääkärin arvio ja vakuutus päätös. Potilas on todellinen henkilö vastaanotolla, lääkärinlausunto on kuvaus potilaasta suhteessa johonkin, jolloin lääkäri luo mielessään potilaan hahmo, joka näkyy merkkinä paperilla ja vakuutuslääkäri muodostaa saamiensa erilaisten papereiden perusteella potilaan haamu, jonka työkykyä hän arvioi ja tekee päätökset. Tämän perusteella lääkärin kirjoittaman kertomuksen tulisi sisältää mahdollisimman hyvin kuvailtu ja perusteltu tarina hakijan työkyvystä, jotta vakuutuslääkärin eteen tuleva hakijan haamu vastaisi mahdollisimman paljon totuutta.

Kertomukset ja tarinat jäsentävät maailmaamme ja antavat meille mahdollisuuden kuvata sitä mahdollisimman todenmukaisesti. Tämän tutkimuksen narratiivisuus on monella tasolla. Tulkitsen työkyvyttömyyseläkehakemuksen ja siihen liittyvän prosessin sisältävän runsaasti narratiivisia ominaisuuksia. Aineisto on narratiivinen, haastatellen tehty, mutta kertomuksien ja tarinoiden muodossa ilmaisten. Mikä on sitten narratiivinen aineisto ja miten kertomus eroaa tarinasta?

Narratiivisuus

Kuten jo Bruner (2004) totesi, että tarina on elämää ja elämä tarinaa, eikä niitä voi erottaa toisistaan. Jos elämämme on tarinaa, niin onko se sitä myös silloin, kun emme kerro sitä kenellekään ja elämme vain. Me emme voi kertoa elämäämme koko ajan jollekin. Sitä mitä näemme, koemme, ja tunnemme, koska silloin keskittyisimme kertomaan ja kertominen olisi se mitä koemme. Kertomisesta tulisi elämäämme. Kun kerromme kertomusta tapahtumista tai yhtä tarinaa, tulkitsemme menneitä tapahtumia ja kerromme ne tulkintamme kautta. (Hyvärinen 2004.)

Naiset haastatteluissa kertovat kertomusta, johon sisältyy tarinoita heidän elämästään. Kertomukseen ovat tulleet kaikki ne tarinat, mitä naiset ovat oman tulkintansa kautta nähneet tärkeäksi kertoa tutkimusaineistoksi. He siivilöivät ja tulkitsevat mennyttä ja kertovat sen minulle. Vaikka kokemus työkyvyttömyyseläkkeen hylkäämisestä oli tärkein kysymys, ei kertoja jäänyt siihen vaan teki oman tulkintansa kysymyksestäni ja kertoi oman tulkintansa mukaisen kertomuksen.

Rajasin haastatteluaineistostani kolme naista pois, koska haastattelun aikana kävi selville, ettei heidän työkyvyttömyyseläkehakemuksiaan oltu hylätty. Kuitenkin he tulkitsivat heille niin tapahtuneen. Kyse oli ilmeisesti laajemmasta hylkäämisen ja epäoikeudenmukaisen kohtelun kokemuksesta, kuin vain eläkkeen hylkäämisestä. Tästä kirjoittaa Palola (2006, 103-112), paneutuen asiakkaan epäoikeudenmukaiseen kohteluun, tunteiden mitätöimiseen ja hylkäämiseen. Nämä kolme naista tulkitsivat omasta näkökulmastaan kysymykseni ja halusivat siihen kertomuksellaan vastata, vaikka en voinut niitä tämän tutkimuksen aineistona käyttää.

Haastatteluaineistoni ja tutkimukseni ovat narratiivisia, kertomukset täynnä tarinoita. Lieblich & ym. (1998, 1-10) määrittävät narratiivisen tutkimuksen tutkimukseksi, jossa käytetään tai analysoidaan narratiivisia materiaaleja. Tutkimuksessa tarvittava tieto kerätään elämäntarinaina tai muina tarinoina ja muoto voi olla haastattelu ja / tai kirjallinen versio. Elämäntarina, jota tutkittava henkilö kertoo, kuvaa vain sen hetkistä tilannetta, koska tutkittavan henkilön tarina kehittyy ja muuntuu ajan myötä. Koska ihmiset ovat pohjimmiltaan tarinan kertojia ja he jäsentävät maailmaansa kertomalla tarinoita. Tarinat luovat tasapainoa ja

jatkuvuutta kertojan elämään ja tutkijalla on mahdollisuus päästä näkemään ihmisen sisäiseen maailmaan. Kertomuksiin perehtymällä tutkijalla on mahdollisuus löytää tie niin tarinan kertojan identiteettiin kuin myös hänen kulttuuriinsa ja sosiaaliseen maailmaansa.

Tässä tutkimuksessa haastateltu Tiina koki kertomisen tärkeänä ja omaa itseä kokoavana.

”Tämä tuntuu niin ku nyt hyvälle. Tämä on niin kuin piste iin päälle, miun oman niin ko, mikä prosessi täs on ollu. Mie koen, että mie en oo jääny, en oo hylätty, että mie oon joku tappioutilasto siellä jossain vaan että minä jopa koen, että mie saan tästä jotain myöskin itelleni.” Tiina

Ihmiset, jotka kertovat tarinoita, vetävät meidät maailmaan, josta voi löytää erityisen narratiivisen rakenteen. He kuvaavat paikkoja, henkilöitä, vuoropuheluita ja kuljettavat juonta. Tätä kautta he rakentavat erilaisia jännitteitä. Tämä narratiivinen linja ei ole vain kirjailijoiden tai elämäkertojen tekijöiden hallussa, vaan se on meidän kaikkien hallussa. Tarinoiden avulla voimme koota tapahtumien sirpaleista yhtenäisen kertomuksen, luoda itsemme ja määrittää arkista elämäämme. (Riessman 1994, 114.)

Kertomuksia tarinoidaan ja tarinoita kerrotaan. Mikä on kertomuksen ja tarinan eroavaisuus?

Kertomus ja tarina tutkimuksessani

Aristoteles puhuu Runousopissaan tragedian kokonaisuudesta, jolloin kokonaisena tarinana nähdään se, missä on alku, keskikohta ja loppu. Tällöin tragedian tarinassa on juoni, jonka ympärille se rakentuu kokonaisuudeksi.

Keskustelua on käyty millainen on hyväksyttävä tarina ja minkä pituinen tarinan pitää olla? Ovatko arkiset keskustelut tarinoita? Onko sillä lopultakaan väliä, ovat tarinat pieniä vai suuria? (Bamberg 2006, Georgakopoulou 2006, Freeman 2006). Hyvärinen esittää (2007, 127) Rimmon-Kenaniin(2006) viitaten kertomuksen minimikriteeriksi, että kertomuksessa on kaksi ajankohtaa, jolloin tapahtuu ajallinen muutos ja jokin kertoja tai kertova instanssi.

En pohdi tässä nyt kertomuksen tai tarinan pituutta tai voiko satunnaisesti kuultua keskustelun pätkää pitää narratiivisena aineistona, kertomuksena tai tarinana, jota voi analysoida. Kertomuksen ja tarinan eron selvittäminen on kiinnostavampaa tutkimukseni kannalta.

Hänninen (2000, 19-20) esittää, että tarina on merkityskokonaisuus, jossa on ajallinen ominaisuus ja jonka keskeinen osa on juoni. Kertomuksen avulla taas voidaan esittää tarina joko kielellisesti tai kirjoitetussa muodossa.

Rimmon-Kenan (1999), kirjallisuuden tutkija erottelee tarinan (story), tekstin (text) ja kerronnan (narration) toisistaan. Teksti sanan tilalla käytän tässä kertomusta. Tarina viittaa kerrottuihin tapahtumiin, jotka ovat irrotettu omalta paikaltaan kertomuksesta ja nämä tapahtumat ovat laitettu kronologiseen järjestykseen. Tarinassa tapahtumat jatkuvat, kun taas kertomus on puhuttu tai kirjoitettu diskurssi, joka vastaa tapahtumien kertomisesta. Kertomus on yksinkertaisimmillaan sitä mitä luemme, eivätkä tapahtumat tapahdu ajallisesti järjestyksessä. Kaikki ne, jotka osallistuvat tapahtumiin ja heidän ominaisuutensa ovat hajallaan pitkin tätä kertomusta. Kertomus kerrotaan ikään kuin prisman (fokalisoijan) läpi. Koska kertomus on puhuttua tai kirjoitettua, täytyy olla joku joka sen puhuu tai kirjoittaa. (Rimmon-Kenan, 1999, 9-11.)

Kertomus voi sisältää useita erilaisia, eripituisia tarinoita, jotka ovat hajallaan kertomuksen sisällä.

Naiset kertovat oman kertomuksensa oman prisman läpi, johon myös vaikuttaa mitä varten he kertovat ja kenelle. Kun he kertovat kertomuksen minulle, minä poimin siitä kertomuksesta erilaiset tarinat, jotka tulkiten ja kirjoitan tutkimustarinaksi. Mutta näissä naisten kertomuksissa on tapahtumia ja kokemuksia, joista tarinat niiden sisällä muodostuu. Naiset kokevat ja kokemukset vaikuttavat heidän identiteettinsä muutokseen.

Kokemus ja identiteetti narratiivisessa todellisuudessa

Tutkimukseni keskeinen kysymys on naisten kokemus hakuprosessista ja hakemuksen hylkäämisestä sekä sosiaalisten identiteettien muuttumisesta. Naisten kokemukset prosessista koostuvat tunnekokemuksista ja konkreettisista muutoksista heidän elämässään. Konkreettisten kokemusten kautta heidän identiteettinsä muuttuvat. Tätä kautta kokemus ja

identiteettiä liittyvät toisiinsa. Tutkimuksessani etsin vastausta naisten erilaisista kokemuksista työkyvyttömyyseläkkeen hakuprosessin aikana. Naisten konkreettiset, arkiset kokemukset raha ja avioliitto-ongelmista hakuprosessin aikana joutuvat törmäyskurssille byrokraattisen todellisuuden kanssa. Naisen oma kokemus omasta tilanteestaan ja yhteiskunnan vaatimukset ovat eri linjoilla. Puhutaan eri kieltä, jossa byrokraatit ja naiset antavat eri merkityksiä esimerkiksi työkyvyttömyydelle ja työkyvyille. Naisen ja byrokraatin kertomukset eivät löydä toisiaan.

Perttula (2006, 142) toteaa narratiivisen tutkimustavan sopivan kokemuksiin, joiden aihe on sekä ajallisesti että sisällöllisesti laaja. Ihminen rakentaa kokemustaan yhä uudelleen ja hän etsii ja luo kokemuksilleen jäsentynyttä muotoa. Kokemusta voi tutkia myös fenomenologisena kokemuksena, jolloin kokemus, jonka ihminen kertoo, nähdään totuutena, totuudenmukaisena kuvana tapahtuneesta kokemuksesta.

Tutkimuksessa naisten kokemukset ovat todellisia, konkreettisia tapahtumia (hakemuksen hylkäys, tulottomaksi joutuminen ja niin edelleen) mutta ne ovat myös kerrottuja kertomuksia, joihin sisältyy naisten tulkinta tapahtuneesta. Naisten tulkinta kokemuksesta ja tapahtuneesta on yhtä todellista, mutta se vain lähestyy kokemusta eri näkökulmasta.

Laine (2001) puhuu hermeneuttis-fenomenologisen metodin käytöstä kokemuksen tutkimuksessa. Tämä metodi vaatii tutkijalta omien tutkimusperusteiden ja käsitysten pohdintaa. Hermeneuttisessa tutkimuksessa tutkitaan ihmisten välistä kommunikaation maailmaa, kokemus syntyy vuorovaikutuksessa ympäröivän todellisuuden kanssa. Ihminen elää ympäröivän todellisuuden kanssa, toimii kehonsa kautta ja havainnoi ympäristöään. Samanaikaisesti hän myös pyrkii jäsentämään olemassa olevaa todellisuuttaan ja antaa sille merkityksiä. Kaikki näyttäytyy meille merkityksinä, niiden kautta ymmärrämme todellisuuttamme. Merkitykset olemme saaneet taas yhteisömme kautta, jossa elämme. Erilaisissa kulttuureissa elävillä on erilaiset merkitykset ja todellisuus. Tutkittavat ihmiset kuten tutkijakin ovat osa yhteistä yhteisön perinnettä ja voidaan nähdä, että yksilön kokemusten tutkiminen tuo esille myös jotain yleistä. (Laine 2001, 21-43.)

Siis muutaman keski-ikäisen naisen kokemuksen työkyvyttömyyseläkkeen hylkäämisestä voisi yleistää koskemaan laajemmaltikin keski-ikäisen naisen kokemuksia vastaavasta tilanteesta. Toisaalta tutkimuksen tekoon vaikuttaa tutkijan esiymmärrys ja itseymmärrys.

Tällöin on merkittävää, että tutkija on kriittinen ja kyseenalaistaa esim. omia tulkintojaan aineistosta. Samoin on tärkeää, että tutkija on tietoinen mistä lähtökohdista hän lähtee tekemään tutkimustaan. (emt.)

Kokemus muuttaa identiteetin. Identiteetin voi määritellä ihmisen samaistumisena erilaisiin ryhmiin. Sosiaalinen identiteetti muodostuu kaikista niistä ryhmistä, joihin hän kuuluu. Jos hän kokee kuuluvansa useaan erilaiseen ryhmään, voi se aiheuttaa ristiriitaisuutta eri identiteettiensä välillä. Sosiaalinen identiteetti vaikuttaa myös johdonmukaisuuteen toimia eri rooleissa. (Liebkind 1988, Saastamoinen 2006.)

Erityisesti Hall (1999) on sitä mieltä, että yksi ainut identiteetti on mielikuvitusta. Identiteetti on hänen mielestään monen tarinan törmäys, yhdessä pisteessä, jossa subjektiviteetin tarina kohtaa tarinat historiasta ja kulttuurista. Toimiva subjekti saa oman paikkansa vain silloin, kun se on suhteessa näihin kertomuksiin, muuten se on aina jossain poissa tai muualla. Ollakseen subjekti ihminen on aina suhteessa johonkin toiseen, johonkin muuhun, suhteessa siihen todelliseen minään, joka on sekä täällä että muualla. Hänen mielestään identiteetti on aina suhteessa kulttuuriin kertomuksiin ja subjekti, identiteetti on aina jossain muualla. Identiteetti alkaa elää eron kautta, eron tekemisenä jostakin. Kun nainen on elänyt jossakin tiettyssä olotilassa, muutos, eron tekeminen entiseen muuttaa hänen identiteettiään. Nainen rakentaa identiteettiään kokemuksista, oman elämänsä tarinoista ja niistä sosiaalisen tarinavarannon tarinoista suhteessa ympäröivään maailmaan. Kokemukset muuttavat heidän identiteettiään, muuttamalla heidän tarinoitaan.

4 Aineiston hankinta

Hylkäystarinan kertojia etsimässä

Hylkäystarinan kertojia olisin voinut löytää monella eri tavalla. Olisin voinut esimerkiksi laittaa lehteen ilmoituksen ja pyytää heitä kirjoittamaan tarinansa tai yrittää tavoittaa heitä muiden kuntoutuslaitosten sosiaalityöntekijöiden kautta. Lähdin kuitenkin eri teille ja päätin etsiä kertojat jo tapaamistani naisista, jotka olin tavannut työkykyarvioinnissa 2000-luvulla. Miksi halusin keski-ikäisten naisten tarinat esille? Keski-ikäisten naisten

työkyvyttömyyseläkkeen hylkäysprosentti on vuosi toisensa jälkeen hiponut kahtakymmentä prosenttia tai yli siitä. Työkykyarvioihin liittyviä sosiaalisen tilanteen arvioita tehdessäni kuulin useita tarinoita siitä millaista on kun työkyvyttömyyseläke hylätään. Sosiaalisen tilanteen arvioita tehdessä naisten kertomuksissa tuli esille erilaisia niin sosiaalisia kuin taloudellisia ongelmia ja halusin tutkia niitä tarkemmin.

Tutkimukseni tarinankertojiksi etsin vuonna 1960 tai sitä ennen syntyneitä naisia, joiden työkyvyttömyys- tai osatyökyvyttömyyseläkehakemukset oli hylätty kerran tai useammin. Lähetin kirjeen (liite 1) naisille, jotka olivat olleet vuosina 2001-2005 Suomen aivotutkimus- ja kuntoutuskeskus Neuronissa työkykyarvioinnissa (kuntoutustutkimus tai kuntoutustarveselvityksessä.) Naisille, joille kirjeen lähetin oli tehty B-lausunto, joko määräaikaaisesti (haettiin sairauslomaa/kuntoutustukea) tai toistaiseksi (haettiin työkyvyttömyyseläkettä/osatyökyvyttömyyseläkettä) voimassa olevaksi. Olin tavannut kaikki naiset, joille kyselyn lähetin. Luvat tämän tiedon hankintaan pyysin Suomen aivotutkimus- ja kuntoutuskeskus Neuronin johdolta ja tarkistin myös Kansaneläkelaitokselta myönteisen kannan tiedon hankintaan.

Perusjoukosta löytyi yhteensä 79 naista, joille oli tehty B-lausunto. Heistä viitisenkymmentä vastasi kirjeeseeni. Osa naisista totesi päässeensä eläkkeelle saman tien ja osa palanneensa työhön. Kirjeessäni pyysin heitä kirjoittamaan tarinansa ja / tai suostumaan haastateltavaksi. Tutkimukseen sopivia oli lähes kaksikymmentä, mutta osa heistä ei psyykkisten voimavarojen puutteen vuoksi tai muusta syystä halunnut osallistua tutkimukseen. Lopulta kirjoitettuja tarinoita tuli seitsemän ja tarinan kertojia kymmenen naista. Kymmenestä nauhoitetusta tarinasta kolme tarinaa osoittautui analyysivaiheessa enemmänkin tarinoiksi asiakkuudesta terveydenhuollossa ja byrokratian piirissä kuin varsinaisiksi hylkäystarinoiksi. Selkeää työkyvyttömyyseläkkeen hylkäystä tarinoissa ei ollut, joten ne eivät sopineet tutkimuksen kriteereihin. Tarinansa kirjoittaneista neljä osallistui myös haastatteluihin, joten jätin kirjoitetut tarinat pois tutkimuksesta samankaltaisten tarinoiden sekä aineiston liiallisen laajenemisen vuoksi. Kirjoitetut tarinat seuraavat kuitenkin samaa linjaa haastatteluissa ilmittyneiden ongelmien kanssa. Tässä esimerkki yhden naisen tarinasta:

”Rahaa ei ole, jos mies ei maksaisi laskuja, olisin sosiaalitoimiston luukulla, en ole päässyt eläkkeelle, olen hakenut kohta 5-6 kertaa, ollut sairauslomalla 5.6.2003 lähtien. En jaksa osallistua mihinkään, olen sairas väsynyt, masentunut,

työkyvytön. En ymmärrä KELAA, en X-vakuutusyhtiötä, jos ihminen on tehnyt kaikkensa ja työtä siihen asti kuin oli sietänyt ja jaksanut, ei kaikki voi tehdä työtä samaan päivämäärään, kuin he päättävät, ei olla samasta muotista valettu. Ei työ, eikä perimät, sairauden geenit saman ole jokaisella. Kun ei siedä käsillä tehdä, ei selällä, päällä, lonkilla, polvilla, kantapäällä kunnolla astua. Käyn mielenterveyskeskuksessa, neljättä vuotta apua saamassa.” Hanna

Lopullinen aineisto tähän tutkimukseen koostuu seitsemästä nauhoitetusta työkyvyttömyyseläkkeen hylkästarinasta.

Kertojat

Seitsemästä naisesta kolme on syntynyt vuosina 1946-1948 ja neljä vuosina 1952-1959. Haastattelua tehtäessä naiset ovat olleet 48-61-vuotiaita (kevällä 2007). Jokaisella heistä on lapsia (1-6 lasta) ja jokaisen työhistoriaan on vaikuttanut lasten saaminen ja hoitaminen kotona. Kahdella on ollut sairas äiti hoidettavana lasten hoidon lisäksi. Naisista kolme on naimisissa, kolme on eronnut ja yksi on leski. Naisista yhdellä on keskiasteen opistokoulutus, kolmella ammatillinen koulutus ja kolmella ei ole varsinaista ammatillista koulutusta.

Kaikilla naisilla on pitkä työhistoria ja jokainen heistä on aloittanut työn tekemisen ennen kuin ovat täyttäneet kaksikymmentä. Ne naiset, joilla on ammatillinen koulutus, eivät ole olleet työttömänä työnhakijana ennen kuin ovat saaneet työkyvyttömyyseläkehakemuksesta hylkäyksen. Ilman ammatillista koulutusta olevat, ovat olleet työttömänä työnhakijana, mutta sosiaalitoimiston asiakkaaksi he ovat joutuneet varsinaisesti vasta hylkäyksen saatuaan.

Kertomuksia keittiössä

Kaikki haastattelut tehtiin tarinan kertojien kotona, keittiön pöydän ääressä. Keittiö on hyvin luonnollinen paikka naisten väliseen keskusteluun ja kuunteluun. Tarinan kertojat, naiset pitivät minua vieraanaan ja haastattelujen lomassa minulle tarjottiin ruokaa ja kahvit. Haastattelutilanteen voisi ajatella olleen liiankin vieraanvarainen, mutta toisaalta roolini tutkijana ei korostunut liikaa vaan tilanteesta muodostui lämminhenkinen keskustelu kahden naisen välillä. Intiimin haastattelutilanteen muodostumista nopeutti ja helpotti se, että olin

tavannut kaikki haastateltavani sosiaalityöntekijän roolissa vuosia aikaisemmin. Hyvin moni oli kokenut saaneensa apua ja tukea ollessaan työkyvyn kartoituksessa työpaikassani kuntoutuslaitoksessa. Oman tarinan kertominen ja vieraanvaraisuus antoi naisille mahdollisuuden vastapalkitsemiseen.

”...sitten kun sinä teit sen [työkyvyttömyyseläkehakemuksen] siellä niin se män läpi...” Saara

”...tuli niin kuin kuulluksi ja nähdyksi, eikä siinä ollut mitään vähättelemistä. Ihminen kohdattiin inhimillisesti.” Aulikki

Kertojien kotiin tullessani vaihdettiin alkuun kuulumiset ja käytiin yleisellä tasolla keskustelua. Ennen nauhoituksen alkua suunniteltiin myös, kuinka toimitaan. Missä vaiheessa juodaan kahvit tai syödään ruoka. Haastatteluvaiheessa keskityttiin asiaan ja naiset pysyivät aiheessa tiiviisti. Varsinaisen nauhoitetun haastattelun alussa kysymykset koostumus vaihteli, mutta sisältö pysyi suunnilleen samana. Jokainen haastateltavahan oli saanut kirjeen, jossa tutkimuksen tarkoitusta selitettiin. (liite1)

”Mistä mielestäsi alkaa tämä sinun tarina tästä eläkkeenhakuprosessista ja tästä ihan vapaasti?”

”Minä oon pyytänyt yleensä silleen, että vähän sitä työhistoriaakin kerrottas siinä, koska kun puhutaan työkyvystä ja työkyvyn menettämisestä ja siihen liittyvistä sosiaalietuuksista ja vastaavista, niin silloin se liittyy se työhistoriakin...” Tutkija

Naisista osa aloitti kertomuksensa työhistoriastaan, osa suoraan sairastumisesta. Kertomuksen aloitukseen vaikutti selkeästi se, minkä merkityksen hylkääminen oli saanut henkilön elämässä. Mikäli työkyvyttömyyseläkkeen hylkääminen oli koettu erityisen epäoikeudenmukaisena tai hylkäys tunnetilana oli vielä lähellä, kertomus alkoi tarinana siitä kun nainen sairastuu ja jää sairauslomalle. Mikäli hylkäys ei ollut saanut niin suurta merkitystä vaan esimerkiksi työntajan toiminta tai työnpaikan vaikeudet olivat lähempänä, tällöin kertomus alkoi tarinana naisen työhistoriasta ja painottui työhön.

Kertomukset nauhoitettiin. Kaksi naista kertoi kertomuksensa yhdellä kertaa ilman taukoja, mutta viisi kertomuksista jaksottui vähintään kahteen jaksoon. Nauhoitukset saattoivat keskeytyä vaikkapa siihen, että kertoja halusi tarjota kahvit tai tutkijana totesin että on tauon paikka.

”Paat sä kiinni niin minä laitan kahvia.” Salme

”.. nyt voidaan haastattelu lopettaa. Sinä meinasit sen ruoan tarjota. Niin nyt.”

Tutkija

Tauko nauhoituksessa antoi mahdollisuuden kertojalle hengähtää ja ottaa etäisyyttä kertomukseensa. Se antoi myös tutkijana minulle mahdollisuuden pohtia, onko jotain erityiskysymystä jota pitäisi tarkentaa. Kaikille kertojille nousi erilaisia tunteita pintaan. Niin kiukun ja vihan, kuin myös syvän ahdistuksen ja surun tunteita nousi esiin. Kyyneleitäkään ei voitu välttää, koska nöyryyttävät kokemukset painoivat edelleen mieltä. Tutkijana en voinut myöskään välttyä tunnekuohuilta, joskin pyrin olemaan näyttämättä niitä nauhoituksen ja vierailun aikana. Mutta hyvin koskettavan tapahtuman yhteydessä kostuivat myös minun silmäni. Varsinaiset tunnekuohut purkautuivat matkalla kotiin kirjoittamalla tutkimuspäiväkirjaa.

Mitä tarinan kertominen, kuuntelu ja nauhoittaminen keittiön pöydän äärellä tarkoittavat?

Tutkimukseni on narratiivista tutkimusta, mutta teinkö myös narratiivista haastattelua?

Narratiivisessa haastattelussa on pyrkimys tehdä tarinallinen kokonaisuus jostakin tietyistä tapahtumasta tai ilmiöstä. Tutkija voi ohjata tarinaa käsittelemään jotain tiettyä painopistealuetta. Haastattelu tulisi aloittaa tutkimukseen liittyvällä yleisellä kysymyksellä, jonka avulla haastateltava voi kertoa oman tarinansa. Aloituskysymyksen tulisi olla riittävän avoin, ettei haastateltavaa rajoiteta liikaa. Tarina ei saa paeta kuitenkaan liian kauas tutkittavasta aiheesta. Tärkeää on, ettei tarinaa keskeytetä, mikäli se lähtee etenemään. Tutkija on empaattinen kuuntelija, joka voi käyttäytymisellään rohkaista haastateltavaa jatkamaan eteenpäin. Kun pääkertomus on päättynyt, voi tutkija kommentoida kokoavasti ja tehdä vielä

tarkentavia kysymyksiä. Tarkoitus on kuitenkin saada tarinoita tapahtumien kehittymisestä. (Flick 1998, 99-100.)

Aloitin haastattelut avoimella kysymyksellä, joka kuitenkin oli rajattu tutkimustani ajatellen. Naiset kertoivat kertomustaan käytännössä ilman suurempaa ohjausta. Jos olisin tavannut naiset ensimmäistä kertaa, en välttämättä olisi saanut kuulla niin henkilökohtaisia kertomuksia ja niihin sisältyneitä tarinoita. Nyt kun naiset olivat tavanneet minut vuosia aikaisemmin sosiaalityöntekijän roolissa, he tiesivät kuka on kertomuksen vastaanottaja. Kerrontaan ja haastatteluun liittyivät myös vahvasti naistutkimuksen periaatteisiin liittyviä elementtejä.

Haastattelussa oli epähierarkisuutta ja vastavuoroisuutta. Tällöin tutkijana joutuu asettamaan itsensä alttiiksi, eikä voi piiloutua roolinsa taakse. Tarinan kertoja, haastateltava on oman elämänsä asiantuntija ja sen kokija, ja hän voi kertoa valitsemansa asiat. (Ronkainen 1989,65, 67.)

Vastavuoroisuudessa myös minä kerroin omasta elämästäni, enkä voinut piiloutua minkään roolin taakse. En sosiaalityöntekijän roolin, niin kuin vuosia aiemmin, mutta en myöskään tutkijan roolin. Pyrin olemaan läsnä ja kuuntelemaan.

Kritiikkiä tähän on kuitenkin esitetty. Kritiikin perusteella haastattelu-/tarinankertomistilanteet eivät koskaan voi olla tasa-arvoisia, vaan kyse on aina jonkinlaisesta epätasa-arvosta. Tutkija saa tietoa tarinankertojan elämästä, tulkitsee sitä ja tekee siitä raportin. Mutta se mitä tutkija kertoo tilanteessa, ei päädy raporttiin. Tutkija käyttää valtaa, koska hän ratkaisee mitä hän saadusta tiedosta käyttää ja miten. Tutkijan osallisuutta tutkimukseen tulisi aukaista myös raportissa, jolloin hänen roolinsa tulee myös näkyviin. (Oinas 2004, 218-222.)

Riessman (1993, 8) puhuu kokemuksen tutkimisesta. Naistutkimuksessa usein ajatellaan että naisille annetaan ääni tutkimuksen kautta. Riessman kuitenkin katsoo, että emme voi antaa tutkimukseen osallistuville ääntä vaan voimme kuulla heidän äänensä kun äänitämme ja tulkitsemme aineistoa. Yhdyn Riessmanin tulkintaan, koska kuvitelma siitä, että voimme antaa äänen toiselle ihmiselle, sisältää valtakäsitteen ja alistamisen. Tutkijalla on ikään kuin valta antaa ja ottaa ääni. Äänen kuuleminen ja sen julkituominen tutkimuksen kautta on mahdollista.

Minä en pysty antamaan näille naisille ääntä, se heillä on jo omasta takaa. Tehtäväni on paremminkin tuoda esille tutkimukseni avulla heidän ajatuksiaan ja kokemustaan hylkäyksestä. Kaikki kuitenkin suodattuu minun valintojen kautta näkyville, jolloin jotain olennaista voi jäädä myös piiloon.

Haastattelujen käsittely ja tutkijan rooli

Tein viimeisen haastattelun toukokuussa 2007. Aikomuksenani oli litteroida nauhat heti alkukesästä ja aloittaa saman tien analyysin pohtiminen. Se ei ollutkaan niin yksinkertaista, koska haastattelut nostivat monia tunteita pintaan. Koin, että naisia oli kohdeltu väärin, he olivat saaneet väriä päätöksiä, heitä ei oltu kuunneltu tai oli kuultu tahallisesti tai tahattomasti väärin. Halusin tietoisesti etäisyyttä haastateltaviini ja heidän tilanteisiinsa. Kesäkuussa 2007 kuuntelin nauhat kertaalleen läpi ja tein omat muistiinpanot haastatteluista. Sitten yksinkertaisesti jätin aineiston odottamaan. Loppukesästä aloin purkaa nauhoja ja viimeisen nauhan purin vasta joulukuussa 2007. Litteroinnin jälkeen kirjoitettua tekstiä oli 111 sivua, fonttina 14 ja rivivälinä puolitoista.

Haastatteluja kuunnellessani, litteroidessani ja lukiessani niitä, pohdin monta kertaa omia roolejani omana itsenäni, sosiaalityöntekijänä ja tutkijana. Sosiaalityöntekijänä työssäni olen voinut upota asiakkaani tilanteeseen ajoittain hyvinkin kriittikittömästi ja toisaalta sosiaalityöntekijänäkin on aina pitänyt säilyttää jonkinlainen analyttinen ote asiakkaan tilanteeseen. Olin tavannut haastateltavat sosiaalityöntekijänä, auttanut, ohjannut ja tukenut heitä. Haastatteluvaiheessa en tuntenut itseäni kovinkaan paljon tutkijaksi, mutta en voinut olla sosiaalityöntekijä, koska sosiaalityöntekijä rooli olisi etäyttänyt minut haastateltavistani. Sosiaalityöntekijän ammattiin kuuluu tietynlainen vallan käyttö riippumatta siitä mikä on hänen työpisteensä. Kuntoutuslaitoksen sosiaalityöntekijänä se on asiantuntija valtaa, tiedon hallintaa byrokratiasta. Turvauduin siinä tilanteessa omana itsenäni olemiseen. Olin läsnä aikuisena naisena keittiön pöydän vieressä kahvikupin ääressä kuuntelemassa ja kyselemässä. Kuvittelin voivani siirtyä tutkijan rooliin, kunhan olin saanut aineiston koottua, mutta ei se niin käynyt. Ajan kuluminen ja kirjallisuuden lukeminen toi väliä tunnetiloihin, jotka haastattelut nostivat pintaan. Tutkijan rooli alkoi vahvistua vasta lähes vuotta myöhemmin jolloin aineisto ei ollut enää vain tiettyjä kasvoja ja äänen painoja vaan myös tietoa tutkittavasta aiheesta.

Tutkimuksen tekemisen merkitys tarinan naisille

Haastattelemilleni naisille ei ollut merkityksetöntä osallistua tutkimuksen tekemiseen. Naiset näkivät tutkimukseen osallistumisen mahdollisuutena vaikuttaa muiden samaan tilanteeseen joutuvien hyväksi. Tutkijana se asettaa vaatimuksia tutkimuksen laadun ja tuotettavan tiedon suhteen. Naiset toivat esille myös tieteellisen työn arvostamisen. Koska he näkevät arvon tutkimuksen tekemiselle, he osallistuessaan kokivat myös oman arvon nousevan. Heidän tilanteestaan ja tapahtumista on kiinnostuttu niin paljon, että tehdään tieteellistä tutkimusta. Epämiellyttävät ja vaikeatkin asiat voivat saada sitä kautta uutta merkitystä.

”Kaikki tämmöset mulle on niin tärkeitä. Minä haluan olla hirveän oikeudenmukainen ja minä en voi sietää tämmöstä väärinkäytöstä ihmisiä kohtaa. Siis minä en ymmärrä.” Salme

5 Narratiivisen haastatteluaineiston analyysi

Analysointia käytännössä

Niin kuin olen jo aikaisemmassa luvussa maininnut, jokainen nauhoitettu tutkimushaastattelu on kertomus, johon sisältyy useita tarinoita. Analyysiä aloittaessani minulla oli seitsemän kertomusta, joiden sisällä oli tarinoita työstä, perheestä, sairastumisesta, terveydenhuollon kohtelusta, työkyvyttömyyseläkkeen hakemisesta, hylkäämisestä ja saamisesta, selviytymisestä ja selviytymättömyydestä, tervehtymisestä ja elämän jatkumisesta.

Kertomuksista piti kuitenkin löytää tarina eläkkeen hakemisprosessista ja hylkäämisestä, sen kokemisesta ja niiden vaikutuksesta hakijan elämään. Olennaisen löytäminen kertomuksesta ja tarinan johdonmukainen kirjoittaminen oli haasteellinen tehtävä. Mikä on merkittävää ja minkä voi jättää pois? Vai voiko jättää mitään pois? Koska olin tavannut naiset aikaisemmin kuntoutuslaitoksessa sosiaalityöntekijän ominaisuudessa, mietin myös kuinka paljon tuon tutkimusaineistoon omia muistikuvia ja asenteita haastattelemistani naisista ja heidän elämästään. Kuinka objektiivinen pystyn olemaan tutkijana ja kuinka suhtaudun aineistoon,

joka herätti monenlaisia tunteita? Löytääkseni vähän etäisemmän näkemyksen aineistoon, jouduin ottamaan aikaa ja välimatkaa aineistoon.

Ennen haastattelujen litterointia, kuuntelin ne läpi ja kirjoitin muistiin siinä vaiheessa mielestäni olennaiset asiat. Tämä tapahtui heti haastattelujen teon jälkeen kesäkuussa 2007. Pitkin samaa vuotta litteroin nauhoja paperille saaden viimeisen haastattelun valmiiksi vuoden 2007 lopulla. Saman vuoden aikana luin valmiita kertomuksia näkökulmanani ensimmäisen vaiheen kysymys, millaisena naiset kokevat työkyvyttömyyseläkehyökkäyksen. Aineisto alkoi kuitenkin tuottaa myös muuta materiaalia, eikä yksi tutkimuskysymys enää riittänyt.

Luin aineistoa kevään 2008 aikana harvakseltaan ja aineisto toi näkyvillä myös eläkkeenhakuprosessiin liittyvät ongelmat. Kokemus hylkäämisestä oli keskeinen kysymys, mutta sitä en olisi voinut käsitellä, ellen olisi jotenkin pystynyt avaamaan siihen liittyvää prosessia. A.J. Greimassin (1980) aktanttianalyysistä, jonka esittelen vähän myöhemmin, olin saanut ehdotuksia jo keväällä 2007. Kokeilin tätä mallia kirjoitettuun aineistoon ja se toimi siellä. Vaikka en tässä tutkimuksessa kirjoitettua aineistoa käyttänyt, analysoimalla paria niistä löysin naisten erilaiset tavoitteet eläkkeenhaussa. Tämän kokeiluanalyysin perusteella aloin koota keskeisiä hakutarinoita haastattelukertomuksista ja niiden analysointi aktanttianalyysin perusteella tuntui toimivan

.

Haastatteluaineistojen kertomukset olivat rikkaita sisällöltään ja niitä lukemalla nousi vielä uusi näkökulma aineistoon, naisten erilaiset identiteetit ja niiden muutokset hakuprosessin aikana. Sairastumisen ja työkyvyttömyyseläkkeen hakuprosessin aikana naisten sosiaaliset identiteetit ja niihin liittyvät toimija-asetat muuttuvat. Identiteettianalyysini pohjautuu hyvin vahvasti aineistoon ja siitä nouseviin kysymyksiin. Analyysi valmistui kevään 2009 aikana.

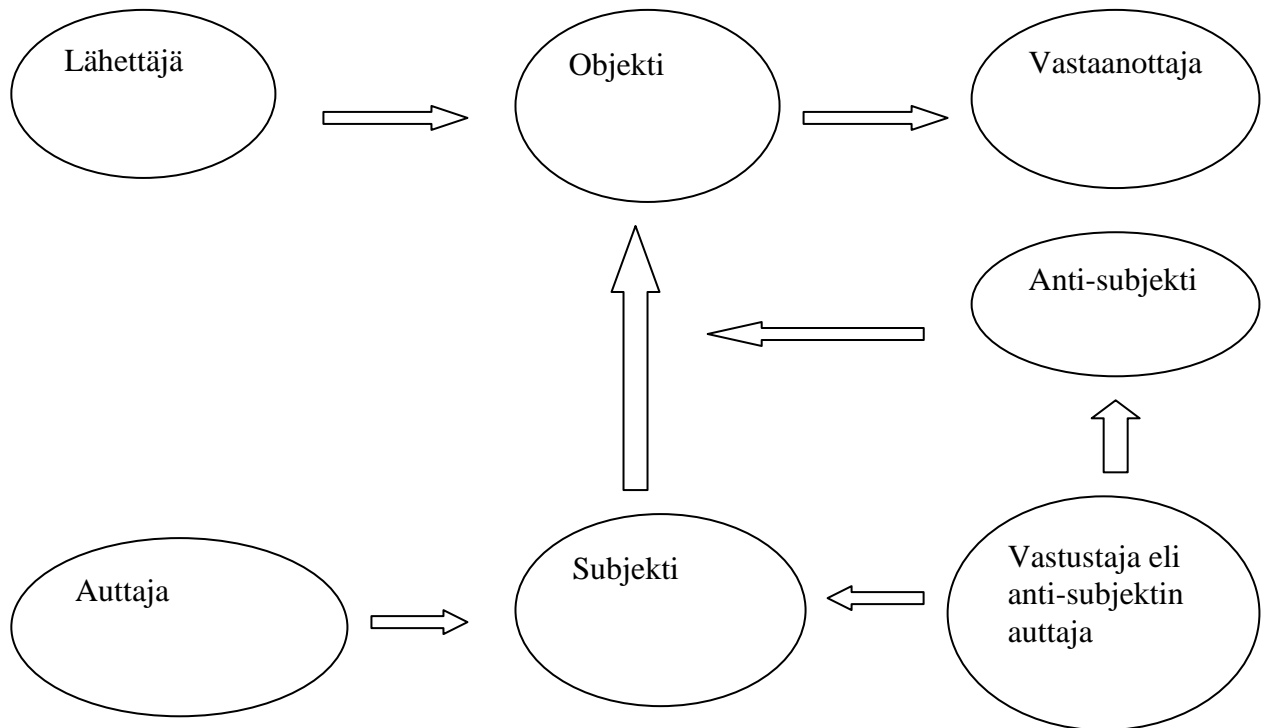
Seuraavassa käyn lyhyesti läpi käyttämäni aktanttianalyysin perusteita ja miten käytän sitä omassa tutkimuksessa. Esittelen myös hyvin lyhyesti suuntaviittojani, joiden perusteella olen pyrkinyt tekemään identiteettianalyysiäni.

A.J. Greimasin aktanttimalli

Olen käyttänyt A.J.Greimasin (1980) aktanttimallia yksinkertaisimmassa muodossa, pyrkien löytämään jokaisesta kokoamastani kronologisesta työkyvyttömyyseläkkeen hakemis- ja hylkäystarinasta erilaiset aktantit, toimijat, jotka vaikuttavat tarinaan ja sen etenemiseen. Greimasin mallissa aktantteja on kuusi, subjekti, objekti, lähettäjä, auttaja, vastustaja sekä vastaanottaja ja ne saavat erilaisia merkityksiä arvioitaessa tarinassa tapahtuvaa toimintaa.

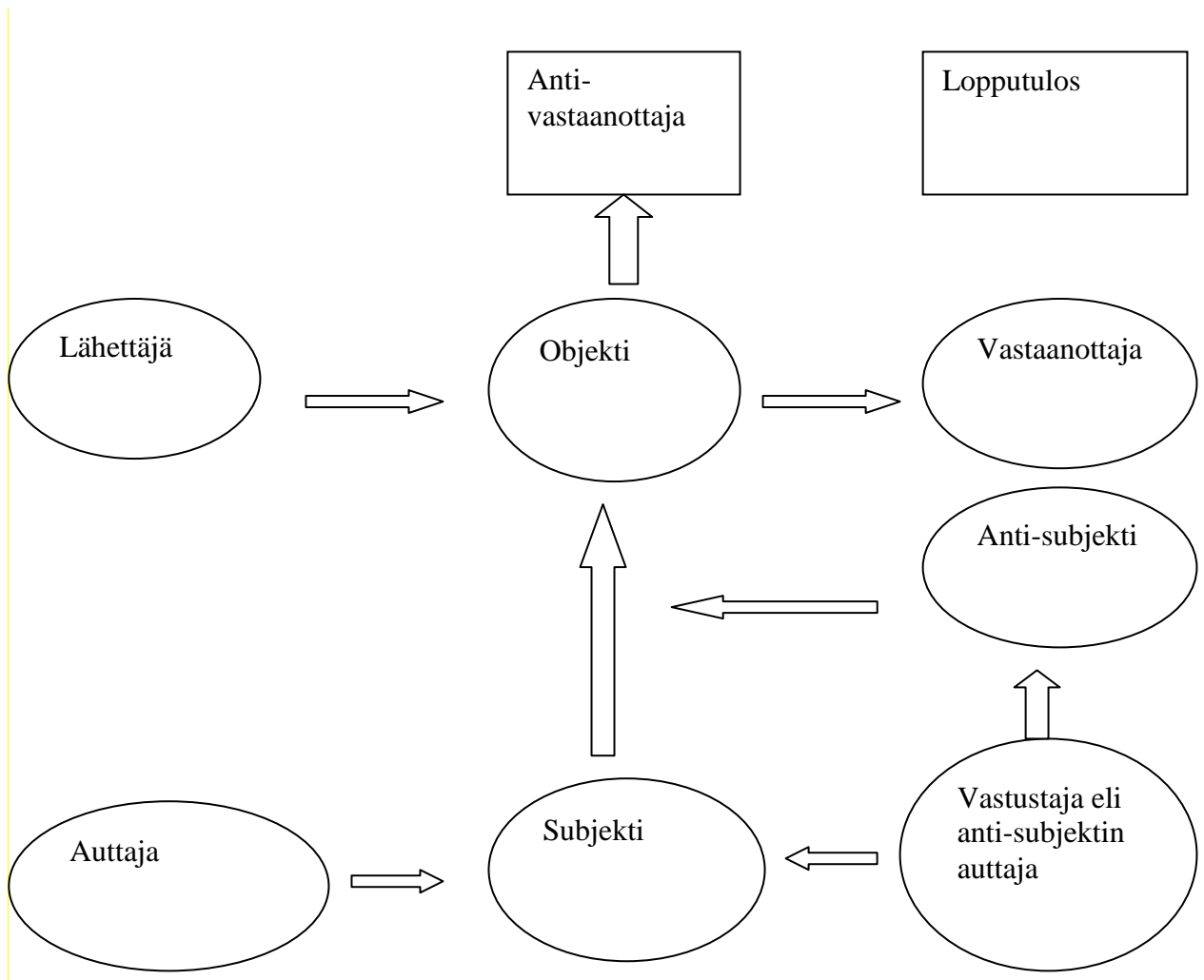
Lähtökohta tarkastelumallissa on subjektin ja objektin välinen suhde. Subjekti toimii yleensä tarinan keskeisenä henkilönä, joka tavoittelee toiminnallaan objektia. Subjektit naisten tarinoissa ovat naiset itse, he ovat toimijoita, jotka tavoittelevat objektia. Muut aktantit ovat tavallaan sivuroolissa auttaen tai vastustaen subjektin toimintaa. Aktantteina ei välttämättä ole konkreettiset henkilöt, vaan aktantti voi olla myös abstraktikäsité esim. sairaus tai työeläkelaitos. Lähettäjä toimii subjektin liikkeelle panevana voimana objektin tavoittelemisessa. Auttaja tukee ja auttaa subjektia objektin tavoittelemisessa. Vastustaja toimii vastakkaisella voimalla suhteessa auttajaan. Vastustaja aktantti pyrkii hankaloittamaan subjektin toimintaa objektin tavoittelussa. Vastaanottaja on taas tapahtuneesta tavalla tai toisella hyötyvä toimija. Aktantit voivat toimia myös useassa roolissa samassa tarinassa. Vastaanottajana, toiminnasta hyödyn saajana voi toimia esimerkiksi subjekti. (Greimas 1980, 201-206.)

Greimasin alkuperäisessä tarina-analyysimallissa esitetään nämä kuusi edellä esitettyä aktanttia, toimijaa. Salosaari (1989, 75) esittää myös anti-subjektin olemassaolon tarinallisessa kaaviossa. Anti-subjekti toimii subjektia vastaan ja hänen auttajanaan toimii tällöin vastustaja. Alla olevassa kaaviossa esitetään aktanttien suhteita toisiinsa.

Kuvio 1. Greimassin aktanttianalyysimalli (Greimas 1980, Salosaari 1989)

Olen itse lisännyt edellä esitettyyn malliin oman analyysini perusteella yhden uuden aktantin, anti-vastaanottajan. Vastaanottaja on tarinan hyötyvä osapuoli, joka saa etuutta tai hyötyy muuten subjektin toiminnasta. Näissä haastattelemieni naisten tarinoissa on myös antivastaanottaja, toimija joka tavalla tai toisella kärsii lopputuloksesta. Kun subjekti ei saavuta objektia, eli tavoittelemaansa aarretta, hän joutuu kärsimään tai joku muu osapuoli saa vahingon. Vaikka subjekti saavuttaisikin tavoittelemansa objektin, voi silti joku toinen osapuoli kärsiä. Mallissa on lisäksi lyhyesti omassa pallossaan subjektin toiminnan lopputulos. Huolimatta siitä, että subjekti olisikin saavuttanut ikään kuin tavoitteensa, voi hänellä silti olla tullut menetyksiä ja lopputulos voi olla erilainen kuin hän on odottanut. Lopputuloksen, päätepisteen saavuttamiseen on voinut mennä pitkä aika.

Kuvio 2. Greimasin aktanttimalli laajennettuna

Aktanttimallia laajentamalla olisin voinut ottaa mukaan aktanttien toimintaa ohjaavat arvot, jotka ilmenevät toimijoiden välisissä suhteissa. Subjektin ja objektin välistä suhdetta ohjaa halu ja tahto. Kun subjektin toimintaa ohjaa halu, se liittyy hänen tarpeidensa tyydytykseen, kun taas tahdon ohjaamassa toiminnassa tavoite ja päämäärä ovat selkeitä. Muiden aktanttien suhde liittyy subjektin ja objektin väliseen toimintaan ja selkeyttää tahdon ja halun liittymistä täytymiseen, kykyihin ja osaamiseen. Nämä ilmaisevat kuinka toiminta liittyy kulttuurisiin arvoihin. Lähetäjä ja vastaanottaja liittyvät täytymiseen, mitkä kaikki voimat pakottavat, velvoittavat, kieltävät tai oikeuttavat toimintaan. Auttaja, vastasubjekti ja vastustaja liittyvät subjektin kykyihin ja osaamiseen, millaisia resursseja subjektilla on. Auttajat tuovat näkyville positiivisia voimavaroja kun taas vastasubjekti ja vastustaja tuovat esille subjektin heikkouksia. (Törrönen ja Maunu 2005, Sulkunen ja Törrönen 1997.)

Identiteetin muutos tarinoissa

Käsitän identiteetin tässä tutkimuksessa erilaisina luonnehdintoina ja määritelminä, jotka voi tehdä erilaisten kategorioiden perusteella. (Houtsonen 2000). Tässä kategoriat tulevat esille erilaisina muutosvastapareina, jolloin identiteetti on ”jäsenenä” toisessa ryhmässä siirtyen toiseen ryhmään erilaisten kokemusten ja tapahtumien jälkeen. Nämä vastaparit ovat kulttuurisesti määriteltyjä ja niiden sisältöön vaikuttavat niille annetut kulttuuriset merkitykset. Terve-sairas, työntekijä-työtön, palkansaaja–”aikuiselätti” ja eläkeläinen, ovat sisällöltään oman kulttuurimme sisällä määriteltyjä. Aineistosta olisi noussut myös muunlaisia pareja äiti-työntekijä, äiti-vaimo, vaimo-työntekijä, vaimo-työtön ja niin edelleen. Kuitenkin prosessissa tapahtuvan muutoksen kuvaamiseksi kyseiset muutosparit olivat sopivimmat. Naiset voivat näiden identiteetti muutosparien sisällä valita sen millaisen toimijan roolin he valitsevat. He voivat toimijuudessaan olla haavoittuvaisia, tarkkailijoita, pohdiskelijoita, tai muiden toiminnan kohteena (Hyvärinen 2007, 13).

Terveenä naisena he voivat olla haavoittuvaisempia kuin muuta tai pohdiskelijoita, jotka kääntyvät sisäänpäin. Sairaana he voivat olla terveydenhuollon tekemisen kohteena tai ottaa itse aktiivisen roolin toiminnassaan.

Analyysissa naisten identiteetti muuttuu suhteessa itseensä ja suhteessa ulkoiseen maailmaan. Tässä tutkimuksessa identiteetin muutokseen liittyy myös taloudellinen selviytyminen ja yhteiskunnallinen asema. Hakuprosessin aikana ja sitä ennen tapahtuva muutos on negatiivinen, vaikka siitä voi ollakin lopulta positiivisia seurauksia. Terveenä palkansaaja työntekijänä on helpompaa ja hyväksytympää olla kuin sairaana rahattomana työnhakijana. Pienituloisen eläkeläisen identiteetti on tavoiteltavampaa kuin ei mitään, vaikka se ei aina olisi sitä mitä odotti.

6 Kertomuksista eläkkeen hylkäystarinoiksi

Tutkimukseen kerrotut kertomukset sisältävät useita tarinoita. Kertomuksiin sisältyivät myös tarinat työkyvyttömyyseläkkeen hakemisprosessista ja hakemuksen hylkäämisestä. Tarinat eivät kuitenkaan löytyneet kronologisessa järjestyksessä, vaan jokainen näistä seitsemästä hakemis- ja hylkäämistarinasta on ollut hajallaan haastattelukertomuksen sisällä. Olen koonnut hakemis-hylkäystarinat kertomusten sisällä olleista palasista, jotta olen voinut käsitellä niitä aktanttianalyysin käsitteillä. Koska olen poiminut palaset ja rakentanut niistä tarinan, olen jo tehnyt mukaan/pois valintaa ja tulkintaa siitä mitkä haastattelussa kerrotut osat kuuluvat hakemis- ja hylkäystarinaan. Tarinoista on häivytetty kaikki mahdolliset kertojien tunnistamiseen liittyvät tiedot ja nimet on muutettu.

Olen kirjoittanut näistä palasista uuden tarinan, johon olen koonnut pääkohdat kertomuksista. Jokaisella naisella on oma koottu tarinansa. Alussa kerron naisen taustasta ja siitä mistä tilanteesta käsin hän hakee eläkettä. Keskeisessä osassa on tarina hakemisprosessista ja eläkkeen hylkäämisestä. Tarinan loppu kertoo mikä naisen tilanne on nyt ja miten hän arvioi prosessin merkitystä elämässään. Jokaista tarinaa on tarkasteltu Greimasin aktanttianalyysin kautta, etsien siitä erilaisia toimijoita ja toimijoiden välisiä suhteita. Keskeistä tarkastelussa on subjektin ja objektin välinen suhde (objektin tai objektien merkitys subjektille) ja se miten muut aktantit toimivat näiden kahden välisessä suhteessa.

Vaikka kaikki seitsemän tarinaa olivat erilaisia, löytyi niistä kolme ryhmää. Ryhmäjaottelu muodostui yhteisten tavoitteiden perusteella. Kun tavoite (objekti) oli yhteinen, löytyi myös toimijuudessa ja prosessin kulussa samanlaisia piirteitä. Luvun lopussa tarkastelen haastattelujen kautta esiin tulevia yhteisiä kokemuksia, selviytymistä ja opetuksia hakuprosessien ajalta.

Työ ahdistaa – elämänmuutosta hakemassa

Aulikin ja Emman tarinoissa työkyvyttömyyseläkkeen hakemisprosessilla haettiin muutosta elämään ja taloudellisesta turvaa. Kumpikaan heistä ei saanut hakemaansa eläkettä. Aulikille osatyökyvyttömyyseläkkeen saaminen olisi merkinnyt hengähdystaukoa työstä, enemmän omaa aikaa ja mahdollisuutta tehdä muutakin kuin työtä. Emmalle työkyvyttömyyseläkkeen

mahdollisuus taas olisi turvannut taloudellisen tilanteen. Molempien kohdalla työssä käyminen ja työpaikan ilmapiiri ovat vieneet voimia. Aulikki on vaihtanut työpisteitä, mutta ei ole löytänyt paikkaansa. Emman työtunnit vähenivät ja hän koki joutuvansa syrjityksi niin iän kuin myös oman elämäntilanteen vuoksi työpaikallaan. Molemmille naisille tuli sekä fyysisiä että psyykkisiä oireita ja työkyvyttömyyden uhka oli todellinen. Aulikin kohdalla osatyökyvyttömyyseläkkeen hylkääminen käänsi elämän uuteen suuntaan ja antoi ehkä yllättäenkin hänelle uusia voimavaroja. Emma taas oli sen ikäinen, että hän kuului muun sosiaaliturvaetuuden piiriin (oikeus pidennettyyn ansiosidonnaiseen päivärahaan ja 60-vuotiaana työttömyyseläkkeeseen) ja sai tätä kautta kaipaamansa taloudellisen turvan.

Aulikin ja Emman kertomuksissa ei painotu työkyvyttömyyseläkkeen hylkäykset vaan naisten suhde työnantajaansa ja työhön sekä selkeä muutoksen tarve elämässä. Työolosuhteet uuvuttavat ja naiset oireilevat fyysisinä ja psyykkisinä oireina niitä. Työstä vapautuminen kokonaan tai osittain helpottaa molempien oireita ja parantaa merkittävästi heidän tilannettaan. Haastatteluhetkellä Aulikki opiskelee työn ohessa lähihoitajaksi ja käy työssä osa-aikaisesti. Emma on työttömänä työnhakijana ja saa ansiosidonnaista päivärahaa odottaen työttömyyseläkettä.

AULIKKI

Aulikki oli viisissäkymmenissä kun hänelle käynnistettiin osatyökyvyttömyyseläkkeen hakeminen. Hän oli kasvattanut kaksi lastaan yksihuoltajana ja tehnyt koko työuransa lasten parissa. Hän koki työnsä raskaana ja oli vaihtanut usein työpistettä ennen osatyökyvyttömyyseläkkeen hakemista.

Aulikille oli tullut vuosien saatossa kipuja ja väsymystä. Hän oli paljon sairauslomilla, joista hän sai negatiivista palautetta työkavereiltaan. Aulikin tilanteesta pidettiin useita palavereja, joihin osallistui sekä työnantajan että työterveyshuollon edustajat. Kivut ja väsymys eivät poistuneet ja lopulta diagnoosiksi löytyi fibromyalgia. Koska työpisteen muutokset ja useat sairauslomat eivät tilanteeseen auttaneet, Aulikki lähetettiin kuntoutuslaitokseen kuntoutustutkimukseen. Tällöin ehdotettiin ratkaisuksi osatyökyvyttömyyseläkettä, koska tilanne ei ollut kohentunut useista muutosyrityksistä ja usean vuoden ajan aikana tehdyistä työkokeiluista huolimatta.

Osatyökyvyttömyyseläkettä haettiin ja se palautui takaisin hylättynä. Työeläkelaitos vastusti osatyökyvyttömyyseläkettä ja katsoi, että Aulikki kykeni tekemään täysipäiväisesti töitä lasten parissa. Aulikki koki hylkäyksen vaikeana, koska joku kasvoton ja nimetön henkilö häntä näkemättä päätti kykeneekö hän työhön vai ei.

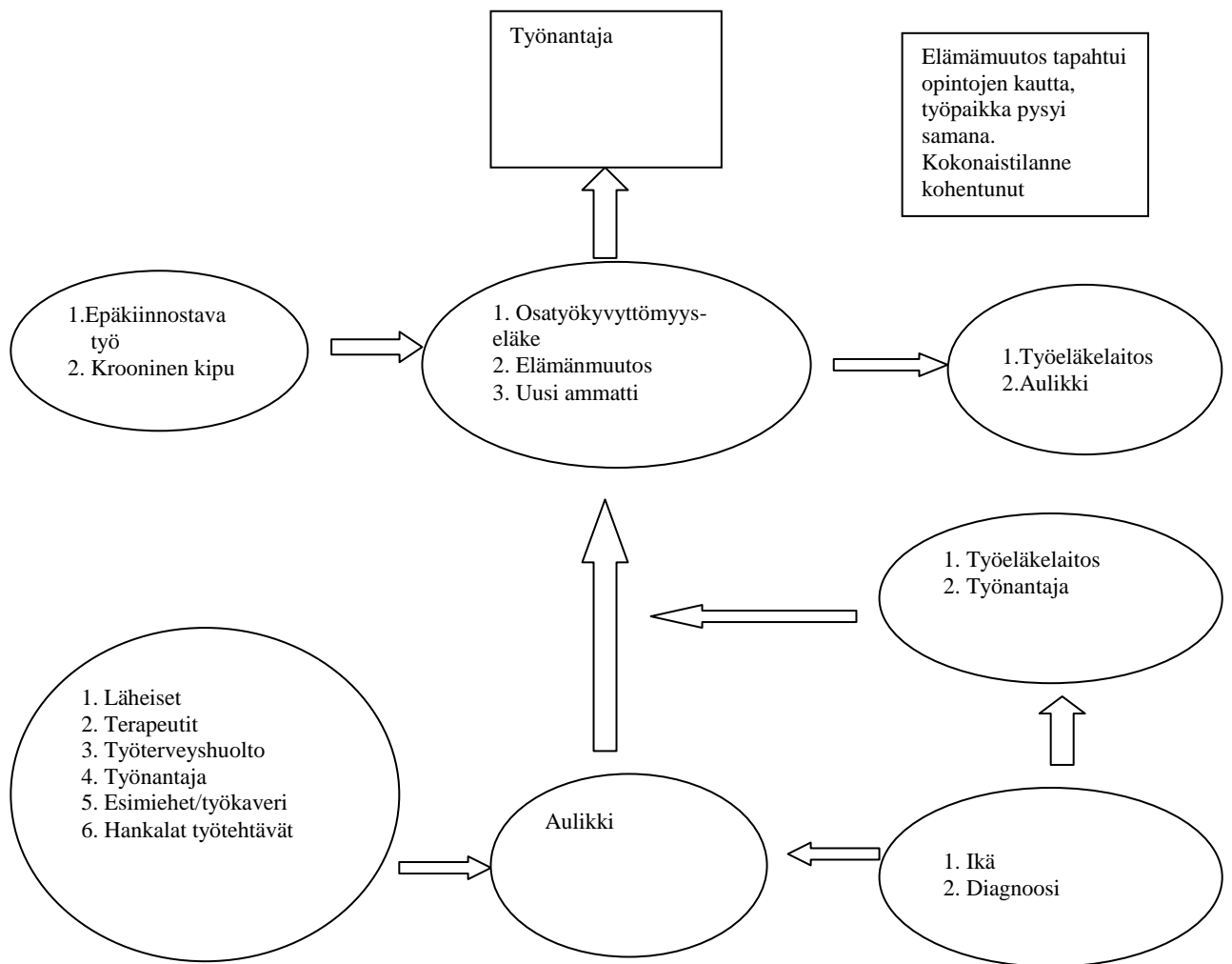
Aulikille osatyökyvyttömyyseläkkeen hylkääminen oli kova pala, koska hän osa-aikaisessa työssä olisi voinut kuvitella selviytyvänsä. Hän valitti päätöksestä ja haki eläkettä uudelleen, mutta kaikki valitukset ja hakemukset tulivat hylättynä takaisin. Aulikille ei tarjottu mitään vaihtoehtoja työeläkelaitoksen eikä työnantajan taholta. Työnantaja antoi ymmärtää, ettei Aulikki ole työkykyinen nykyiseen työhönsä, mutta mitään uusia ehdotuksia ei työnantajan puolelta tullut. Palavereja työnantajan ja työterveyshuollon kanssa pidettiin useita kertoja, mutta ne eivät johtaneet mihinkään toimenpiteisiin. Aulikki itse pyrki olemaan aktiivinen, hän kävi neuvotteluja eri tahojen kanssa, ehdotti erilaisia vaihtoehtoja, mutta jäi lopulta yksin, eikä työpistettä enää vaihdettu.

Aulikki päätti hakea myös ammatillista kuntoutusta työeläkeyhtiön kautta, mutta hakemus hylättiin. Lisäkoulutuksen hankkimista ei tuettu myöskään työnantajan puolelta. Ainut mitä Aulikille tarjottiin, oli paluu työhön entiseen työpisteeseen.

Aulikki ei kuitenkaan tyytynyt annettuun vaihtoehtoon, vaan päätti lähteä toteuttamaan omaa unelmaansa opiskelusta lähihoitajaksi. Selviytyäkseen työn ohella tapahtuvasta koulutuksesta hän siirtyi tekemään osa-aikaista työtä. Rahat olivat vähissä, mutta miesystävän taloudellinen tuki ja Aulikin sitkeys pelastivat tilanteen. Hän eteni koulutuksessa, voimavarat alkoivat palautua ja hän halusi palata takaisin täysipäiväiseen työhön. Yllättäen hänelle kuitenkin selvisi, että hänen virkansa nimike oli muutettu neuvottelematta hänen kanssaan. Työnantajan edustaja ilmoitti, että mikäli hän palaisi täyspäiväiseksi työntekijäksi, hänen palkkansa pienennettäisiin nimikkeen mukaiseksi. Joten hän sai kuuden tunnin työajalla saman palkan kuin hän saisi jos palaisi täysaikaiseksi työntekijäksi eri nimikkeellä. Keskusteluyhteys niin työnantajaan kuin luottamusmieheen oli vähäistä, eikä Aulikki enää luottanut heihin.

Aulikki päätti jatkaa kuuden tunnin työpäivien tekemistä ja opintoja, koska sillä ei ollut taloudellista vaikutusta. Lähihoitajan ammattiin valmistumisen jälkeisiä suunnitelmia Aulikilla ei ole, koska ammatilliseen eläkeikään ei ole jäljellä montaa vuotta. Aulikki on pystynyt hallitsemaan kipujaan omatoimisen liikunnan ja erilaisissa vaihtoehtohoidoissa käymisellä. Aulikin tukena ovat miesystävä ja aikuistuneet lapset.

AULIKIN TARINAN AKTANTIT

Kuvio 3. Aulikin tarinan aktantit

Aulikki on tarinan subjekti, toimija, joka lähtee tavoittelemaan objektia, osatyökyvyttömyyseläkettä. Krooninen kipu toimii lähettäjänä hakemaan osatyökyvyttömyyseläkettä. Osatyökyvyttömyyseläkkeen hakeminen on kuitenkin pintaa, Aulikki hakee elämänmuutosta, johon lähettäjänä toimii epäkiinnostava työn sisältö ja työpaikka. Aulikki haluaa osatyökyvyttömyyseläkkeen, jonka hän näkee olevan, ei vain taloudellista korvausta tehdystä palkallisesta työstä, vaan myös korvauksena monista yksinhuoltajana eletyistä vuosista. Toisaalta osatyökyvyttömyyseläkkeen saaminen mahdollistaisi hänen tahtomansa elämänmuutoksen. Tavallaan kolmantena tavoitteena on uuden ammatin hankkiminen, joka liittyy elämänmuutoksen hakemiseen. Vastasubjektina on työeläkelaitos, joka ei halua myöntää eläkettä, eikä toisaalta myöskään ammatillisena

kuntoutuksena uuteen ammattiin kouluttautumista. Vastasubjekti on vastustajana kaikkiin objekteihin nähden. Työeläkelaitoksen tehtävänä ei ole tukea elämänmuutoshaluja eikä se pidä Aulikkia työkyvyttömänä edes osa-aikaisesti. Koska Aulikilla on jo ammatti ja vakituinen työpaikka, ei uudelleen koulutuskaan ole työeläkelaitoksen näkökulmasta ajankohtainen. Vastasubjektin auttajana toimii Aulikin ikä ja diagnoosi. Hän on nuori eläkkeenhakijaksi ja fibromyalgia diagnoosilla ei ole helppoa saada eläkettä.

Vastasubjektiksi olen merkinnyt myös työnantajan. Työnantaja vastustaa Aulikin elämänmuutokseen liittyvää tarvetta, koska ei ole valmis etsimään Aulikille pysyvämpää uutta työpistettä, eikä ole myöskään halukas tukemaan taloudellisesti Aulikin uudelleen kouluttautumista. Toisaalta Aulikin toisen tavoitteen, osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen suhteen, työnantaja aktanttirooli muuttuu auttajaksi. Työnantajan toimet tukevat jopa kokoaikaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Työterveyshuolto on auttajana mukana Aulikin etsiessä uutta sopivaa työpistettä. Auttaja aktanteilla voi siis olla vastakkaisia tavoitteita tukiessaan Aulikkia. Työterveyshuolto huolto tukee elämänmuutostavoitetta, työnantaja eläkkeelle siirtymistä.

Aulikin molempia tavoitteita tukevat erilaiset terapeutit, joilla Aulikki käy hoidossa ja läheiset, miesystävä ja aikuiset lapset. Miesystävä tukee Aulikkia sekä taloudellisesti että henkisesti. Vaikeat suhteet esimiehiin ja työkavereihin sekä hankalat työtehtävät tukevat myös Aulikin tavoitetta päästä osatyökyvyttömyyseläkkeelle horjuttaessaan Aulikin psyykkistä kuntoa ja heikentäen Aulikin mahdollisuuksia selviytyä täysipainoisesti työstä. Työnantajalle löytyy tarinasta vielä kolmas aktanttirooli, anti-vastaanottaja. Työnantaja ei pääse eroon työntekijästä, josta haluaisi päästä eroon, vaan joutuu pitämään tämän työssä.

Vastaanottajia eli hyötyjiä on tämän prosessin päätteeksi kaksi, työeläkelaitos ja Aulikki. Työeläkelaitoksen ei tarvitse maksaa eläkettä ennen vanhuuseläkeikää ja toisaalta Aulikki sai haluamansa muutoksen elämässään.

Vaikka Aulikki ei saanut osatyökyvyttömyyseläkettä, hän saavutti toisen tavoitteensa. Elämänmuutoksen hän tavoitti aloittaessaan lähihoitajaopinnot. Pitkä eläkkeenhakuprosessi ja siihen liittyvät monet hankalatkin neuvottelut, työpisteiden vaihdot ja eläkkeen hylkäys vahvistivat Aulikkia. Tämän on tehnyt mahdolliseksi myös kipuoireiston hellittäminen. Hän ei

jäänyt odottamaan työntajan muuttumista, vaan otti oman elämänsä käsiinsä tehden päätöksiä, jotka vievät häntä eteenpäin.

EMMA

Emma oli 56-vuotias hakiessaan työkyvyttömyyseläkettä. Hän oli ollut saman yrityksen palveluksessa 1970-luvulta alkaen, ollen välillä useita vuosia poissa lasten kanssa kotona. Palattuaan työelämään takaisin lasten kasvettua kouluikäiseksi, hän palasi tekemään osa-aikaista työtä. Työ oli hänelle merkityksellistä ja oltuaan pitkään saman työnantajan palveluksessa, hän tunsu lojaalisuutta työntajaa kohtaan. Hän koki osaavansa asiakaspalvelun, mutta tietokoneiden käyttö tuotti hänelle ylimääräistä työtä ja hankaluuksia. Esimies painotti asiakaspalvelun merkitystä, mutta toi esille myös työn muut vaatimukset. Emma alkoi uupua työn vaatimusten edessä ja hän kantoi töitä kotiin. Kotona tehtävät työt hän teki omalla ajallaan, koska työnantaja vaati, että työt täytyi pystyä tekemään annetulla työajalla. Emma palkka oli suurempi työvuosiensa perusteella kuin nuorempien osa-aikaisten työntekijöiden palkat, joten hän oli kallis työntekijä työnantajalle. Hän koki, ettei häntä arvosteta ja hänen työtuntejaan vähennettiin iän ja palkkauksen vuoksi.

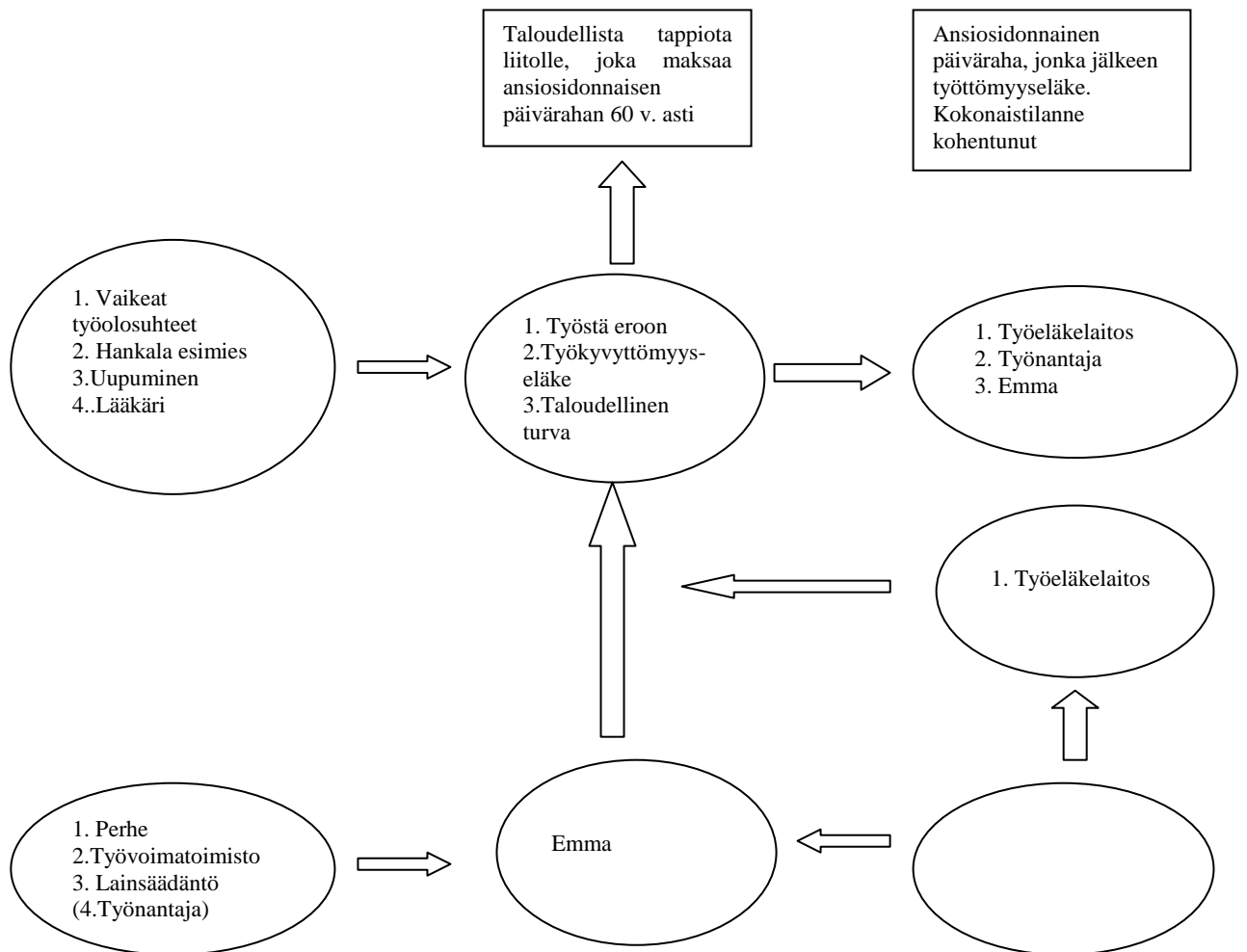
Emman esimies vaihtui ja tilanne huonontui entisestään. Emma uupui työssä ja koki että hänen työpanostaan aliarvioidaan ja ettei hän selviydy nuorempien työntekijän joukossa. Esimies ei hyväksynyt hänen sairauslomiaan ja Emman tilanne muuttui kestävämmäksi.

Emma ei jäänyt työstä sairauslomalle vaan sanoi itsensä irti vuonna 2001. Hän oli tällöin 53-vuotias, eikä hänellä ollut ammatillista koulutusta. Tärkein tavoite oli kuitenkin päästä pois työstä keinolla millä hyvänsä. Emman psyykinen kunto oli kuitenkin heikentynyt vaikeiden työolosuhteiden vuoksi, jonka vuoksi hän jäi sairauslomalle irtisanoutumisen jälkeen.

Emman haki työkyvyttömyyseläkettä sairausloman jälkeen, mutta hakemus hylättiin. Hän ei kuitenkaan kokenut hylkäystä mitenkään hankalana, koska hän ilmoittautui työttömäksi työnhakijaksi ja hän sai toimeentulonsa ansiosidonnaisen työttömyyspäivärahan ja myöhemmin työttömyyseläkkeen turvin.

Haastatteluhetkellä Emma on toipunut työuupumuksesta ja masennuksestaan hyvin. Hän suunnittelee vapaaehtoistyöhön menemistä tai jopa jonkinlaisen palkkatyön aloittamista siirryttyään työttömyyseläkkeelle. Irtisanoutumisesta ja masennuksesta toivuttuaan ja talouden tultua turvatuksi hän kokee vanhasta työstä luopumisen helpotuksena.

EMMAN TARINAN AKTANTIT

Kuvio 4. Emaan tarinan aktantit

Emman tavoite on ensisijaisesti päästä eroon työkykyä ja elämänlaatua heikentävästä työpaikasta. Työkyvyttömyyseläkkeen hakeminen on toissijaista. Prosessin alussa hän irtisanoutuu työpaikastaan. Vaikeat työolosuhteet, hankala esimies ja uupuminen työhön ovat Emaan lähettäjiä objektin tavoittelussa. Ensimmäinen tavoite saavutetaan irtisanoutumisen yhteydessä.

Työeläkkeen hakeminen tulee ajankohtaiseksi, kun uupuminen kääntyy masennukseksi ja Emma hakeutuu sairauslomalle. Sairausloman aikana hänen työkykynsä ei kohene, vaan hoitava lääkäri lähettää hänet hakemaan työkyvyttömyyseläkettä. Emmalle itselleen työkyvyttömyyseläkkeen merkitys tavoiteltavana objektina on taloudellisen tilanteen

turvaaminen. Hän ei tuo esille sen merkitystä palkintona koko työhistoriasta vaan nimenomaan taloudellisen turvan tuojana.

Tarinan pintarakenteessa, jossa Emman tavoite on työstä irtaantuminen ja työkyvyttömyyseläke on hänen vastasubjektina työeläkelaitos, joka hylkää Emman eläkehakemuksen. Tarinasta ei löydy vastasubjektin auttajaa, jolloin vastasubjekti toimii yksin. Syvärakenteessa oleva taloudellisen turvallisuuden tavoittelussa, ei Emmalla ole vastasubjektia, lainsäädäntö turvaa hänen tilanteensa.

Emman auttajana toimivat oman työpaikan luottamusmies, työvoimatoimisto ja lainsäädäntö. Luottamusmies selvittelee Emman eläkeasioita yleisellä tasolla ja Emma kokee tulleen hänen kauttaan kuulluksi. Työvoimatoimistosta Emma saa neuvoja ja ohjausta toimeentulonsa turvaamiseksi. Emman syntymävuosi on oikea ja lainsäädäntö tukee Emman mahdollisuuksia turvata muulla tavoin toimeentulonsa. Jos Emma tavoittelisi kiivaasti työkyvyttömyyseläkettä, voisi hänen auttajakseen laittaa myös työnantajan, koska tämä on heikentänyt Emman työolosuhteita ja työkykyä. Mutta Emman tavoite on taloudellisen turvan saavuttaminen ja sen tavoitteen hän saavuttaa.

Emma ei saa työkyvyttömyyseläkettä, mutta irtaantuu työpaikastaan. Taloudellisen hyödyn saa työeläkelaitos, koska eläkkeen maksaminen siirtyy myöhempään vaiheeseen. Hyötyjänä voi katsoa myös olleen työnantajan, koska se pääsi eroon työntekijästään, joka tuli sille liian kalliiksi. Maksajatahoksi jää liitto, jonka kautta Emma saa ansiosidonnaisen päivärahan 60-vuotiaaksi saakka jääden sitten työttömyyseläkkeelle. Emma ei häviä tilanteessa, koska saavutti syvemmällä tasolla olevan tavoitteensa, taloudellisen turvallisuuden.

Diagnoosi helpottaisi

Elsan ja Tiinan tarinat ovat tarinoita pitkästä prosessista, jossa työkyky ei ole palautunut sairauslomalle jäämisen jälkeen, mutta työkyvyttömyyseläkkeen hakeminen on myös osoittautunut epätoivoiseksi. Hakemisprosessi on kestänyt tavalla tai toisella lähes kymmenen vuotta, eikä Tiinan kohdalla työkyvyttömyyseläke näytä vieläkään mahdolliselta. Tiina on menettänyt ammittiaan vastaavan työpaikan, ja yrittänyt selviytyä fyysisesti raskaammasta työstä. Tiinalle ei ole löydetty diagnoosia eikä mitään hoitoa oireille, epävarmuus ja työkyvyttömyys jatkuvat. Elsa ei ole palannut lainkaan työelämäänsä sairauslomalle jäämisen

jälkeen, lukuun ottamatta lyhyttä työkokeilu jaksoa vuosituhannen alussa. Elsalle diagnoosi kipuihin löydetään ja lisäksi hänelle tulee masennusoireisto. Elsan ja Tiinan tarinoissa painottuvat hakemisprosessit ja siihen liittyvät kokemukset. Hakemisprosessit ovat olleet henkisesti ja taloudellisesti raskaita. Rahattomuus ja prosessien pitkäkestoisuus ovat vaikuttaneet naisten parisuhteisiin. Molemmissa perheissä on keskusteltu avioerosta. Molempia on kohdeltu epäasiallisesti ja alentavasti terveydenhuollossa. Epämääräiset oireet on kuitattu vaihdevuosisoireina ja naiset ovat kokeneet mitätöintiä. Haastattelua tehdessä Tiina on ansiosidonnaisella päivärahalta ja Elsa kuntoutustuella.

ELSA

Elsa oli hoitoalan ammattilainen, joka oli ollut alalla työssä jo kouluaikana. Hänellä oli ollut pitkään kipuja, joiden vuoksi hän oli ollut eripituisilla sairauslomilla. Vuonna 1998, 41-vuotiaana, hän jäi pitkälle sairauslomalle, eikä palannut sen jälkeen työhön.

Elsa halusi tietää mikä teki hänet kipeäksi ja jäykäksi, joten alkuun hän koki tärkeimmäksi löytää diagnoosi oireilleen. Huolimatta Elsan nuoresta iästä, syytä hänen kivuilleen ei riittävästi etsitty. Elsa kunto romahti niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Elsa oli alkuun vuoden sairauslomalla ja sen jälkeen työeläkelaitos myönsi hänelle vuoden ajaksi kuntoutustukea. Kuntoutusta ei tänä aikana kuitenkaan ollut.

Kuntoutustuki katkaistiin vuonna 2000 ja Elsa laitettiin työkokeiluun omalle työpaikalleen perushoitotyöhön, jossa hän pystyi olemaan kaksi viikkoa, jääden jälleen sairauslomalle. Tässä vaiheessa Elsan työterveyslääkäri totesi hänet toistaiseksi työkyvyttömäksi ja hänelle haettiin pysyvää työkyvyttömyyseläkettä. Hakemus hylättiin. Elsa valitti päätöksestä, mutta kaikki valitus hylättiin.

Elsa jäi tulottomaksi, koska kukaan ei ohjannut häntä hakeutumaan työvoimatoimistoon työnhakijaksi. Hän jäi puoleksitoista vuodeksi elämään puolison tulojen varaan. Taloudellinen tilanne ja Elsan sairaus kiristivät parisuhdetta, perheessä keskusteltiin avioerosta. Puolison oli vaikea ymmärtää, miksi Elsalle ei myönnetä työkyvyttömyyseläkettä, vaikka Elsa on työkyvytön.

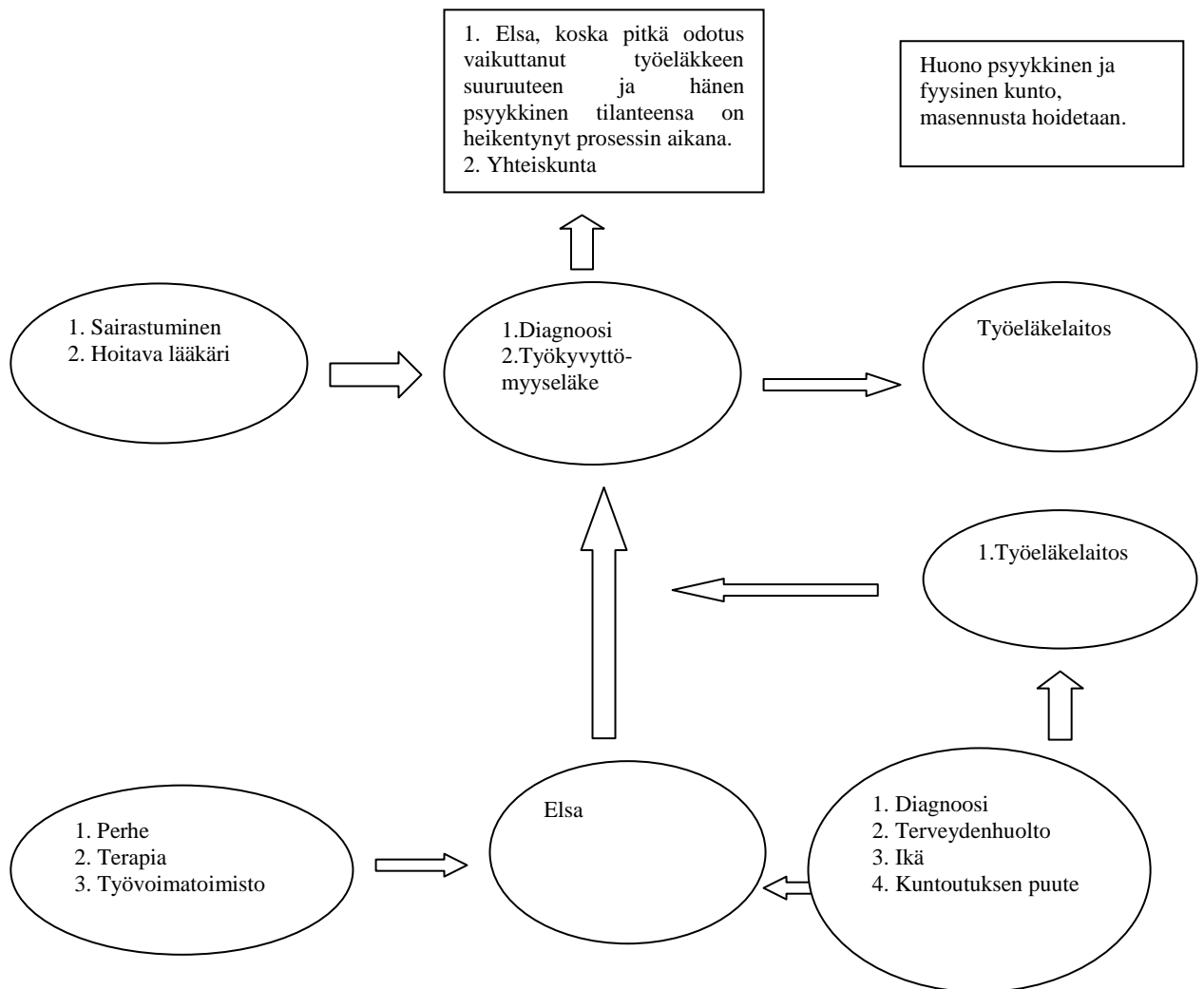
Elsalle löytyi diagnoosiksi fibromyalgia kolme vuotta sairauslomalle jäämisen jälkeen. Hän sai diagnoosin, mutta kivut eivät hävinneet eivätkä työ- ja toimintakyky näin ollen palautunut.

Elsa etsi hoitokeinoja kivulleen, mutta sitä ei löytynyt. Hän tunsi saavansa epäasiallista kohtelua terveydenhuollosta ja hänet leimattiin vaikeaksi potilaaksi. Hänelle tarjottiin psyyken lääkettä kipujen hoitokeinoksi, mutta niitä hän ei halunnut. Hänen psyykkinen tilanteensa kuitenkin heikkeni kipujen, rahattomuuden ja jatkuvan epävarmuuden vuoksi. Kun hän ohjautui vihdoin työvoimatoimistoon työnhakijaksi, ohjattiin hänet sieltä ottamaan yhteyttä lääkäriin masennuksen vuoksi ja lopulta Elsa aloitti lääkityksen ja päätyi terapiaan. Hän kävi terapiassa, söi masennuslääkkeitä, mutta työ- ja toimintakyky eivät kohentuneet. Elsa toimitti työeläkelaitokseen uusia työkyvyttömyyseläkehakemuksia, jotka hylättiin. Valitukset palautuivat myös hylättynä.

Elsan toimeentulona oli ansiosidonnainen päiväraha noin kaksi vuotta, jonka jälkeen hän siirtyi harkinnanvaraiselle päivärahalle ja lopulta joutui jälleen puolisonsa elätettäväksi, koska puolison tulot vaikuttivat Elsan työttömyyspäivärahaan. Syyskuussa 2005 Elsalle lopulta myönnettiin kuntoutustuki määräaikaisesti vuodeksi kerrallaan.

Haastatteluhetkellä kuntoutustuki on myönnetty syyskuuhun 2008 ja epävarmuus tilanteesta jatkuu. Elsa jatkaa terapiassa käyntejä mielenterveystoimistossa. Fibromyalgian osalta hän pääsi kuntoutusjaksolle ensimmäisen kerran keväällä 2007, kuusi vuotta diagnoosin teosta. Kuntoutusta hän on hakenut kuitenkin useampaan otteeseen vuosien varrella.

ELSAN TARINAN AKTANTIT

Kuvio 5. Elsan tarinan aktantit

Elsa hakee oireilleen nimeä ja hoitomahdollisuutta. Diagnoosi on ensisijainen tavoite. Lähettäjänä diagnoosin etsimiseen toimii sairastuminen. Kun diagnoosi lopulta löytyy, ei tilanne Elsan kohdalla kuitenkaan korjaudu. Oireet jatkuvat ja työhön paluu työkokeilun kautta ei onnistu. Hoitava lääkäri tekee B-lausunnon työkyvyttömyyseläkkeen hakemiseksi ja Elsan toiseksi tavoitteeksi tulee työkyvyttömyyseläke. Vastustajaksi kuitenkin nousee työeläkelaitos, joka hylkää hakemuksen toisensa jälkeen. Työeläkelaitoksen tukijana/auttajana toimii Elsalle annettu diagnoosi, fibromyalgia, hänen ikänsä työkyvyttömyyseläkettä hakiessa ja terveydenhuollon nihkeä suhtautuminen Elsaan. Työeläkelaitos myönsi kuntoutustuen vuodeksi sairausloman jälkeen, mutta tänä aikana Elsalle ei järjestetty mitään kuntoutusta.

Elsan auttajana tämän prosessin aikana ovat olleet työvoimatoimisto, jonka työntekijän kautta hän ymmärsi hakeutua terapiaan. Terapiassa saatu tuki ja perheen tuki ovat auttaneet Elsaa eteenpäin. Prosessi on kuitenkin ollut Elsan parisuhteelle rankkaa aikaa ja puolison tuki on ajoittain horjunut taloudellisen tilanteen heikennyttyä ja Elsan jouduttua puolisonsa elätettäväksi.

Prosessin voittajana, palkinnon saajana voidaan nähdä vastasubjekti, työeläkelaitos. Se hyötyi taloudellisesti, koska Elsalle tulevana vuosina maksettava eläke pieneni. Selkeä häviö prosessissa on Elsa, jonka eläkkeen osuus on pienentynyt ja jonka niin fyysinen kuin psyykinen kuntokin on heikentynyt edelleen prosessin aikana. Toiseksi häviöjäksi, menettäjäksi voidaan nähdä yhteiskunta, joka menetti veronmaksajan, koska riittäviä kuntoutustoimenpiteitä ei tehty ajoissa.

TIINA

Tiina oli 39-vuotias hänen hakeutuessaan terveydentilansa vuoksi tutkimuksiin. Vuosi oli 1998 ja nuorten kanssa työskentelevällä keski-asteen koulutuksen saaneella Tiinalle oli ilmaantunut pään vatkaamista ja näköoireita. Työnantaja kehotti Tiinaa hakeutumaan tutkimuksiin, koska oireet vaikeuttivat Tiinan selviytymistä työssään. Syytä oireisiin ei kuitenkaan löytynyt ja Tiina jatkoi työssä kaksi seuraavaa vuotta ollen välillä sairauslomilla. Näiden kahden vuoden aikana epämääräisiä oireita (hidastuminen ja kognitiiviset ongelmat) tuli lisää. Tiina kävi tutkimuksissa sekä psykiatrin että neurologin luona, mutta syytä oireisiin ei löydetty eikä näin ollen yksityiskohtaista diagnoosia.

Tiinan ensisijainen tavoite oli löytää diagnoosi ja sitä myöten jonkinlainen hoitokeino oireisiin. Häntä tutkittiin useaan otteeseen, mutta mitään selitystä oireille ei löytynyt. Tiina yritti olla työssä, mutta siitä ei tullut mitään ja hän jäi sairauslomalle. Tiinalle haettiin eläkettä ensimmäisen kerran vuonna 2002, mutta hakemus tuli hylättynä takaisin. Hän valitti hylkäämisestä, mutta päätös ei muuttunut. Työeläkelaitos ei myöntänyt eläkettä ja terveydenhuollossa keskeytettiin tutkimukset, koska mitään diagnoosia ei löytynyt. Tiinan nuori ikä ja diagnoosin puute ei tukenut työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Toisaalta oireet eivät hävinneet mihinkään.

Tiina hakeutui ensimmäisen hylkäyksen jälkeen mielenterveystoimistoon psykologin luokse, koska mitään ratkaisua tilanteeseen ei tullut. Tiina oli työstä pois, mutta jatkoi edelleen

työnantajan kirjoilla. Hän oli työttömänä työnhakijana saaden viisisataa päivää ansiosidonnaista päivärahaa. Ansiosidonnaisen päivärahaoikeuden päätyttyä hän sai sovitellun päivärahan 118 euroa kuussa (soviteltu puolison tuloihin).

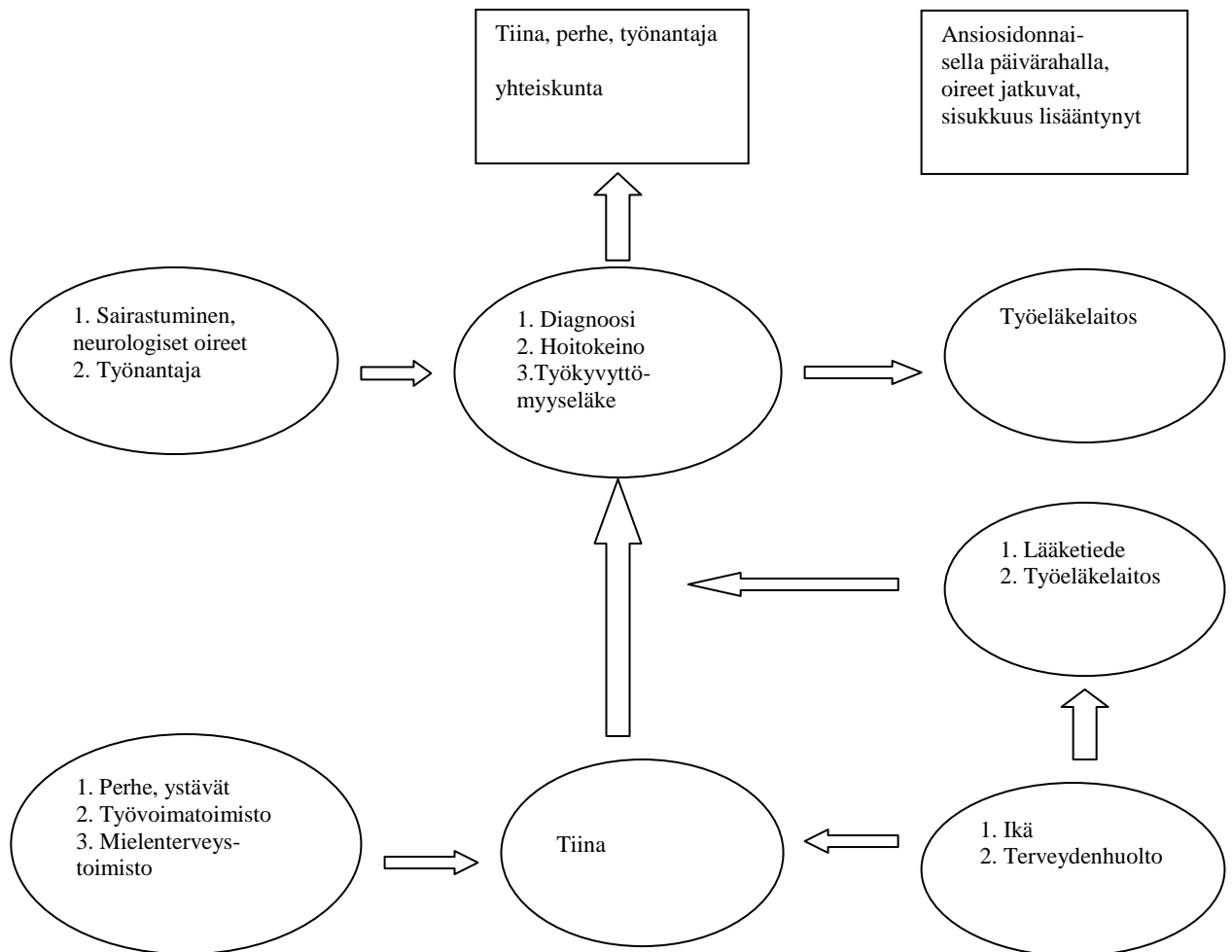
Koska hän oli työnhakija ja sai työttömyyspäivärahaa, oli hänen osallistuttava myös työvoimahallinnon osoittamiin toimenpiteisiin. Työvoimatoimiston kautta hänet laitettiin kurssille, jossa haettiin intoa työelämään. Tiina koki sen loukkaavana ja nöyryyttävänä, koska hän oli joutunut jäämään työstä pois sairastumisen vuoksi, ei innottomuuden vuoksi. Vuoden 2005 lopussa työnantaja irtisanoi Tiinan, koska työnantajalla ei ollut tarjota hänelle sopivaa työtä. Saman vuoden lopussa Tiinalle haettiin vielä työkyvyttömyyseläkettä, joka tuli hylättynä takaisin. Tiina kävi vielä kerran erikoissairaanhoidossa tutkimuksissa, mutta diagnoosia ei edelleenkään löytynyt. Tarinan voisi päättää tähän, koska Tiina ei valittanut hylkäyspäätöksestä eikä hakenut uudelleen eläkettä sen jälkeen.

Tiina päätti, että hän ei enää työkyvyttömyyseläkettä hae, koska toimeentulo oli saatava jostain. 118 euroa kuukaudessa ei riittänyt takaamaan toimeentuloa ja hän ei halunnut olla miehensä elätettävänä yhtään pidempään. Prosessin aikana perheen säästöt olivat menneet. Niinpä seuraava askel oli ottaa avioero puolisoista taloudellisista syistä, koska tällöin Tiina siirtyisi muun sosiaaliturvan piiriin (Tiinan olisi mahdollista saada niin työttömyyspäivärahaa, asumistukea ja tarvittaessa toimeentulotukea). Avioeroon asti ei kuitenkaan jouduttu, koska Tiina pääsi työhön pesulaan, jossa hän oli ollut työvoimahallinnon järjestämän kurssin kautta harjoittelussa. Tiina jaksamisen kannalta paras työaika oli aikaisesta aamusta puoleenpäivään, jolloin hän pystyi jotenkin olemaan työssä. Kuuden tunnin työpäivän jälkeen hän ei kyennyt kotona muuta kuin nukkumaan. Tiina teki työtään sitkeästi, vaikka hän kokikin sen ihmisrääkkäyksenä. Mutta ansiosidonnaisen päivärahan piiriin pääseminen ja sitä kautta itsekunnioituksen takaisin saaminen antoi hänelle voimia. Hän onnistui siinä ja alkoi saada yhdeksän kuukauden työjakson jälkeen ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa. Jatko suunnitelmissa oli tehdä voimien mukaan kesäjaksot työtä pesulassa ja jatkaa siten ansiosidonnaisen työttömyyspäiväraha aikaa. Suunnitelmat kuitenkin menevät nurin, koska pesulan toiminta loppui.

Haastattelua tehdessä Tiina saa ansiosidonnaista päivärahaa. Sairauden oireet ovat jonkin verran lisääntyneet eikä diagnoosia edelleenkään ole. Pohtimisen alla on

työkyvyttömyyseläkkeen uudelleen hakeminen, koska paluu työelämään on mahdotonta oireiden vuoksi.

TIINAN TARINAN AKTANTIT

Kuvio 6. Tiinan tarinan aktantit

Tiinan tarinassa hän ei saavuta mitään niistä tavoitteista, jota hänellä hakuprosessin alussa ja pitkin matkaa on. Lähettäjinä Tiinan tarinassa ovat neurologiset oireet ja työnantaja, joka tuo esille oireiden tuomat haitat työelämässä. Tiinan tavoitteena on löytää oireille nimi ja hoitokeinot. Mutta niitä ei prosessin aikana löydy.

Vastasubjektiksi nousevat lääketieteen rajat ja työeläkelaitos. Auttajina vastasubjekteille on Tiinan nuori ikä ja terveydenhuollon epäily Tiinan oireiden todellisuudesta. Kun oireille ei löydy mitään diagnoosia, Tiina pudotetaan hoidon ja tutkimuksen ulkopuolelle yksin.

Hakuprosessin aikana Tiinaa tukee hänen perheensä, mielenterveystoimiston terapia ja lääkitys sekä tavallaan myös työvoimatoimisto ja työttömyyskassa, koska hän saa jonkinlaista toimeentuloa sitä kautta. Työeläkelaitos hyötyy, koska ei tarvitse maksaa eläkettä. Menettäjänä, anti-vastaanottajana on Tiina ja hänen perheensä. Tiinan oireet eivät ole helpottaneet, epävarmuus omasta terveydentilasta jatkuu ja se vaikuttaa myös perheeseen. Taloudellinen tilanne ei ole paranemassa, koska lyhyellä työjaksolla hankittu ansiosidonnainen päiväraha loppuu ajallaan. Työnantaja on myös menettäjän asemassa, koska menetti koulutetun työntekijän.

Työkyvyttömyyseläke on ainut vaihtoehto

Salmen, Liisan ja Saaran tarinoille on yhteistä selkeä tavoite saada työkyvyttömyyseläke. Nämä kolme viimeistä tarinaa päättyvät kaikki työkyvyttömyyseläkkeen saamiseen. Vaikka he saavuttivat tavoitteensa, joutui heistä jokainen odottamaan sen saamista useamman vuoden ajan roikkuen työvoimatoimistossa vajaakuntoisina työnhakijoina.

Salme sai eläkkeen kuusikymmenvuotiaana, hänen fyysinen toimintakykynsä on edelleen heikko, eikä hänen psyykinen kuntonsa ole kohentunut huolimatta vuosia kestäneestä terapiasta. Liisalla on vaikeuksia selviytyä päivittäisistä askareista, psyykinen kunto heittelehtii. Koska hänellä ei ole ollut pitkäaikaisia työsuhteita ja viimeiset vuodet ennen eläkkeelle jäämistään hän oli työllistettynä, ei hänen eläkkeensä ole kovin suuri. Jatkuva huoli taloudellisesta tilanteesta ei paranna hänen tilannettaan. Näistä kolmesta naisesta Saaran tilanne on parantunut eläkkeen saamisen myötä. Fyysiset syyt eivät ole hävinneet mihinkään, liikkumisen rajoitteet ovat edelleen, mutta masennus on hävinnyt eikä alkoholin käyttöä enää käytännössä ole.

SALME

Salme oli 53-vuotias kun hän hakeutui fysiatriille voimakkaiden niskakipujen vuoksi. Hänellä oli pitkä työura ravintola-alalla, eikä hän ollut aikaisemmin pitänyt sairauslomaa. Hän oli pidetty työntekijä niin työnantajan kuin työkavereiden keskuudessa.

Hän jäi saman tien sairauslomalle vuodeksi ja hoitava lääkäri suositti hänelle pysyvää työkyvyttömyyseläkettä, syynä lukuisat kulumat tukirangassa ja voimakkaat kivut. Salme haki työkyvyttömyyseläkettä suoraan pidettyään kolmesataa päivää sairauslomaa, koska

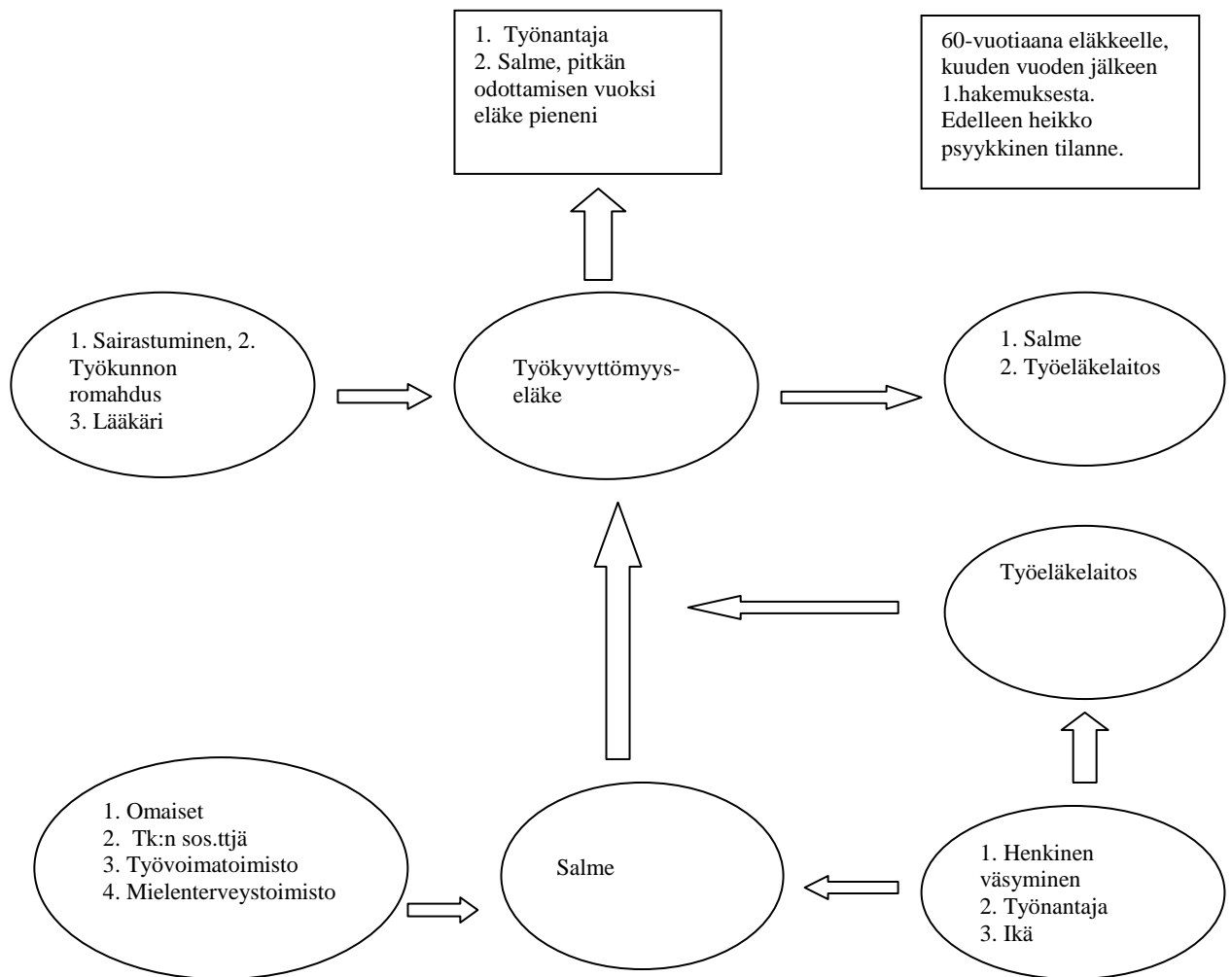
kuntoutuksella tai leikkauksilla ei työ- ja toimintakykyä pystyttäisi palauttamaan. Kipujen ja toimintakyvyn rajoitteiden kanssa oli vain eletävä. Työkyvyttömyyseläkehakemusta ei kuitenkaan hyväksytty vaan hakemus tuli hylättynä takaisin.

Hakemusten ja valitusten teossa auttoivat sekä terveyskeskuksen sosiaalityöntekijä että Salmen sisar. Salmen oli vaikeaa ymmärtää, miksi hän ei saanut eläkettä tehtyään vuosikymmeniä työtä ja vaikka hänet oli todettu työkyvyttömäksi. Sairauspäivärahauden jälkeen Salme ilmoittautui työvoimatoimistoon, ongelmaksi vain muodostui alkuun se, että työnantaja ei halunnut luopua hyvästä ja pitkäaikaisesta työntekijästään, eikä Salme saanut työnantajalta tarvittavia papereita ja joutui odottelemaan usean kuukauden ajan, jotta pääsisi ansiosidonnaisen työttömyyspäivärahan piiriin. Tällöin hän joutui turvautumaan myös sosiaalitoimistoon toimeentulonsa turvaamiseksi. Lopulta ansiosidonnainen päiväraha alkoi tulla. Salmella oli pitkä työhistoria takanaan ja hän koki nöyryyttävänä täyttää työtön ilmoituksia.

Salmen psyykinen kunto ei kestänyt jatkuvaa hylkäyskierrettä ja lopulta käy niin, ettei hän aukaissut enää virallisia kirjeitä, mitä hänelle tuli. Salme väsyi byrokratiaan ja papereihin, eikä jaksanut eikä osannut hoitaa ja valvoa omia etujaan. Salmen psyykkisen kunnon romahtaessa, hän hakeutui mielenterveystoimistoon psykiatrille. Prosessin aikana hän menetti säästönsä ja joutui myymään autonsa, jotta pystyisi turvaamaan lääkkeiden hankintansa ja jonkinlaisen toimeentulon itselleen. Työkyvyttömyyseläkkeen myönnettiin lopulta Salme täytettyä 60 vuotta. Tällöin työkyvyttömyyseläkkeen hakuprosessi oli kestänyt kuusi vuotta ja sairauslomalle jäämisestä oli kulunut seitsemän vuotta.

Haastattelutilanteessa Salme on 61-vuotias ja hän on ollut vähän yli vuoden työkyvyttömyyseläkkeellä. Psyykinen tilanne ei ole kohentunut ja hän käy edelleen terapiassa. Hän saa työkyvyttömyyseläkettä, mutta sen määrä pienentyi hakuprosessin aikana.

SALMEN TARINAN AKTANTIT

Kuvio 7. Salmen tarinan aktantit

Salme jää heti sairauslomalle toistaiseksi, kun hän hakeutuu tuki- ja liikuntaelinoireiden vuoksi lääkäriin. Sairausten oireet, työkunnon romahtaminen ja Salmen hakeutuminen lääkäriin toimivat läheittäjinä kohti työkyvyttömyyseläkkeen hakemista. Salme hakee työkyvyttömyyseläkettä sairauspäivärahan päätyttyä, mutta hakemus hylätään. Vastasubjektiksi nousee työeläkelaitos. Vastasubjektin auttajana toimii Salmen henkinen väsyminen byrokraatiaan, jolloin hän ei jaksaa avata kirjeitä, eikä täyttää hakemuksia. Toisaalta vastasubjektia tukee myös työnantajan toiminta, joka ei halua luopua hyvästä ja luotettavasta työntekijästään, vaikka tästä ei enää töihin ole. Salme ei ole myöskään vanha hakiessaan ensimmäisen kerran eläkettä, jolloin ikäkin tulee vastasubjektin auttajaksi.

Salmen auttajina prosessin aikana ovat omaiset, erityisesti sisar, joka alkaa hoitaa hänen hakemusasioitaan. Toisena on myös terveyskeskuksen sosiaalityöntekijä. Salme käy säännöllisesti terapiassa ja tapaamassa psykiatria, joka auttaa selviytymään eteenpäin. Työvoimatoimisto ja sosiaalitoimiston kautta hänen taloudellinen tilanteensa tulee jollain lailla turvattua.

Saatuana työkyvyttömyyseläkkeen Salme on sekä vastaanottaja että anti-vastaanottaja. Hän saa eläkkeen, mutta se on pienentynyt monen vuoden odottamisen jälkeen. Tähän näkökulmaan katsoen työeläkelaitos on vastaanottaja. Työnantaja taas menetti hyvän työntekijän, jolloin se siirtyy myös anti-vastaanottajan aktantin osaan.

LIISA

Hakiessaan ensimmäisen kerran eläkettä vuonna 1998 Liisa oli 52-vuotias. Hän oli kärsinyt nuoresta lähtien pelkotiloista, paniikkioireista ja kivuista, joiden hän arvioi tulleen jatkuvasta jännittämisestä. Liisalla ei ollut ammatillista koulutusta ja hän oli koko työuransa tehnyt hyvin sekalaisia töitä. Liisan oli vaikeaa olla työnhakijana työvoimatoimistossa, koska hän katsoi, ettei ole työkyntoinen. Hän halusi olla työssä, mutta ei kuitenkaan kyennyt siihen.

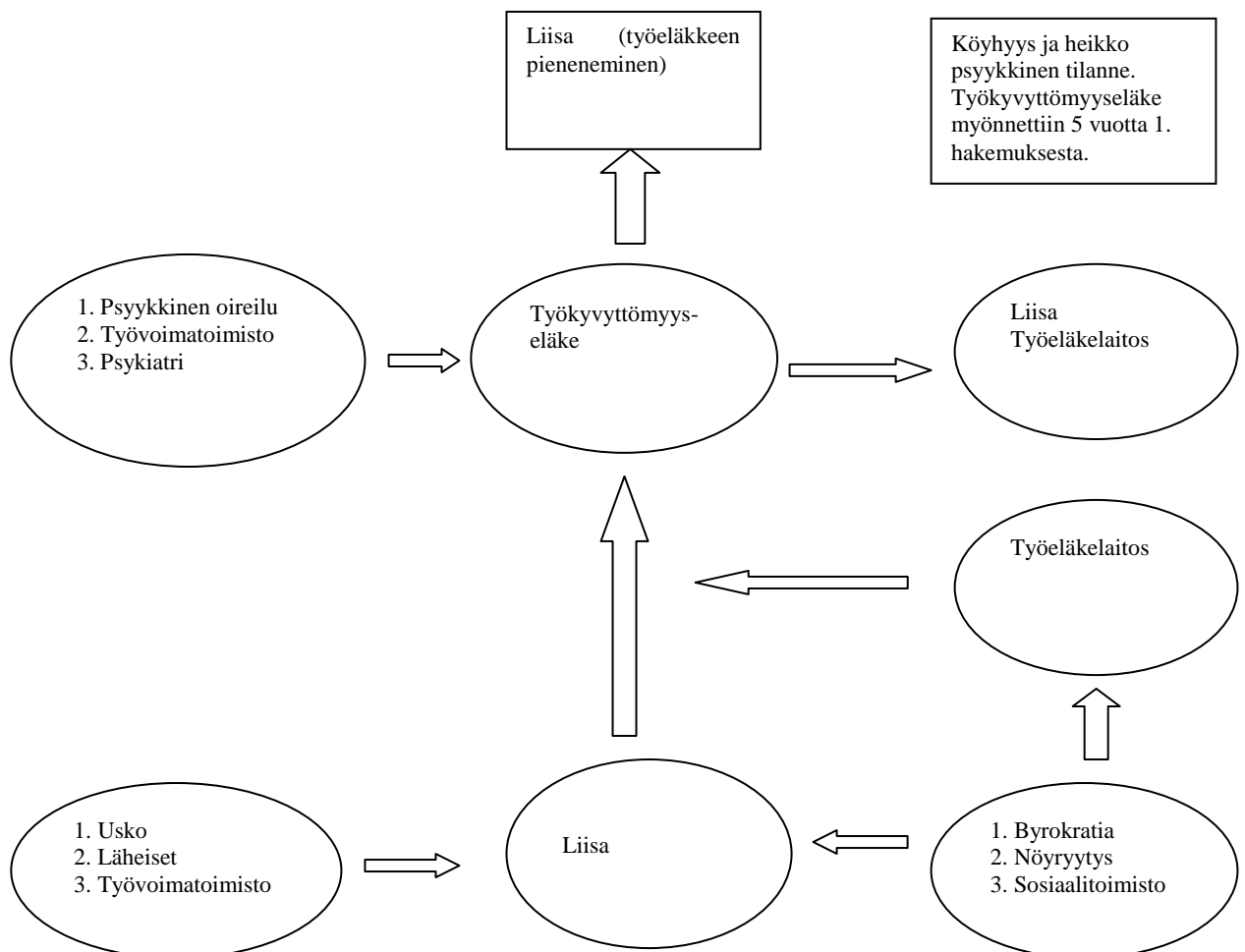
Työvoimatoimisto lähetti Liisan tarkempiin terveydentilan tutkimuksiin, koska Liisa oli kieltäytynyt ottamasta vastaan työtä terveydentilaansa vedoten. Työvoimatoimisto halusi selvittää oliko Liisa työkykyinen. Tutkimuspaikassa työkyvyttömyyseläke suositeltiin myönnettäväksi psyykkisten syiden perusteella. Liisalle työkyvyttömyyseläke olisi ollut keino päästä jatkuvasta epävarmuudesta pois ja siirtyä tilaan, jossa hän saisi olla rauhassa. Työkyvyttömyyseläkettä haettiin vuonna 1998 ensimmäisen kerran, mutta hakemus hylättiin. Vaikka Liisan työkyvyttömyyseläke hylättiin, pääsi hän tutkimuksen kautta paniikkikurssille, josta hän sai lisää tietoa sairaudestaan ja sen hoidosta. Liisa kävi kurssin, mutta hän oli edelleen työttömänä työnhakijana. Hän yritti takaisin työelämään, laittamalla pystyy pienen kirpputorin asuinpaikkakunnalleen. Kirpputori oli hänelle se pieni ”putiikki”, josta hän oli haaveillut. Unelma ei kuitenkaan kantanut kuin vähän yli vuoden, koska Liisan pöly- ja hajuallergia pahenivat ja Liisa joutui lopettamaan yrityksensä. Koko hänen elämänsä mullistui ja hän vaihtoi paikkakuntaa odottaen, että hän saisi paremmin töitä.

Liisa työllistyi kolmannen sektorin ylläpitämään ruokalaan. Hän ei kuitenkaan jaksanut tehdä täyttä työpanosta. Liisa tarvitsi lisäansioita ja hän hakeutui puutarhalle kurkunpoimintaan,

mutta lisätyö ei tuonut lisäänsioita vaan vähensi nettotuloja. Paniikkioireita esiintyi kurkunpoiminnassakin. Liisan psyykkinen toimintakyky heikentyi ja työvoimatoimisto lähetti hänet uudelleen eläkeselvittelyihin. Tällöin laitettiin uudelleen hakemukset ja työkyvyttömyyseläkehakemus hyväksyttiin vuonna 2003.

Liisa on haastatteluhetkellä ollut noin neljä vuotta eläkkeellä, mutta edelleen hänen psyykkinen kunto on edelleen heikko. Viiden vuoden aikana, jonka Liisan hakuprosessi kesti, hän kokee psyykkisen tilanteensa huonontuneen niin rajusti, ettei hän ole pystynyt eläkkeellä toipumaan lainkaan. Vaikka psyykkinen paine on loppunut ja Liisa pystyy rajoittamaan kuormitustaan, ei tilanne silti ole parantunut. Liisan selviytymiskeinona ja voimavarojen antajana koko prosessin aikana ovat olleet usko ja läheiset ihmiset.

LIISAN TARINAN AKTANTIT

Kuvio 8. Liisan tarinan aktantit

Liisa koko työhistoriaan ja aikuisikää ovat varjostaneet psyykkiset ongelmat, paniikkioireisto ja ahdistuneisuus. Hänen tarinassaan edetään kohti työkyvyttömyyseläkkeen hakemista vääjäämättä. Kun hänen psyykkiset oireensa tulevat siihen pisteeseen, että hän kieltäytyy työstä, koska ei usko selviytyvänsä työvoimatoimiston kautta tarjotusta työstä, hänet ohjataan työkykyarviointiin. Työkykyarvioinnin tuloksena Liisalle haetaan työkyvyttömyyseläkettä, joka palautuu hylättynä.

Vastasubjektina on työeläkelaitos, jonka mielestä Liisa on edelleen työkykyinen. Liisalle on vaikeaa hakeutua sosiaalitoimistoon hakemaan toimeentulotukea, koska kokee tilanteen nöyryyttävänä. Toisaalta hän ei ymmärrä miksi hänen pitää olla työvoimatoimistossa työnhakijana, vaikka hän ei todellisuudessa pysty työhön. Työeläkelaitos ja muut virastot ovat osa byrokratiaa, joka toimii Liisan vastustajana.

Liisa kokee suurimpana auttajanaan uskonnon ja uskon, jonka kautta hän peilaa tapahtumia. Läheiset ihmiset toimivat myös auttajina prosessin aikana. Työvoimatoimiston rooli tulee jälleen vahvasti esille Liisan hakiessa uudelleen työkyvyttömyyseläkettä. Työvoimatoimisto lähettää Liisan uudelleen työkykyarviointiin ja toisella hakemisella Liisa pääsee tavoitteeseensa. Liisa on objektin vastaanottaja, mutta samalla myös anti-vastaanottaja, koska eläke jää pieneksi. Pitkäaikainen prosessi on heikentänyt Liisan psyykkistä kuntoa ja pienentänyt eläkettä. Tavallaan myös työeläkelaitos on vastaanottajan asemassa, koska Liisan eläkkeen maksu on siirtynyt muutamalla vuodella eteenpäin.

SAARA

Saara oli 52-vuotias, kun hänelle haettiin ensimmäisen kerran työkyvyttömyyseläkettä. Saaralla ei ole ammatillista koulutusta ja hän on tehnyt koko sekalaisia töitä. Hänellä on kuusi lasta, jotka hän käytännössä kasvatti yksin, koska väkivaltainen puoliso oli suurimman osan aikaa avioliitosta vankilassa.

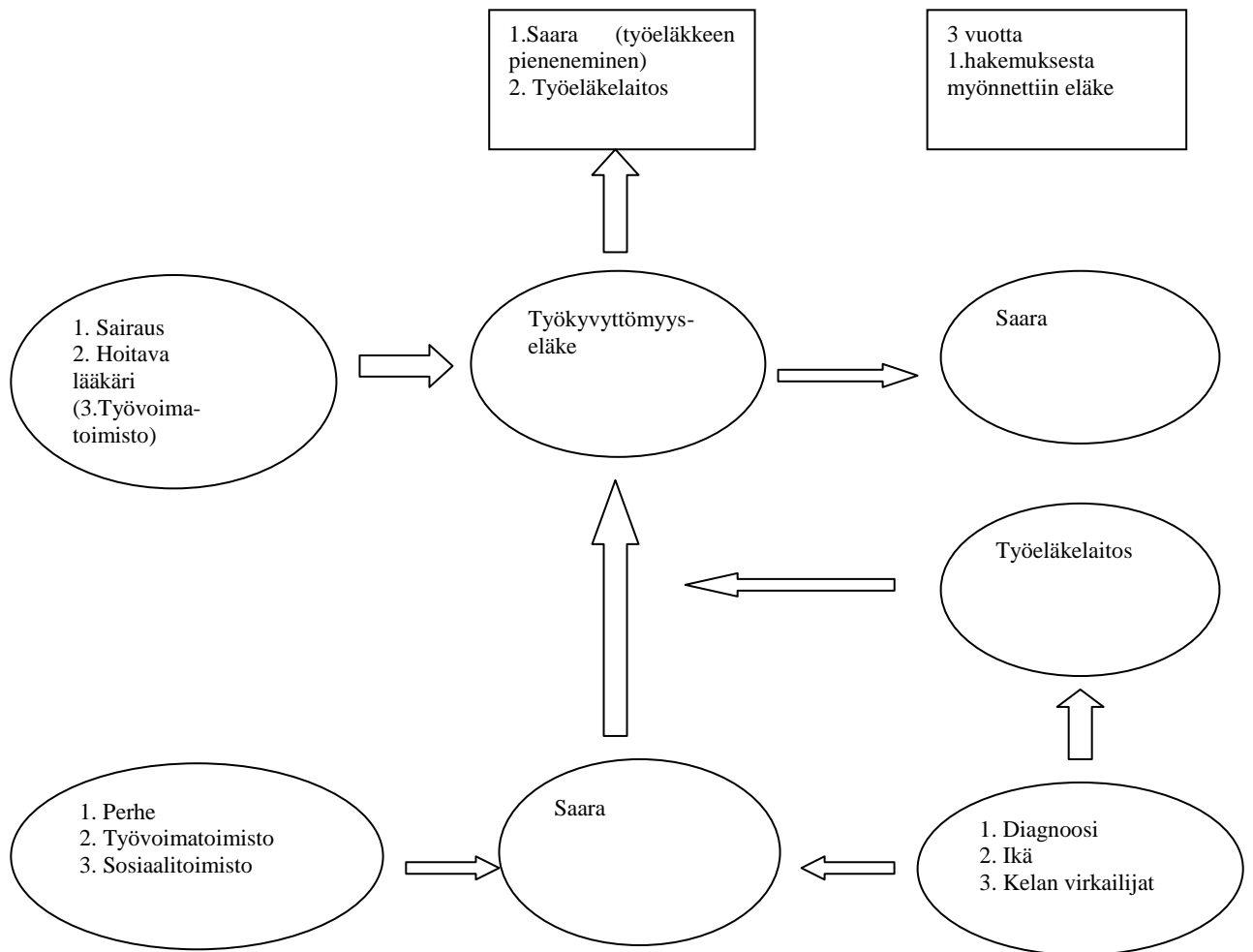
Saaran selän toimintakyky oli vuosien varrella heikentynyt ja hoitava lääkäri totesi hänet työkyvyttömäksi vuonna 2002. Saaran sairauspäiväraha hakemuskinn hylättiin alkuun, mutta hoitavan lääkärin puhelu Kelan toimistoon muutti päätöksen myönteiseksi. Saaran työ- ja toimintakykyä ei kuntoutuksella pystytty parantamaan. Hänellä oli vaikeuksia selviytyä arkisista toimistaan. Saara ei pystynyt marjastamaan ja portaiden nousu tuotti vaikeuksia. Saara haki työkyvyttömyyseläkettä vuonna 2003, mutta hakemus hylättiin. Saara valitti päätöksestä, mutta sekin hylättiin. Saadakseen toimeentulon, Saara ilmoittautui

työvoimatoimistoon työnhakijaksi, vaikka ei kyennyt mihinkään työhön. Työvoimatoimistosta ei tarjottu Saaralle työtä, koska he uskoivat hänen olevan työkyvytön. Saara sai Kelan maksamaa peruspäivärahaa, joka on niin pieni, että hän joutui turvautumaan sosiaalitoimistoon. Saara koki nöyryyttäväksi sosiaalitoimistoon turvautumisen, koska hän halusi selviytyä omillaan. Työkyvyttömyyseläkettä haettiin uudelleen, mutta jälleen hakemus hylättiin. Saara masentui ja hän hoiti masennustaan alkoholilla, joka vei hänet vielä syvemmälle masennuksen syövereihin. Saara ohjautui mielenterveystoimistoon, josta hän sai lääkityksen ja alkoi käydä säännöllisesti psykologilla. Lopulta työvoimatoimisto lähetti Saaran eläkemahdollisuuksien selvitykseen kuntoutuslaitokseen.

Kuntoutuslaitoksessa Saara työkyvyttömyyseläkehakemus laitettiin uudelleen vireille, mutta tuki- ja liikuntaelin oireiden lisäksi masennusdiagnoosi tuli lausuntoon mukaan. Kuntoutuslaitoksessa täytettiin myös työkyvyttömyyseläkehakemus, jonka Saara koki ratkaisevana tekijänä myönteisen päätöksen tulemisessa. Työkyvyttömyyseläke myönnettiin vuonna 2006.

Oltuaan vuoden työkyvyttömyyseläkkeellä haastattelua tehdessä, Saara on lopettanut niin mielialälääkityksen kuin alkoholin käytön. Hän ei myöskään käy enää mielenterveystoimistossa. Fyysinen kunto on pysyvästi heikentynyt ja pitkään istuminen, seisominen tai kävely tuottaa hänelle vaikeuksia. Elämänlaatu on parantunut säännöllisten tulojen myötä, joilla hän selviytyy itsenäisesti.

SAARAN TARINAN AKTANTIT

Kuvio 9. Saaran tarinan aktantit

Saaran sairaus on tullut vuosien saatossa raskaasta työstä ja hoitava lääkäri toteaa hänet työkyvyttömäksi. Työkyvyttömyyseläke nousee tavoiteltavaksi objektiksi, koska ilman ammatillista koulutusta Saara ei kevyempää työtä saa ja raskaisiin töihin hänestä ei enää ole. Kevyemmissä töissäkin Saaran selviytyminen tuottaisi vaikeuksia. Työkyvyttömyyseläke pitkän työuran ja suuren lapsiperheen äitinä näyttäytyy Saarelle kunniallisena toimeentulona. Saara hakee eläkettä useampaan otteeseen, mutta vastasubjekti, työeläkelaitos tyrmää hakemukset. Vastasubjektin avustajana toimii jälleen kerran diagnoosi (tuki- ja liikuntaelinoireet) ja Saaran nuori ikä eläkkeenhakijaksi. Saara ei saa mielestään riittävästi tukea, eikä konkreettista tukea Kelan virkailijoilta hakemusten täytössä, jolloin hekin toimivat vastasubjektin avustajana.

Saara on hakuprosessin aikana asunnottomana, koska paikkakunnalla ei ole tarjota rivitaloasuntoa vuokralle, eikä Saara voi nousta portaita kerrostaloasuntoon (paikkakunnalla ei ole hissillisiä kerrostaloja). Hän saa tukea perheeltään ja ystäviltään. Taloudellista tukea hän hakee sosiaalitoimistosta, jossa käynnit hän kokee nöyryyttävänä. Työvoimatoimisto on Saaran kohdalla merkittävässä asemassa auttajan roolissa. Työvoimatoimisto ei toimi pelkästään auttajana vaan voidaan viimeisestä työkyvyttömyyshakemusta vireille laitettaessa asettaa myös lähettäjän rooliin. Työvoimatoimisto lähettää Saaran lisätutkimuksiin kuntoutuslaitokseen, jonka lausuntojen perusteella hakemus hyväksytään. Masennus, joka puhkesi hakuprosessin aikana, on lisädiagnoosina haettaessa viimeisen kerran eläkettä. Saaran mielestä hän on jäänyt työkyvyttömyyseläkkeelle kunniattomasti, kun hänen hakemus hyväksyttiin vasta masennuksen puhjettua.

Tässä prosessissa voittajana selviytyy Saara, vaikka samanaikaisesti hän on myös häviöjä, anti-vastaanottaja, koska työkyvyttömyyseläke on pienentynyt prosessin aikana. Toisena häviäjänä on työeläkelaitos, joka joutuu maksamaan ennen aikaista eläkettä. Toisaalta voimavaroja ei kulu Saaralta eikä myöskään työeläkelaitokselta asian pyörittämiseen.

Kokemuksia hylkäämisestä

Eläkkeenhakuprosessi, jonka pituus on näiden naisten kohdalla kestänyt muutamasta vuodesta kymmeneen vuoteen herättää erilaisia tunteita ja tuo mukanaan erilaisia kokemuksia. Naisten näkemys työstä ja työn tekemisestä on kokonaisvaltaista. Eläke ei ole vain palkkatyön korvaus sairastuessa vaan se on myös korvausta kotona lasten kanssa olemisesta. Lasten synnyttäminen ja kasvattaminen on vaikuttanut jokaisen naisen työhistoria katkaisevasti ja eläkettä pienentävästi. Ehkäpä juuri sen vuoksi naiset kokevat olleensa työssä myös kotona ja kodin vaatimukset nähdään osana työhistoriaa ja työkyvyn heikkenemistä.

Jokaisen seitsemän naisen työkyvyttömyyseläke hakemus on hylätty vähintään kerran tai useammin. Kaikilla on samantyyppisiä kokemuksia ja tuntemuksia hylkäämisestä, ehkä eniten joukosta eroaa Emma. Hänellä on huoli taloudellisesta tilanteestaan, mutta saatuaan selville ettei hän joudu taloudelliseen ahdinkoon koska oli oikeutettu ansiosidonnaiseen päivärahaan työttömyyseläkkeeseen saakka, ahdinko hellittää. Toimeentulo on turvattu työttömyyseläkkeeseen asti. Hän ei tuo esille kokonaisvaltaista pettymystä hylkäyksestä, koska toimeentulo on turvattu.

Kuusi muuta tarinan naista sen sijaan reagoivat pitkään hakemisprosessiin ja hylkäyksiin. Hakemisprosessin jatkuminen pitkään sairastuttaa lisää. Jatkuvat hylkäykset ja naisten epäileminen valehtelijaksi on nöyryyttävää. Kokemuksen voi kääntää moneen suuntaan, prosessi sisuunnuttaa ja naiset hylkäävät kokonaan eläköitymisen mahdollisuuden vaikka muualta ei olisi mahdollisuutta hakea toimeentuloa elämälleen. Toisaalta vaikka työkyvyttömyyseläke myönnettäisiinkin, on katkeruudesta vaikea päästä eroon.

”Se justiisa [ihmisarvon menetys], sehän se vettää ihmisen, kun ei kykene töihin ja ei sua rahhoo mistään ja pittää kerjätä se raha, vaikka on ikänsä hankkinut ja tehny työnsä kunnolla ja lapset elättänyt muualmalle, niin tuntu, että sitä ei niin kun välitetä.” Saara

Hakemuksen hylkäämiskirjeen tuleminen postilaatikkoon ei ole vain hakemuksen hylkäys, vaan sen toistuminen kerta toisensa jälkeen vie voimia ja sairastuttaa lisää.

”Elsa: Se rommautti minut, silloin minä upposin, minä masennuin, todella masennuin, ei ennen ei niin kuin ollut tutustunna masentuneisuuteen eikä minun ystäväpiirissä ollut sellaista joka ois kokenut sen millaista se voi olla. Siinä tulloo niin valtavia tunteita, että sitä huutaa kuin elukka ja sitten männöö sellaiseksi ettei oo mitään tunteita, sitä on kun lasikopissa, sitä kahteloo vuan että tuossa se muualima männöö. Ei itketä ei naurata, ei mittään. Sitä voi verrata, kun minä olin kuopassa, että männöö, että olis niin kuin, kun on tämmönen suokopero niin on niin senniin alapuolella. Ei, siis ihmisarvo männöö.

Tutkija: Nimenomaan siitä hylkäämisestä?

Elsa: Kyllä, kyllä, kun sitä aina tulj sitä bumerangia. Ja sitten kun tulloo ne hienot lauseet, että sitä itki ja nauro, voi että kun on menny hyvät kirjailijat hukkaan, ja että kun viiltää niin syvälle. Vaikka ne on kuinka kauniisti siinä. ”

Hylkäys vaikuttaa psyykkiseen kuntoon, koska eläkkeen hylkäys ei ole vain eläkkeen hylkäys vaan siinä kosketetaan myös hakijan ihmisarvoa. Hakija hylätään kokonaisvaltaisesti. Hakemusten uudelleen täyttäminen, muutoksenhaku ja byrokratian kentässä toimiminen vie voimia. Salmella käsitteet ja päivät menevät sekaisin. Hänen oma lääkäriinsä varoittaa

tulevasta pitkästä prosessista, mutta sitä on vaikeaa käsittää, että aikaa kuluu Salmen kohdalla seitsemän vuotta. Ajan mittaan hänkin joutuu turvautumaan psykiatriin masentuessaan.

”Hän [lääkäri] vielä varotti, että se kestää kauan, että se on melko hankala, että mitä hän on niin kuin kuullut ja en minä ikinä uskonut, että se on näin hirveetä, että vie pään ja kaikki. Hiukset lähtee päästä ja hilseet tullu, kato nyt tätä päätä. No sitten sitä jatku ja jatku, vuos meni sen viisisataa [300 päivää] päivää kun kela makso ja sen jälkeen se rumba vasta alkokin. Haettiin sitä, terveyskeskuksen sosiaalihoitaja teki niitä papereita, kun minä en jaksanut, se oli niin kauheeta ja aina tuli hylky, aina hylky kelan hylky, vakuutusyhtiön hylky. Siinä vaiheessa ei ollut vielä tarkastuslautakunta mukana siinä alussa.” Salme

”...nehän ne mun pään sai sekaisin. Näitten takia minä jouduin menemään psykiatrille.” Salme

”Kyllä mie koin että se tämä on jättänyt jälkensä ihan konkreettisesti psyykkiselle puolelle.” Tiina

Hakija joutuu miettimään sitäkin, että jos vain luovuttaisi ja pyytäisi sen depressio lausunnon ja pääsisi eläkkeelle. Toisaalta jo eläkkeen hakemisen ehdottaminen väärillä perusteilla saa hakijan raivoihinsa.

”Tosin joskus tän hylkypäätöksen puitteissa miettinyt, että jos ois vaan pyytänny, että laita vaan syvä depressio on edelleenkin hyvin vaikea depressiivinen ihminen, niin sit se eläke ois mennä läpi se ois tullu positiivisena takaisin, sit ois myöntäny sen.” Aulikki

”Kun joku sano vielä mulle, että kuule mene psykiatrille, yks postimies, minun pojan tuttava. Että mee psykiatrille, hän meni kun postissa rupes olemaan myllerryksiä, hän meni ja valitti päätään, että sillä pääset helposti eläkkeelle. Kuule mulla on aivovaurio laps, että minäkö lähtisin käyttämään hyväkseni psykiatria. Silloin mie en ollut vielä joutunu käymään, kun oli se kelan juttu. Mie en ees kuvitellu että mie oikeesti jouvun sinne tai pääsin. Nyt pitää sanoa, että

pääsin. Se oli korkea kynnyks, että sinne menee ja sanoo että menee huonosti. Mutta pakko, nuo tukahdutti, pakahdutti ja jo yksin se etten uskaltanut postia mennä kattomaan, vaan vein ne aukaisemattomana ja vein ne muualle.” Salme

Työkyvyttömyyseläkettä voisi siis katsoa myös kokonaistilanteen huomioiden ja vähän pidemmältä ajaltakin. Erityisesti kokonaistilanne vaikuttaa psyykkiseen kuntoon ja hakijan työssä tarvitsemia voimavaroja verottaa myös menneisyys ja kotiolot.

”Ja tätä oon niin ku ylleensä aatellu, että tehään näitä tilastoja ja näitä eläkejuttuja, niin siinä olis hirmuhyvä käsitellä vähän pitemmältä ajalta, jaksolta niitä hakijan elämäolosuhteita, kun siellä on niitä, niitä asioita, jotka vaikuttaa siihen jaksamiseen. Se ei ole vain se työtä, vaan ne perusteet mistä on lähteny ja ne mitkä on ne olosuhteet. Niillä on isot tekijät, siellä on avioerot, mitä onkaan nyt ite kullakiin, jotka vievät niitä voimavaroja.” Liisa

”Ja kyllä kaiken kaikkiaan, kun elämäkuvio on ollut niin rankka niin sitä ajattelee, että sen on ansainnut jo pitkän työrupeaman ja yksinhuoltajuuden ja tämän työrupeaman kun niputtaa. Kyllä sitä ajattelee, että se kaikki on ollut niin kuluttavaa. Että on tehnyt työtä ja ollut äiti ja isä ja lapsillensa. Tavallaan kaksinkertainen työ sitä voi sanoa että kaksikertainen työ on, jos ei nyt jotkut kriteerit täytykään, lääketieteen pohjalta, niin minun omasta mielestäni kyllä täytyy.” Aulikki

Hakeminen, valittaminen ja odottaminen vaikuttavat naisten terveydentilaan heikentävästi. Naisten haastatteluissa myös eläkelaitosten kasvottomuus on ongelmallista ja pääkaupunkikeskeisyys vaikuttaa negatiivisesti päätöksentekoon. Sitä on myös vaikeaa hyväksyä, ettei hoitavan lääkärin suosituksilla tai lausunnolla ole mitään merkitystä. Eikä myöskään laajoilla työkykyarvioilla.

”Kipeetä se on ollut ja kyllä yhdessä vaiheessa aattelin, että lähen eläkelaitoksessa henkilökohtaisesti. En minä oo, se temperamentti, että yhtäkkiä saattaa syttyä valo päässä, että minä haluan nähä, että mitä, nähä kasvotusten. Kohdata niitä ihmisiä oikeesti, että miten ne voi olla näin että, meidän yhteiskunnassa on

tällaiset isot laitokset ja muut ja siellä ihmiset tutkii ja tekevät valtavan työmäärän ja sitten joku pikkuporukka päättää, jossain Helsingin komerossa, että tää ihminen ei ookaan sairas.” Aulikki

”Kyllä, mutta onhan se kiva olla Helsingin keskustassa lasipalatsissa, jostainhan ne pittää ottaa, kun on näitä hyviä ukkoja jotka elättää.” Elsa

Hakemisprosessi koetaan myös hyvin monimutkaisena. Mitään ohjaus tai neuvontakäytäntöä ei ole kentällä vaan hakija joutuu liikkumaan yksin kentällä. Lääkärintodistusten hankkiminen, jatkuva todisteiden haku siitä, että on sairas, ei paranna työ- eikä toimintakykyä. Nöyryytys on jatkuvaa, lisäksi vielä toimeentulon heikkeneminen.

”Ja sekin vielä oli sen kaiken kivun keskellä tuskana. No sitä vaan jatku, joka kuukausi suurin piirtein vaaditaan lääkärintodistuksia hylätään ja vaaditaan. Että tätähän se oli ja minä sen kun sairastuin lisää siinä ja siinä sitten sillä pienellä rahalla.” Salme

”Sitten erinäisiä eläkkeitä haettiin siinä jo moneen kertaan ja aina ne tuli bumerangina ja kyllähän se oli aina kauhee pettymys itselle, että kun ties ettei oo työkykyinen ja pitää todistaa hirveesti. Ja valituksia tein ja aina odotin ja se oli aina niin että mentiin sit tuli se että minä mään sekasin.” Tiina

”Sitten just se että, minusta tuntuu katkeralta, minä oon vihanen ja minulla on vaikka minkälaisia tunteet ollu tätä yhteiskuntaa kohtaan, se teki minusta henkisesti sairaan. Kun on tarpeeks sairastumisessa läpikäyvä ja hyväksyä ja ellee sen kanssa. ja vielä tämä ainainen valituksien rumba ja tämä ainainen hakeminen.” Elsa

Työkyvyttömyyseläkehylkäyksen saanut on läheteiden ja lausuntojen pyöryksessä. Hakija yrittää päästä eläkkeelle, mutta häntä lähetetään paikasta toiseen. Itsellä on vähän päätösvaltaa, kun on byrokratian rattaisiin joutunut.

”Sama oli XX:lla, jouvuin semmosen täti-ihmisen luokse siellä, ja tuas siitä että etkö oo männä sinne etkö oo männä tänne. Minä sanoin, että kun minä vuan tietäsin minne luukulle minun pittää männä. Minnekä minä mänen koulutukseen ja minnekä minä mänen kuntoutukseen ja tätä kaikkee jankuttamista ja jinkuttamista, jotta minusta tuntu että ne panno jo kuuhun minut. Mutta kun sinne kuuhun ei voinna männä ite, vuoan aina piti olla lähete, joko olla terveyskeskus, työnantajalääkäri tai sitten Kela, eläkelaitos tai joku muu. Aina piti olla joku muu, joka lähettää sinut, et sinä ite sinne sua männä. Ja aina pyöritettiin sitä että eikö sinusta oo tehty kokonaisvaltaista oo tehty tätä suunnitelmaa, suunnitelmaa ja suunnitelmaa.” Elsa

Tunteet hylkäämisen jälkeen eivät ole positiivisia, mutta niistä voi selvitä. Tiina ei antanut periksi vaan kävi läpi prosessin, jotta pääsi eteenpäin. Vaikka fyysinen kunto ei ole parantunut, hän ei jäänyt pyörimään vihaansa vaan käänsi sen voimakseen.

”Niin paljon inhottaa nuo, raivostuttaa, minä oon niin vihanenkin ollut välillä, että itken ja huudan ja itken ja huudan.” Salme

”Kyllä, on nii ko kyllä oli jossain vaiheessa katkeruuskin, kaunaakin ja vihaa, siellä oli ja raivoa ja tunteita. Minä oon käynny sen kaiken omasta mielestäni sen kaiken kirjon läpi, aivan, se on ollut aivan psyykkisesti aivan mieletön työ. Sitä ei ikinä ois uskonu, että tästä selviytyy. Ja se ehkä puhkes silloin 2003, että sitten mie olin välillä erittäin kyyninen, että miun ystävät sano että mie oon todella kyyninen. Se oli jonkinlainen selviytymiskeino, mutta se ei ollut miun oma, vaan mie kärsin siitä ite. Ja että kyllä sitten niitä keinoja, että miten voi ihmismieli sitten näin jälkikäteen kun ajattelee ite. Että yks varmaan on ollu se kyynisyys ja kieltää se kieltäminen ja minä menen vaan ja että kun minä oon elämässä joutunu luopumaan jo muutenkin monista asioista. Siitä tuli niin kuin sitä katkeruutta, kaunaa vihaa raivoo.” Tiina

”Ei kun silloin kun tuli se viimeinen [hylkäys]. Se tuli heti silloin 2005 keväällä, silloin huhti toukokuulta, se tuli hylkynä. Sit mie katoin ettei enää haetakkaan, sit

mie laitoin tietoja, nää jäljellä olevat voimavarat, kun pääsin masennuksesta jaloilleen ja irti niistä aikaisemmista hylyistä ja valituksista. Se oli niin kuin kolmas kerta kun myö haettiin silloin 2005. Sekin oli silloin 2001 tai 2002 ja aina ne tuli kielteisenä. Eihän siinä jääny mitään muuta ku laittaa elämä uusiks, että miten tästä eteenpäin ja miten tästä selvitään taloudellisesti.” Tiina

Naisten voimavarat hiipuvat prosessin aikana tai he sisuuntuvat ja etsivät toisenlaisia ratkaisuja elämälleen mikäli se on mahdollista. Yhteistä kuitenkin on se, pitkäkestoiset hakemisprosessit muutoksenhakuineen ja odottamisineen kuluttavat voimavaroja, altistavat masennukselle ja nostavat voimatonta raivoa ja epätoivoa. Naiset yrittävät ratkaista tilanteitaan eri tavalla, riippuen siitä millainen terveydentila tai taloudellinen tilanne on. Joskus ihminen repii itsensä ääri rajoille saadakseen itsekunnioituksensa takaisin ja taloutensa toimivaan kuntoon.

”Se oli erittäin rankkaa, että päättäjille vakuutusyhtiöön semmosia terveisiä, että vois niin ko tulla kattomaan ihmisten työpaikoille, mitä se on. Kyllä se on niin kuin ihmisräökkäystä, mutt sinnikkäästi, mutta ihan tämän oman itsekunnioituksen takia, että sain sitä omaa rahaa. Koin että olen jotain tavallaan ja tota sit kyllähän ne on aiheuttaneet, kun on kuullu tuttavapiirissä, miten ihmiset on päässy eläkkeelle, niin monenlaisia tunteita saannut työstää, semmonen kauna ja käydä nämä nöyryytyksen tunteet läpi, et miten sit pääsee. Tuntuu että toiset pääsee puhumalla, että se on ihan niin kuin leikiten, ketkä on päässyt eläkkeelle. Et, et mikä tää on tää kuvio täällä yhteiskunnassa.” Tiina

7 Identiteettien muutostarinoita

Naiset ovat toimijoita omassa hakuprosessissaan ja toimivat subjekteina. Heihin kuitenkin kohdistuu erilaisia toimenpiteitä objekteina. Heidän elämäänsä vaikuttavia byrokraattisia päätöksiä tehdään heidän mielipiteitään kysymättä tai heistä riippumatta. Siitä huolimatta he toimivat, ovat omassa elämässään toimijoita erilaisissa tilanteissa. Kuten edellisessä luvussa kerrotuista tarinoista käy ilmi, naiset toimivat hakuprosessin aikana ja tekevät itsenäisesti yhteiskunnasta tai byrokratiasta riippumattomia päätöksiä. Merkittävimpiä, elämään

vaikuttavia tekijöitä ovat lähisuhteet, perhe ja ystävät tai se tuttu virkailija. Moni heistä teki ratkaisunsa eläkkeen hylkäyksen jälkeen ja valitsi oman tapansa suhtautua hylkäämiseen. Hakuprosessi ja siihen liittyvät tapahtumat vaikuttavat heidän elämäänsä siitä saatujen kokemusten ja konkreettisten tapahtumien kautta. Prosessin aikana heidän identiteettinsä muuttuvat. Identiteettien muutoksen voi nähdä kasvun prosessina, siirtymävaiheina tilasta toiseen, sopeutumisenä vaikeaan tilanteeseen tai selviytymisenä siitä.

Tutkimustarinassani identiteetit eivät ole pysyviä yksittäisiä ominaisuuksia vaan enemmänkin tapa suhtautua ja toimia sosiaalisen ympäristön kanssa. Naisten identiteettien olemassaoloon vaikuttavat niin naisten oma toiminta, mutta myös ympäröivän yhteiskunnan ja lähipiirin oletukset tietyntylaisesta olemisesta. Kyse ei ole kuitenkaan rooleista, koska rooleissa he toimivat yksittäisissä tilanteissa saman identiteetin sisällä. Naiset ovat toimijoita, joilla on erilaisia identiteettejä suhteessa ulkopuoliseen maailmaan ja näiden identiteettien sisällä heillä on erilaisia rooleja. Naisten identiteetin muutoksessa on kysymys subjektin kyvystä muuttua yksilössä tapahtuvien muutosten (esimerkiksi sairastuminen) ja ulkopuolelta tulevien muutosten vaikutuksesta.

Tutkimukseni naiset ovat kertoneet tarinansa, joista olen löytänyt kolme erilaista identiteetinmuutospäätöstä ja sitten kolmen naisen kohdalla myös lopulta muutoksen tuloksen lopullisessa päätepisteessä, eläkkeellä ollessa. Työkyvyttömyyseläkkeen hakuprosessin alkamisen edellytyshän on sairastuminen tai itsensä kokeminen sairaaksi. Muutokseen vaaditaan olemisen tila ennen sairastumista, terveenä oleminen. Tämä identiteetin muutos koskee naisen fyysistä olemista, hänen ruumistaan tai sieluaan, sisäistä maailmaa. Tähän identiteettimuutokseen liittyy siirtyminen terveestä sairaaksi, mutta myös selityksen etsiminen, mistä sairaus johtuu. Löytäessään selityksen tai syyn sairauteen, naisen on tarinassaan helpompi hyväksyä tilanteensa.

Tutkimustarinassa osallistuvien naisten työkyvyttömyyseläkehakemus on hylätty ja odottaessaan muutosta hylkäykseen, he joutuvat muokkaamaan työntekijän identiteettiään työttömän identiteettiin, kun he ilmoittautuvat työvoimatoimistoon odottaessaan muutosta hylkäyspäätökseen kykenemättä menemään työhön. Tällöin identiteetti muuttuu suhteessa toisiin, ulkopuoliseen maailmaan ja näkyy naisen toimijuudessa työntekijänä. Naiset eivät ole sairauslomalle jäämisen/ hylkäyksen jälkeen yhteiskunnassa hyväksyttävässä työntekijäasemassa, eivät sairauden vuoksi siirtyneet hyväksyttävään eläkeläisen asemaan

vaan ovatkin työttömiä työnhakijoita. Työttöminä työnhakijoina he ovat tilastoissa ja myös konkreettisesti työnhakijoina työvoimatoimistossa, vaikka eivät kykenisi ottamaan vastaan tarjottuja työtehtäviä vajaakuntoisina työnhakijoina.

Kolmantena identiteettiparina on muuttuminen itsellisestä palkansaajasta ”aikuiselätiksi”. Nainen ei pystykään sairastumisen ja hylkäyksen jälkeen itsenäisesti elättämään itseään tai osallistumaan täysipainoisesti perheen taloudellisen tilanteen kohentamiseen. Jos nainen ei pysty palaamaan työhön sairausloman jälkeen ja on käyttänyt ansiosidonnaisen päivärahaoikeutensa, hän joutuu tällöin turvautumaan Kelan maksamaan työttömyyspäivärahaan. Kelan päivärahaa vaikuttavat puolison tulot ja nainen saa hyvin pienen päivärahan tai ei lainkaan mitään tuloja. Puoliso on tällöin naisen elättäjä. Väistämättä työkyvyttömyyseläkkeen hylkäys vaikuttaa tällöin parisuhteeseen. Yksinelävä nainen taas joutuu turvautumaan sosiaalitoimistoon, jossa käyminen koetaan erityisen nöyryyttäväksi. Itsenäinen itsensä elättäjä joutuu nöyrytymään muiden elätettäväksi.

Lopuksi käsittelen työkyvyttömyyseläkeläisen identiteettiin siirtymistä ja siihen liittyvää kasvamisen vaikeutta. Eläkkeelle pääseminen ei välttämättä tuokaan odotettua muutosta ja helpotusta. Tilanne helpottuu ehkä taloudellisesti, mutta omaa ryhmää mihin leimaantua ei välttämättä löydykään.

Terveestä sairaaksi

Kaikilla näillä naisilla on pitkä työura takanaan. Työuraa ovat jaksottaneet niin lasten syntymiset kuin työttömyysjaksot. Naiset ovat säilyneet kutakuinkin terveenä ja toimintakykyisenä osa nelikymppiseksi, osa viisikymppiseksi saakka. Työ- ja toimintakyky ovat kuitenkin heikentyneet ja erilaisia oireita on vuosien varrella tullut heille. Aineiston kautta ei voi arvioida sitä miten erilaiset olosuhteet (perhe-, työ- ja koulutusolosuhteet) ovat vaikuttaneet heidän terveyteensä. Näiden naisten diagnooseina ovat olleet erilaiset psyykkiset syyt, kroonistuneet kipuoireistot, tuki- ja liikuntaelinoireet ja nimeämätön neurologinen oireisto.

Naisten sairastumiset eivät seuraa yhtä kaavaa, työn vaatimukset ja fyysinen raskaus on erilaista. Tiinan työkenttänä oli sosiaaliala ja työ ei ollut niinkään fyysisesti raskasta, mutta

oireet estivät omaa koulutusta vastaavan työn tekemisen. Oireet alkoivat lähes kymmenen vuotta ennen haastattelua, eivätkä ole helpottuneet tänä aikana eikä toisaalta syytä niiden aiheuttajaksi ole löytynyt. Salmen kohdalla raskas epäsäännöllinen ravintola-alan työ kulutti fyysisesti loppuun.

”Vuonna 1998 minulle tuli ensimmäiset oireet, että alko tällä minun pään vatkaamisella, tuli näköhäiriöitä ja siitä lähtien oon ollutkin hyvin kiitettävästi sairauslomilla.” Tiina

”Kun mulla työssä ravintola työssä, kolme kerrosta ravintoloita ja huoneita. Ja sitä hirveetä juoksemista, rappuja pitkin, vanha talo, ei ollut kuin pieni hissi. Ja joutu kantaa käsissä ja tuota sitten kun likaset lasitkin tuotiin, niin ne piti nostaa siihen määrättyyn, missä niitä pestiin. Piti aina toisella kädellä nostaa aina toista, että sai tai ensimmäisenä rupesin tekemään sitä vasemmalla kädellä ja sitten piti nostaa molemmilla. Kun ei päässyt ylös tekemään niitä.” Salme

Aulikin ja Elsan kohdalla kivut ovat niin henkisiä kuin fyysisiä. Elsalla tarjotaan kipujen selitykseksi psykiatrista diagnoosia. Elsan kohdalla näkyy jo tässä myöhemmin käsittelemäni mitätöinti ja naisten kokemusten aliarviointi. Aulikin väsyminen työhön ja vaikea lapsuuden historia nousee kipuina esille.

”Niin no kun se romahus tuli se olj vuan semmosta laaja-alaista kipua ja tuolla sanottiin ihan suoraan että sulla on korvien välissä vika ja sitten lääkärit anto mulle psyyken lääkettä, särkyliäkkeenä” Elsa

”Että semmosta henkistä. Se oli varmaan yks semmonen, kun se oli niin rankkaa ja raastavaa, että se nosti näitä kipuja, sitä kautta, sieltä minä rupesin kipuilemaan, että miten minä, niin kuin miten minä aina vaan vaikka on jo näin kauvan ja näin kauvan jo mennyt, että aina vaan oon uupunut. Aina minuun rupee koskemaan aina vaan enemmän, että enkö minä näistä kivuista selviä ikinä.” Aulikki

Naiset sairastuvat tehtyään pitkän työpäivän niin työelämässä kuin kotonakin. Sairaus ei ole kuitenkaan tullut nopeasti tai yht'äkkisesti vaan kehittynyt useamman kohdalla pitkän ajan kuluessa. Naiset ovat olleet pitkään huonokuntoisinkin työssä ilman sairauslomia ja eräänä päivänä vain tulee hetki, ettei pysty enää lähtemään työhön. Salmella ei ollut sairauslomia ennen romahdustaan ja hän jäi kerralla pois työstään.

”Se oli ihan täydellinen romahdus. Se oli yks viikonvaihte. Siis silloin maanantaiaamuna sen viikonvaihteen jälkeen, tilasin heti sille XX:lle ajan, että mä oon niin romu, että kun päättä ei voinut kääntää ja kädet oli niin kipeet. Ja jalka oli, se ei siinä vaiheessa ollu vielä niin romahtanut, mutta se olisi ollu kun ois seisonu naulojen päällä.” Salme

Liisan kohdalla jo työhistorian alkuvaiheet alkavat viitoittamaan terveydentilan kehitystä. Ensimmäisessä työpaikassa työnantajan lähentely laukaisee paniikkioireiston, joka seuraa Liisaa läpi koko työhistorian. Liisa jää eläkkeellekin paniikki- ja masennusoireiston vuoksi.

”Ja siinä vaiheessa sillon jo mulle rupes tulemaan semmosia jännityksiä johtuen erilaisista tilanteista siinä työssä, siinä olj tämä työnantajan vähän tämmönen, joka meinas sitten kähäliä. Ja sitten se kurssin alku [työtehtävänä toimistotyöntekijä], tuntu jotta kun ihmisiä ilmoittautu niin sillon tulj ne ensimmäiset paniikit. Semmoset pelot, että sillon piti jo turvautua lääkitykseen, että hallihenko, kun on niin paljon ihmisiä, ruppeeko käsi vapisemaan ja semmosta” Liisa

Aulikin terveys hajoaa pitkin matkaa elämässä. Kivun selitykset tulevat perheen sisäisestä seksuaalisesta hyväksikäytöstä, väkivaltaisesta äidistä ja yksinhuoltajuudesta. Aulikki on jollain tavalla kivun kanssa tekemisessä jo lapsuuden perheessä, jolloin oma siirtyminen ei olekaan niinkään siirtymistä terveestä sairaaksi vaan sairaasta terveeksi. Aulikki löytää hakuprosessin aikana uusia tavoitteita elämästään ja hän tekee omaan elämäänsä ratkaisuja. Hänen on kuitenkin vaikea nähdä miksi kipuja tulee vaikka hän niitä selittääkin jo lapsuuden perheen tilanteella.

”Mutta sekin oli jo iso asia, että sen [hyväksikäyttö] sai sanottua ulos. Et se oli kyllä niin hävettävää, tai liitty siihen kyllä häpeäkin, taikka ehkä siinä vaiheessa siihen ei liittynyt enää häpeää, vaan paremminkin se kipu, jota käsitteli mitä se tuottanut ja miten pitkään sitä on sisuksissaan kantanut ja minkälaisen helvetin on käynyt läpi.” Aulikki

”Missä mulla on niin kauheesti kipuja kun minä oon ollu liikunnallinen koko ikäni. Ihan sitä kun oli syntynyt ja jaloillensa lähtenyt niin ulkolenkkejähän sitä tehtiin ja liikuttiin, pompittiin ja hypittiin. Tanssia ja musiikkia, niin että voisi olettaa että keho olisi terve ja kunnossa.” Aulikki

Saara ei tee numeroa sairastumisestaan, mutta hän vaan toteaa, ettei pysty enempään. Tukirangan romahtaminen on totaalista. Sairastuminen tapahtuu pikku hiljaa, mutta eläkkeen hylkääminen lisää hänen sairastumistaan, koska hän masentuu. Saaran kohdalla sairastuminen tarkoittaa nimenomaan toimintakyvyn menettämistä arkisessa elämässä. Hän ei pysty käymään metsässä marjassa ja sienessä, ei nousemaan portaita.

”En kärsi nousta portaita, niin tuota senkään takia en oo yrittänyt asumista. Se on tuskien taival, kun minä pojan perheen luokse mänen. Se assuu toisessa kerroksessa, niin suapi monta kertoo huilata. Olin kova liikkumaan metsässä, marjassa ja sienessä ja sieltä lisätienestit otin, ikäni ihan pennusta lähtien. Sitä ei ossoo niin kun jättee poikkeen. Nyt on hankala, kepin kanssa ei voi oikein mehtään männä, kun en pysty kantamaan sitten pois niitä tavaroita. Kepit on pakko pittee. Ei selekä kestä nostoo jalakoja niin paljoo, vai jalatko ne ei kestä.”

Saara

Elsa halusi diagnoosin itselleen ja tiedon siitä miksi hän on niin sairas. Mistä ne kaikki kivut tulivat, mutta vasta myöhemmin hän ymmärsi tarvitsevansa lääkityksen myös masennukseensa

”Ja enhän minä silloin tajunnut että minä psyykenliäkettä olisin tarvinna, kun minä halusin diagnoosin miks minä oon niin kippee ja jäykkä, että minnuun suihkutkin koskoo ja tuntuu että minä halakiin ja että oli kauheat kivut oli ja

seiniä pitkin kävelin ja oli kaiken maailman särkykohtauksia ja niin kuin tähän minun fibromyalgiaan kuuluu se.” Elsa

Naisten kohdalla ei riitä se, että he ovat sairastuneet ja menettäneet työkyvyn ja osittain toimintakykynsäkin. Heidän kokemuksensa ja tunteensa joutuvat mitätöinnin kohteeksi terveydenhuollossa. Mitätöinti koskettaa erityisesti Tiinaa ja Elsaa, joiden sairauden oireet ovat epämääräisiä ja diagnoosia on vaikea löytää. Heidän molempien kohdalla vaikuttaa myös heidän ikänsä sairausoireiden alkamisvaiheessa.

”...sit oli aina hyvin hankala päästä lääkäriin, aina katottiin, että sinä oot niin nuori, ettei sinussa voi olla mitään. Kunnes sitten työnantaja otti kantaa neurologille: Tiinalla ei oo kaikki kunnossa. No sitä sitten selviteltiin ja se oli hirveen rankkaa ja henkisesti, kun ei ite tienny ja epäiltiin vaikka mitä, parkinsonia ja ms-tautii ja sit se eläkkeelle. Sitten kun se asia vuodesta 2000 ruvettiin tutkimaan neurolla, siirryin psykiatialta neurologian puolelle ja tuota sieltä sitten mitä ilmeni, että hidastumista, mikä nyt on heillä pääasiana, että hidastumista ja tietysti nää kognitiiviset ja tietysti on nämä minun omat fyysiset oireet erittäin vaihtelevia.” Tiina

” Mut ne nyt heti katto, että minut on tutkittu ja heti kahto, että jos mulla on jotain muuta, niin ne vaan laittaa siihen samaan kaikki. Se tuntuu kauheen nöyryyttävältä.” Tiina

Oireiden epämääräisyys, vaihdevuosi-ikä lähestyminen vaikuttavat naisten kohteluun.

”...enkä päässyt sitten tuolta terveystieteiden keskukselta tuonne reumapolille tutkimuksiin. Siinä oli, en minä ennee muistakaan minä vuonna kävin, no minä kävin siellä sitten no sillä lääkäriellä oli paljon yksityispotilaita, ne sitten ylä- ja alakerran [vaihdevuosisoireet ja psyykkiset oireet] vaivat sitten tähän sotki. Sitten kun paperit sain ja sanoin, että vaivoohan tuossa on. Ei muuten niin kuin ruvettu tutkimaan reumapolilla, ennen kuin löin nyrkkiä pöytään, että minä olen tullut tätä varten niin, jotta sinä liikuttasit, edes kahtosit silimiin, kun se olj aina selin ja ovvee vuan näytti, että siinä oli semmoista.” Elsa

Elsa tuo esille myös riittävän varhaisen reagoinnin ja oikean diagnoosin löytämisen merkityksen sairastuessa. Elsa saa diagnoosiin liittyvän kuntoutusjakson noin seitsemän vuotta diagnoosin saamisen jälkeen. Työssä ja arjessa selviytymisen kannalta kuntoutuksen ajoissa aloittaminen ja oikein kohdentaminen edistäisi työssä pidempään olemista. Tiina taas jää diagnosoimatta, koska lääketieteen keinot ovat rajalliset. Tiinan epämääräiset oireet on todettu neurologisiksi, kaikki tunnetut sairaudet on tutkittu, mutta mitään ei löydy. Hänen kokemuksensa mitätöidään ja hän jää yksin perheensä kanssa miettimään mikä hänellä on.

”Kyllä minä oon ainakin tullu, yritän pohtia tässä nyt, että jos silloin 2000 oisin suannu oikeen diagnoosin, oikeella lailla minnuu oes koheltu, eikä hullun kirjoja silloin ois pantu mulle. Mutta kun tämä yhteiskunta tekköö ihmiset henkisesti sairaaks. Et silloin kun oisin suannu apua ja silloin kun ois puututtu siihen, niin minä voisin olla vaikka töissä, edes jottain osa-aikaista tai jottain tämmöstä, mutta siihen aikaan kun ei ollut, yheksän vuotta sitten, kuvittele , että jos suksi ei luista niin ei tiällä tarvita sinua. Ei yksi mies sovassa tie yhtään mittään.” Elsa

”No sitten vielä että pääsin sinne A:n sairaalaan, että sieltä ei tullu mitään uutta. loppukäynti oli sillon joulun alla siellä oli tää lääkärin joka sano että hää ei kato että minussa on mitään muuta neurologista häiriötä kun minä oon hidastunu, se oli se loppukaneetti.” Tiina

Pitkä hakuprosessi, epämääräiset oireet ja naisen mitätöinti saa epäilemään omaa tunnetta ja kokemusta sairastumisesta ja oireista. Kun muut epäilevät oireiden todellisuutta, alkaa itsekin niitä epäillä ja miettimään omia motiiveja olla työelämässä.

”Että kyllä oli minullakin silloin 2003, minulla oli sellaisia vainoharhaisia ajatuksia. Minä olin niin väsynyt, että mie ajattelin, että kuvittelenko minä vaan nää oireet, vai. Et mie kävin niin syvällä, että kuvittelenko minä vaan nää oireet vai enks mie halua tehdä enää niitä töitä vai enkö halua tehdä töitä ollenkaan. Tiijäks että kaikki kävi mielessä. Niin pohjamutia myöten, että ei kyllä mie tulin siihen tulokseen että en todellakaan.” Tiina

Kun yrittää kaikkensa, vie itsensä fyysisesti ääri rajoille, on pakko mennä eteenpäin psyykkisin voimavaroin.

”Se on niin tolkutonta, oon kokenut, että tulee siis niin totaalinen väsymys, fyysisesti. Se tulee, se tilittaa minut ihan ja minun aivot toiminta menee ihan seis. Niin fyysinen kuin psyykinen väsymyskin, ei niin että väsähtäisin vain psyykkisestäkin, vaan se lähtee ihan se energia lihaksista. Sit tulee, että mie koen sen. Se alkaa niin viikkausta mitä mie tuolla pesulassakin tein. Niin mie sen oikein tunsin ja sitten mie väsähin niin totaalisesti psyykkisestäkin, koska mie yritän sillä psyykkeen voimalla, kun miun pittää sanoa että nosta sitä jalkaa ja kättä ja tee ja hirveesta vaatii niin kuin ponnisteluja. Se tulee tosi rajuna, että sitä ei usko kukaan, tai se on väärin sanoo, että ei kukaan, kuka ei oo nähny sitä. Ja tuollakin työelämässäkin, siin ei oo mitään tehtävissä, siinä puhe puuroutuu ja siinä ei toimi enää mikään. En tiedä mistä johtuu.” Tiina

Sairastuminen tuo mukanaan luopumista. Saara on joutunut luopumaan marjastuksesta ja sienestyksestä, luonnossa liikkumisesta. Tiina on joutunut luopumaan sosiaalisiin tapahtumiin osallistumisesta. Elsan kokee saaneensa ikuisiksi loppuelämän seuralaiseksi masennuksen.

”Paljon on ollu semmosta, mistä on joutunut luopumaan, teattereissa konserteissa käymisestä, sitten sosiaalisista tapahtumista, en mee missä on isompaa, mie vieroksun jo. Mie oon omasta mielestäni siitä, että en mie niin ku pelkää mennä sinne, mutta ku mie väsähan niin siit ei tule mitään.. sitä puhetta ja sitä sellaista.”Tiina

”Nyt sitten minä, kun tässä on ollut tätä, masennus, mitenkä paljon se muuttaa ihmistä. Minä tunnen etten ikinä tule ennee entiselleen, on se sellainen koulu on ollu. Kyllä se nyt ikuisen vaivan heitti nyt minulle.” Elsa

Muutos terveen ja toimintakykyisen naisen identiteetistä sairaan naisen identiteettiin ei ole ollut helppoa ja se on tapahtunut erilaisten teiden kautta. Toisaalta sairaan naisen identiteetti ei ole siirtynyt pysyväksi ominaisuudeksi, vaan osa naisista on palannut takaisin terveen naisen

identiteettiin. Aulikille ja Emmalle on käynyt niin, mutta se on vaatinut voimavaroja, että muutos on saatu tehtyä.

”Kivut on enemmänkin henkistä kipua, fyysisistä kivuista olen päässyt jo eroon ja nyt on jo toista vuotta kun minulla ei ole ollut mitään lääkkeitä. Minä olen tehnyt ihan hirveesti töitä elämän järjestämisessä. Ihmettelen itekkiin miten ihmisellä on voimavaroja” Aulikki

Saaralle työkyvyttömyyseläkkeelle pääsy toi mukanaan voimavaroja ja masennus, joka tuli hakuprosessin aikana, hävisi. Alkuperäiset eläkkeen hakusyyt, tuki- ja liikuntaelin sairaudet, rajoittavat edelleen niin työ- kuin toimintakykyäkin.

”...niin se loppu oikeestaan siihen [eläkkeen saantiin], minä oon vissiin erilainen, en oo niin masentunut, kun lopetin myös masennuslääkkeitten syönnin. Että niitä jäi tähteelle...” Saara

”Oon asunut nyt vajaan vuoden, tässä on ihan hyvä olla, kun on palvelut ihan lähellä. Kun minä en pysty kävelemään pitkiä matkoja tämän romahtaneen jalan kanssa.” Salme

Toisaalta sairastumisen oireet eivät lievene tai häviä mihinkään saa hakija työkyvyttömyyseläkkeen niin kuin Salme tai on saamatta Elsan tavoin.

”Ja tänä päivänä mulla on näiden niskojen takia tämä käsi on ihan puuduksissa. Kävin sitten tällä XX:lla, oon käynny useamman kerran. Jalka on romahtanut sen lisäksi, YY:llä sanottiin, että jos leikataan, joudun käymään fysioterapiassa, jos ei leikata joudun käymään fysioterapiassa. Siihen ei sitten ruveta, sano tämä paikallinenkin lääkäri, että siellä on niin paljon pikkuluita, että hyviä kenkiä vaan ja tukia ainakin näin alkuun. Ja sano tästä minun kädestäkin, että on iskias kädessä, nytkin vaikka neulan pistäs tästä läpi, niin ei tunne mitään. Ja se oli niin, niin hirvittävää se kipu, minä jouduin menemään moneen kertaan sairaalaan, niin kuin olisi lihoja revitty luista. Ja sai kyllä semmoset lääkecockailit, että menee ylämäkeen eikä oo maassa ollenkaan.” Salme

”Nyt minä oon henkisesti sairas, niin minusta varsinkaan oo [työhön], ihan kun velliä mieleltä, että kun ruumiilta.” Elsa

Terveen naisen identiteetti muuttuu sairauden käydessä kiinni. Sairaus sinänsä muuttaa naisen suhtautumista itseensä ja ympäristöönsä. Sairaus aiheuttaa myös kyvyttömyyden olla työssä, hankkia elantoaan, jolloin se vaikuttaa myös laajemmin naisen elämään. Aulikki alkoi parantua prosessin aikana ja sai uutta voimaa kipujen hallintaan. Eeva sairastui irtisanoutumisensa jälkeen, mutta saatuaan välimatkaa työpaikkaan alkoi voimaan paremmin. Elsa sairastui ja terveen identiteetti muuttui, samoin kävi Tiinalle. Tiina pyrki takaisin terveen identiteettiin palaamalla taloudellisista syistä töihin, mutta ei todellisuudessa kuitenkaan siihen pystynyt, koska sairaus on läsnä koko ajan, vaikka sillä ei ole nimeä. Saaran tilanne kohentui, koska masennus häipyi eläkkeelle pääsyn myötä. Liikkumisen vaikeudet vaikuttavat edelleen. Sekä Salmen että Liisan kohdalla molempien toimintakyky on heikentynyt koko ajan, mutta he pystyvät edelleen toimimaan.

Työllisestä työttömäksi

Nämä naiset ovat ylpeitä kotona ja kodin ulkopuolella tehdystä työstä. Heille työn tekeminen ja itsensä elättäminen on itsestäänselvyys. Työssä käyvän naisen identiteetistä siirtyminen työttömän työnhakijan identiteettiin vaatii voimia. On vaikeaa ymmärtää, että sairastumisen kautta he menettävät työkykynsä, työpaikkansa, mutta heitä ei hyväksytä työkyvyttömäksi vaan heistä tuleekin työttömiä.

Työn tekemisen malli on tullut kotoa. Työllä on näille naisille suuri merkitys, se suo taloudellisen itsenäisyyden ja sitä on totuttu tekemään niin kotona kuin työssäkkin. Saara on ylpeä työn tekemisestään ja malli perheen elättämiseen tulee isältä, joka elätti yksitoista lasta ilman kunnan sosiaaliapua.

”Isä olj kanssa kova tekemään, isä olj niin kova tekemään töitä, että jäi neljänkymmenen viiden vanhana eläkkeelle. Se kyllä piäs, sen oikeestaan laittoivat ihan väkisin eläkkeelle. Se siihen aikaan olj vähän helepompoo. syvänvian, syvämen takiahan se joutu, isälläkkiin olj kurkkusyöpä ja ykstoista lasta elätti ite, ite se elätti kaikki. Ei sen koskaan tarvinna, sen ei koskaan

tarvinnuonneks nöyrtyä mänemään sosiaalitoimistoon, että se olj sitkee ukko kanssa aikoinaan. Kunnan, kunnan töissä olj kylällä ja iltatöinä viljelj peltoa, kiviä raivas ja viikonloppuna heiniä teki. Sitkeä sissi.”Saara

”Minäkin oon pienestä pitäen tehnyt. Pienempiä paaponut ja lehmiä lypsäny ja kiviä pellolta kerännyt, ja rankametässä ja joka paikassa. Ja siihen tottu siihen työhön ja sitä tykkäs tehdä, ei sitä arvannu kun sitä nuoruuden innolla kisko puita metästä, että selkä männöö. Jos tään ois arvannu, niin ois sitä voinnu vähän välttee, mutta piti vuan näyttee kaikille, että minä pystyn tekemään töitä. Että sitä kovalla innolla vuan, että kuka on vahvin. Repiä ihtensä kappaleiksi. Se on se suomalaisen perusvietti, mikä lie, se työhulluus.” Saara

Työn merkityksen lisäksi ammatin hankkiminen itselleen on ollut tärkeää. Äidin antamissa ohjeissa Elsalle näkyy äidin luottamus suomalaiseen hyvinvointiyhteiskuntaan ja työntekijöille suunnattuun eläkejärjestelmään. Yksityisyrittäjänä elämä ei olisi niin helppoa, eikä suurta eläkettä pystyisi turvaamaan itselleen. Huolimatta siitä, että Elsa noudattaa äitinsä ohjeita, ei eläkkeelle pääseminen ole helppoa saati että eläke turvaisi toimeentulon työkyvyn heiketessä.

”Minä muistan silloin nuorena tyttönä, kun äiti kannusti, että pittää suaha ammatti ja pittää männä kouluun ja semmosta. Ja kyllähän nuorena tarvihtoo sitä ihan todella. Ja hyvä kun sain sen paperin ja oli töitä. Niin äiti sano, että elä ruppee yksityisyrittäjäksi, että tuota äitillä oli tai isällä oli kuorma-auto ja muanviljelyspaikka ja monta ammattia. Isä kuol sitten 28-29 vuotta sitten, ne joutu muatalloushommat silloin lopettamaan. Aina sitä, jotta mäne vieraan työhön, niin sulla on sitten kunnan eläke ja on turvattu on sinun elämä. Kun yksityisyrittäjänä pittää ite maksoo ne eläkkeensä itelleensä ja turvata se toimeentulo. Kylläpä tuntu.” Elsa

Työelämä on alkanut varhain ja se on ollut rankkaa. Sekä Salmen että Saaran kuvauksissa näkyy myös naisten arkista elämää työn ohessa. Elsan kuvauksessa näkyy jo työpaikan hengen merkitys työssä selviytymisessä. Jos kotiarki on voimia vievää ja työpaikalla on huono henki, vaarantuu työkyky.

”Siis mä oon niin kuustoistavuotiaasta lähtien tehny kovasti työtä, hoitanu kolme lasta joista yks aivovaurio ja alkuaikoina halvaantunut äiti, joka pissas allensa joka yö. Kattilassa kannoin veet ja kannoin puut. Ja sitten työelämässä se oli rankkaa, ei siellä koskaan joutanu kahvia istualtaan juomaan ja ohimennen jotakin syömään. Ja sitten se hyppyvuoro ja XX kadun ja sitten sen XX klubin, jossa minä olin emäntänä. Ja aamulla jos, puol viis käyt nukkumaan, kun tuut töistä se on puol neljä, koiran ulkoilutus on mulla ennen kuin rauhotut siitä hirveestä kiireestä ja sitten saatto olla jo kymmeneltä klubilla tilaus. Se unen vähyys, kulumiset.” Salme

”Sisuaahan se on vuatinnu, kun minä oon koko elämän taistellu. Mullakin on tosissaan lapsia. Paljon halusinkin lapsia, kakstoistahan minä oisin niitä halunnu tehdä, mutta kuuteen piti tyytyä. Terveys petti, siitäkiin hommasta. Suurperheen äitinä, töissä piti käyvä kuitenkin vaikka lapset olj pienenä, niin sillonkin piti olla töissä. Ei joutanna kotona olemaan, se vähän harmittaa. Vuan ei ne jouva itekkään, vaikka työt marmattaa joskus mulle, että kun et ollu sillon kun pieniä oltiin kotona vuan aina olit töissä. Minä tein montaa työtä, yhenkin kerran neljee työtä tein, ensin olin ompelijan töissä, sitten mänin kansalaisopiston siivuuseen, sitten mänin siivoamaan rappukäytäviä ja saunoja ja sitten olin vielä uamuyöstä lehenjakajana. Siinä piti keretä nukkuakkiin ja käsin pestä pyykkikiin välillä. että aika lujille se otti. Kaks vuotta sitä kesti, sitten tuntu että nyt on pakko. Liäklär sano että nyt on pakko lopettaa, että ei kestä piä, kun ei tullu ennee nukkumisesta mittään, kun ei kerennä nukkumaan. Aika tiukkoo se teki, että kyllä sitä voi joku kokkeilla. Minä tein, isä aina sanokin, että sinä aina tiet niin kuin haluat.” Saara

”Sitten minä vielä vipottelin siellä työssä käyvä niin minä oon ajatellu sitä, alaste aikoo nimenommaan, kun poika sairasti ja olj kolomivuorotyö ja työpaikka olj se. No työkavereita vastaan minulla ei oo yhtään mittään, mutta se yks ihminen voip luuva huonon hengen niin, että sitä kaikki pelekäs ja se että aina kun se olj poissa niin voi, niin myöhän oltiin ihan immeisii. Ei se tuntuna se työ niin raskaalta siellä, silloin kun tuas pelekevvää, silloinhan mennee työkykyki” Elsa

Naiset ovat olleet työntekijöitä ennen sairastumistaan, mutta myös joutuneet olemaan työmarkkinoiden käytössä huonokuntoisena. Liisa kuvaa omaa vastuuntuntoaan työntekijänä ja omaa suhtautumistapaa työhön työtarjoituksen kautta.

”Ja sitten ne esitti työvoimatoimistossa semmosta lapsenhoitajan paikkoo minulle. Pieni lapsi ois ollu, joku vuuvun vanha ja toinen vähän isompi ja minä sitten kieltäyvyin siitä, kun minä ajattelin, että tämmösellä ololla en voi, en voi ottaa vastuuta, koska se on vastuunalasta. Siinä ei sua herpaantua se ote millonkaan ja aattelin silleen vielä, että kun sen oman kunnan ite tiesin, niin aattelin, että jos minulla ois pienet lapset, niin tämänkuntoista en missään nimessä hyväksys lapsen hoitajaksi.” Liisa

Naiset suhtautuvat vastuuntuntoisesti työhön. Työt on pyrittävä tekemään ja sairauslomista tunnetaan huonoa omaa tuntoa. Toisaalta työnantaja ja työtoverit eivät suhtaudu kovinkaan positiivisesti sairauslomiin. Elsa joutuu työkokeilunsa aikana jäämään sairauslomalle, joka aiheuttaa epä tietoisuutta ja hankaluuksia työpaikalla.

”Yritti pakertaa töissä, sitten kun oli paljon sairauslomaa, niin siitähän kuuli sitten. Ja taas se on poissa, kai sitä itekkin reagoi, että sitä pelkäsi jo sitä takaisin menemistä ja poisjäämistä ja semmoisiin hyvin herkästi reagoi, nytkin ylireagoi kaikkeen. Kyllä sen niin kuin tunnisti että oli hirveen matalalla eikä kaivannut mitään näykkimistä niiden kipujen lisäksi.” Aulikki

”Super vai eläkelaitos pani minut työkokeiluun omalle työpaikalle, minä siinä muutaman päivän olin ja sitten minä olin 2 viikkoa sairauslomalla ja sitten minut taas haukuttiin sitten, hirveästi papereita piti täyttee, ilmoitoo jos on sairauslomalla. Niin tuota niin sitten minut puhelimessa haukuttiin, ettet sinä suannu ottaa sitä sairauslommoo, se piti se kuukaus olla minun töissä, mutta miten minä hyvä ihminen oon työssä, kun jaksanna koko päivee olla pystyssä, niin huonossa kunnossa ja kaikki mulle tehtiin valamiiks, jokkainen pelekäs työntekijä, että jos mulle tuloo nyt jottain siellä tapahtuu.” Elsa

”Se oli vaan tosiaan, se tuntu vaan aina että olin kauhu kun lähti, se meni siihen että minä otin puoli diapamia kotona aamulla ennen kuin minä uskalsin aamulla töihin.” Emma

Työpaikalla keski-ikäinen nainen voi saada monenlaista kohtelua osakseen. Emman ja Aulikin kokemukset viittaavat selkeästi kokemukseen syrjinnästä ja vaikeudesta löytää paikkaansa työpaikassa.

”Minä oon yrittänyt aina, antanut kaikkeni kaikkeen. Mutta se on raskasta, kun antaa kaikkensa ja ei saa muuta kuin naljailut, haukkumiset ja tämmöiset.” Emma

”Siellä oli tämmösiä, jotka hankkivat vaan kenkärahaa, olivat osa-aikaisia vaan minä olin vakinainen, ne hyppi niin silimille, että esimiehellä ei ollut kanttia sanoa.” Emma

”Tuli entistä voimakkaammin tunne, niin tällä rönttöset akat sivuun vaan, vaihtoehdot oli niin vähissä. Kaupunki antoi niin ymmärtää. Ja aina oli niitä palaverreja. Aina oli palaveri, piti istua vaikka minkälaisen köörin kanssa.” Aulikki

Toisaalta Salme viihtyi hyvin työssään, koki auttavansa nuorempia ja selviytyi hyvin työpaikallaan. Salmelle tuli jo ongelmaksi se, ettei työnantaja halunnut luopua työntekijästä, jota piti hyvänä. Salmen työttömyyspäivärahojen saanti oli kiinni työnantajan lausunnosta.

”Minä olin kova työn tekemään ja kaiken piti olla tiptop niin kuin pitää ollakin. Aina kun minulla oli hovimestari vuoro, niin kaikki sano, että ihanaa kun sinä oot hovimestarina. Ja aina työssä pidin uusien nuorten puolia, kun siinä oli pari hirviötä, jotka aina niitä tallo jalkoihinsa koko aika. Pidin niin niitten puolta. Kyllä minä omasta mielestäni on hirveen empaattinen ja sen takia oon joskus joutunut kärsimään. On aina ollut helppo sysätä, kun oon aina ollu semmonen että pien heikompien puolta.” Salme

”Niin mun töistä, meille oli tullu kaikkien ravintoloiden päällikkö, kolmeen kuukauteen ei kirjoittanut mulle sellaista paperia, vaikka minä olin ilmoittautunut työvoimatoimistoon, totta kai oli pakko ilmoittautua, jostain sitä rahaa, muuten ei olisi liitolta saannut. Se vaan ootti, että kun sä oot siellä klubilla niin hyvä, niin tule töihin.” Salme

Emman ja Aulikin kohdalla työpaikan kanssa on hankaluuksia ja he eivät löydä paikkaansa. Se etteivät he löydä työpaikkansa kanssa yhteistä säveltä vie heidät etsimään niitä muita ratkaisuja, joita edellisessä luvussa käsittelin. Elsan työpaikan ilmapiirissä on myös ongelmia, vaikka hän tuo ne esille lähinnä sivulauseessa.

”Ei ollut mitään muuta kuin tulosvastuu, tulosvastuu, tulosta, tulosta, tulosta, ihmisestä viis. Ja suhtautuminen just, että kun olis pitänyt ihmiseen pitäisi suhtautua ihmisenä ja totta kai työntekijänä, mutta ei minään konneena...”
Emma

”Kyllä minä sen muistan, etten minä hirveen tyytyväinen ollut, että minä niin kauheen isoja ja vastuullisia töitä en koskaan kaivannut. Et joskus olen miettinyt sitäkin et sitä ei ole olemassakaan, mutta minä olin pettynyt että minä jouvuin niin vastuulliseen hommaan. Kun minä oon tykännyt olla niin enemmän just sitä lastakin lähellä, niin kuin nytkin sitä vanhusta, ikäihmistä lähellä kun sitten taas vastuuhoidajana on niin paljon kaikkee paperityötä. Semmosta mikä taas vie niin kuin pois ja minä on taas aina ihmisen lähelle niin kuin kaivannut aina.” Aulikki

”Kyllä se oli se ihmisarvo tuollakin loppuaikoina, ei sitä ollut ollenkaan, kun tarpeeksi kauan poletaan.” Emma

”Parempiakkiin työpaikkoja on nähty maailmalla ja on niin kuin ihmistä arvostettu.” Elsa

Naisten tarina työssä käynnistä tuo esille pitkän työhistorian. Työ on merkittävä asia, ei pelkästään ansion hankinnan vuoksi vaan myös siksi, että ollakseen jotain on tehtävä työtä. Työ on naisen kunnia.

”Paljon tekemistä tässä maailmassa ja töissähän minä olisin halunnut olla. Minä oon ikäni ollut töissä.” Saara

”Ja en oo koskaan ollut työttömänä.” Elsa

Naiset ovat siis työntekijöitä, jotka muuttuvat prosessin aikana työttömiksi työnhakijoiksi. Osa heistä kuten Liisa ja Saara ovat olleet jo aiemmin työttömänä työnhakijoina, mutta työnhakeminen vajaakuntoisena tai työkyvyttömänä ei ole helppoa, niin kun Liisa kertoo.

”No sitten tänne työvälitykseen tuas, ilmoittautumaan työttömäksi työnhakijaksi. sitten kyllä tunsin ite jossakin vaiheessa, että ei oo sellanen työnhakijaksi. Minä pohin itekseni sitä. Monet sano, että kyllä sinä voit olla työnhakijana, mutta kun mänet töihin, niin sanot työnantajalle, ettei minusta ookkaan tähän. Mutta ei minusta sellaista, en minä voi sellaista pelata, jos minä ite tunnen etten ole työkykyinen. Niin minä otan sen riskin, että sanon itteni irti sieltä työvoimatoimistosta, mutta en minä voi epärehellisesti toimia siinä mielessä, että minä oon työkykyinen ja valehtelen työnantajalle, joka tarjoaa työtä, vaikka ite tiijän etten pysty. Niin minä sieltä sitten sanoin, että kävin sanomassa, että tämmönen on tämä minun ajatus, että minä en voi silleen viärällä tavalla olla, enkä kestä sitä jännitystä, että pittääkö minun lähteä vai ei. Minä ennemmin jään pois, tapahtupa mitä hyvänsä rahallisesti. No sittehän ne sieltä rupes sitä etteenpäin viemään.” Liisa

Kun Elsan sairauspäiväraha-oikeus ja kuntoutustuki päättyivät, olisi hänet pitänyt ohjata suoraan työttömäksi työnhakijaksi. Mutta sosiaaliturvan parissa työskentelevillekään ei ole itsestään selvää, mihin ohjata asiakas silloin kun hän on työkyvytön ja eläkehakemus on hylätty.

”Mistä sitä sitten tapahtui? Niin 2003 sitä sitten taas pohittiin, että minun on, kauheen nöyryyttävää sekkiin. Jotta, kun voi hyvän aika, sillo ihan alakuukausine niin minun ois pitänyt kuukauven sisällä mennä, kun se kuntoutustuki loppu, niin mennä tuonne työvälitystoimistoon työnhakijaksi. Koska minulla, vaikka minulla olj virka, nythän se on toimi, silloin se oli virka,

tuota ja minnuu neuvottiin, kaikki lääkärit neuvo, sosjohtaja neuvo. Ja mistäs kaikesta minä sain niitä ohjeita ja niin työkkäristäkin sanottiin, jotta et oo työmarkkinakelpoinen. Ne olj niitä hienoja fraaseja, jotta tuota kun sinulla virka, niin sinä et voi olla työnhakijana ja multa luiskahti ne. Olin puoltoista vuotta rahattomana.” Elsa

Mihin sitten työvoimatoimisto ohjaa työkyvyttömäksi todettuja naisia? Elsa ohjattiin kevyempiin töihin, mutta mikä on se kevyempi työ, joka sopii. Tiina ohjataan työvoimahallinnon kurssille, jossa yritetään luoda hakijoille intoa työelämään palaamiseen. Kyseenalaiseksi ohjauksen asettaa se, että Tiina menetti työpaikkansa sairauden vuoksi, ei innottomuuden vuoksi. Työnantajahan irtisanoi Tiinan sen vuoksi, ettei hänelle ollut sairauden oireiden vuoksi tarjota sopivaa työtä.

”Tuota, sitten se rupes mulle, kun on kaikkia ollu näitä hömpötyksiä, siitä kevyestä työstä ja vaikka sun mistä. Niin kuka ottaa viisikymppistä akkoo, jolla on kansakoulu pohja, niin mihinkä kouluun ja mihinkä minusta ennee on.” Elsa

”Mie en vaan nähny, että onko tässä nyt mitään järkeä ja se tuntu että se ei oo minun hallinnassa. Sit kun mie jouvuin tonne silloin siihen, kun työvoimatoimistosta tuli se kurssi ja mie jouvuin nöyryttävään intoa työstä kurssille. Joka on ollu hyvä, mutta sekin löi minnuu ikään kuin kasvoille, että kun minä näin niitä asiakkaita, joitten kanssa minä oon tehny töitä. Se otti itsetunnolle, että kun minä oon siellä. En minä tarkoita että minä olisin ollut parempi, mutta kun olin tässä, en olisi kärsinyt nähä sitäkään ympärilläni sitä ahistusta, kun minulla oli tekeminen itteni kanssa.” Tiina

Eniten työttömäksi työnhakijaksi siirtyminen on koskenut Tiinaa ja Elsaa, koska he ovat olleet kymmenisen vuotta työkyvyttöminä ja hakeneet useampaan otteeseen eläkettä. He ovat käyneet vaikeimman muutoksen työntekijästä työttömäksi. Työttömäksi työnhakijaksi siirtyminen vaikuttaa ennen kaikkea toimeentuloon. Toisaalta, jos eläkehylläyksen saanut ei voisi siirtyä työttömäksi työnhakijaksi, hän jäisi täysin tulottomaksi. Mutta siirtyminen palkalta sairauspäivärahalle ja siitä ansiosidonnaisen kautta peruspäivärahalle tai kokonaan tulottomaksi vaikuttaa moneen seikkaan.

”No se viissataa [300 päivää sairauslomalla] päivää meni suhtkoht hyvin, mutta sitten kun alko tää työttömyyskassasta haku, niin siinä taas tippu tulot. Kelalta nyt suhtkoht hyvin sai, mulla oli ihan hyväpalkkanen työ, se rassas tietenkin aina se työtön, työtön, työtön” Salme

Palkansaajasta ”aikuiselätiksi”

”Kyllä mie oon kuitenkin itsenäinen ja mie oon tapellu koko ajan siitä minun itsenäisyydestäni. Minuahan ei muuten ukot määräile, että minuahan ei määräile ku mie ite. Ja totta kai kun parisuhteessa eletään, niin mie en koe enää huonoa omaatuntoa siitä, että vaikka mie saan vaan sen 628 euroa netto. Niin päinvastoin mie olen hirmu ylpee, perkele, mie olen ylpee, kun millä tuskalla mie olen saanut sen itelleni viime vuonna, että mie nautin nyt aivan täysin siitä.” Tiina

Tiinan kommentti ansiosidonnaisesta päivärahasta, jonka hän hankki olemalla työssä työkyvyttömyyseläkehyökkäyksen jälkeen kuvastaa naisen ylpeyttä ja itsenäisyyttä itse hankitusta tuloista. Vaikka hankitut tulot voivat vaikuttaa pieniltä, ovat ne suuremmat kuitenkin kuin ei mitään.

Naiset ovat työssä käydessään tottuneet hankkimaan oman toimeentulonsa. He ovat olleet palkansaajia, jotka ovat tuoneet oman panoksensa perheen tuloihin. Sairastumisen myötä menettäessään työpaikkansa ja joutuessaan työttömäksi eläkkeen hylkäyksen vuoksi, heidän tulonsa tippuvat ja se vaikuttaa kaikkeen. Kenellekään et voi puhua, koska ympärillä olevat ihmiset eivät ymmärrä sitä miksi joutuu työttömäksi työnhakijaksi sairaana. Herää tietenkin kysymys, että onko hakija tekosairas?

”Se on ollut hirveen kova pala, se rahattomuus. Sitä ei voi niin kuin sanoin kuvata, sitä ei voi kellekkään puhuu, sitä ei kukkaan usko ja ihmisillä on semmonen käsitys että tuota jos on ollu vuoven yhtäjaksoisesti sairauslomalla niin eläkkeelle piäsöö heti.” Elsa

Rahattomuus on koskettanut kaikki haastateltuja naisia. Se näyttäytyy vain eri tavalla heidän kohdallaan. Sekä Elsa että Tiina ovat naimisissa ja ovat jääneet sairastumisen vuoksi työelämästä pois. Puolison tulot ovat vaikuttaneet molempien tuloihin siinä vaiheessa, kun he ovat siirtyneet Kelan maksamalle päivärahalle. Tiinan tulot putosivat 118 euroon kuussa ja Elsa menetti kokonaan päivärahasa ja jäi puolison elätettäväksi.

”Niin sitte myö vuoan mäntiin yhen kerran niitten papereiden kanssa työkkäriin. XX:lta kysyttiin, että mitenkä, kerrottiin ja se tulj sitten vähän taantuvasti, rupes tulemaan niitä päivärahoja. Sain kaikki ne päivärahat ja Kelan päivärahat tulj se 180 päivee. Sanottiin vuoan, että kun minä olen kerta työkykyinen niin tuota oma aviopuolisosi on velvollinen elättämään. Niin tämä lause, ei oikein kuulu 2000-luvulle, eikä minun pirtaan, joka on tiällä töissä. Se on ihan sama, kun minun anoppi on sanonut, jotta tuota, kun anopin terveys petti ja maatalouden joutuvat lopettamaan niin talon emäntä kuluki niissä heijän papereissaan ”aikuselätettävänä” Niin männöö aika kohtuuttomiks nämä lauseet.” Elsa

”Et sitten, se oli hyvin tiukkaa aikaa mitä mejän perhe eli, että meillä oli koko ajan semmonen kolmensadan euron vaje ja sit kaks vuotta meni niin, että päävastuu oli miehellä. Minä sain sata kaheksantoista euroa.”Tiina

Rahattomuus vaikuttaa myös naisten parisuhteisiin heikentävästi. Molempien pariskuntien kohdalla mietitään avioeroa vaihtoehtona, kun tilanne käy kestäättömäksi. Elsan puolison on vaikea ymmärtää, miksi Elsa ei saa rahaa mistään. Molemmat kokevat, että omat tulot ovat tärkeitä omalle itsekunnioitukselle. Naisten asema muuttuu ja perheen sisäinen tasapaino horjuu.

”Ja silloin minä kyllä sairastuin. Minä olin silloin sairas, mutta minä en tajunnut sitä. Minä olin niin koukussa, niin loppuunajettu ja silloin oli meillä kriisi. Eronniin suhteen ja meillä oli tiukkoo, koska ei niin kuin mies ei voinnut ymmärtee, että kun on ollu toisen palveluksessa, että tällä viisiin kohellaan, että voipi jäädä rahattomaksi.” Elsa

”Minä en kuulunna mihinkään. Sitä ei kuulu mihinkään. En ollu eläkeläinen, en ollu työssä käyvä ihminen, minä olin aikuiselätettävä todella ukolle. Se kyllä niisti nenän.” Elsa

”Että kun minä niin pitkälle pääsin prosessoimaan itteni kanssa ja ensin oli nämä muut. Ja jopa ajattelin, että se avioero on se ainut, että mie jotenkin koin, että olkoonkin että se voi kuulostaa epätoivoiselta, mutta mie en nähny enää muita vaihtoehtoja, että mie voin jonkinlaisen itsekunnioituksen säilyttää.” Tiina

Emma on myös naimisissa, mutta hän on jo sen ikäinen jäädessään työttömäksi, etteivät puolison tulot vaikuta hänen päivärahoihinsa. Ikänsä puolesta hän säilyttää myös ansiosidonnaisen päivärahaoikeuden eläkkeelle siirtymiseensä asti. Emman kohdalla on riski, että hän menettää kokonaan myös ammattiin liittyvän eläkeoikeuden, mutta siihen vaikuttaa työpaikalla olevat edunvalvojat.

”Se ajautuu kerta kaikkiaan niin, että se tuntu kyllä hirveeltä. Se hyppy tyhjiyteen [irtisanoutuminen], sen ikäisenä, kun minäkin olin. Tuli kuin hyppy tyhjiyteen, että mitenkähän me pärjätään. Ja sittenhän tuli se ankara masennus, minä kävin sitten psykiatrilla vissiin vuoden päivät. No sittenhän siinä oli just kun se eläkejuttu että minä olisin jäänyt ilman eläkettä, jollei meille olisi tullut kahta uutta ihmistä, toinen tuli työsuojausluvutettu sellainen viiskymppinen eukko, oikein semmonen pikkunen vaalee ja oikein napakka. Ja sitten tuli liittoon tuli kanssa uusi mies.” Emma

”Minä en todellakaan tuntenut itseäni ihmiseksi, vaan sellaiseksi pelinappulaksi, jonka tunteista ei välitetty mitään. Mut sitten todellakin kun rupesin järeällä ajattelemaan asioita, niin tuli sitten se ansiosidonnainen ja kun siellä sitten suhtautuivat hirveen realistisesti.” Emma

Taloudelliseen tilanteeseen eivät vaikuta vain saadut tulot. Tulot tippuvat, mutta sairastuminen tuo mukanaan myös lisämenoja. Naiset ovat joutuneet luopumaan säästöistään ja unelmistaan. Taloudellisen tilanteen heikkeneminen vaikuttaa myös koko perheeseen, niin kuin Tiinan kohdalla.

”Että niin nopeasti ne hylty sitten tulivat. Oli sitä ihan suoraan helevetinmoista, se vei rahaa, se vei kalliisiin kun on lonkissa vika lääkkeisiin. No se viissataa päivää meni suhtkoht hyvin, mutta sitten kun alko tää työttömyyskassasta haku, niin siinä taas tippu tulot.” Salme

”Autohan minun piti heti myydä pois, 30000 säästöjäkin, ne kaikki meni lääkkeisiin ja lääkärintodistuksiin ja tietysti elämiseenkin ja kun on tuo koira vielä tuossa, joka syö ihan reippaasti, mutta enhän minä voinnut sitä lopettaa sen takia. Mulla on 54 vuotta ollut koira, minähän olisin kuollut sen kanssa sammaan hautaan joutunut ja se oli sitä yhtä helvettiä monta vuotta.” Salme

”Mutta me ei olla oltu koskaan kovia matkustamaan, mutta kaikki meidän kaikki säästöt on menny lääkkeisiin. Meillä oli avattu semmonen tili, että lähetään saksaan semmosille olufestareille. Tästä on joitain vuosia. Ei se mitään säästörahat meni elämiseen. Se oli niin miehen semmonen peliporukan reissu. Ois ollu kiva lähtee semmosella isommalla sakilla.” Tiina

Aulikki kiteyttää lauseessaan yksin asuvan työssä käyvän naisen todellisuuden.

”Työelämään, kun siellä on niin kuin oltava, kun leipäs, kun ei ole rikkaita kuolevia sukulaisia, eikä kukaan oo kirjoittamassa mitään testamenttiakaan, niin se on leipänsä ite hankittava.” Aulikki

Sosiaalitoimistoa ja toimeentulotuen hakemista naiset kuvaavat nöyryyttävänä tapahtumana. Parisuhteessa olevilla ei ole mahdollisuutta edes saada toimeentulotukea, korkeintaan harkinnanvaraisena maksusitoumuksena lääkkeisiin. Eikä myöskään muut tuet ole käytettävissä, koska tulorajat ovat niin matalat.

”Mutta että oon ihan käynny sosiaalitoimessa, senkin oon käynny. Sekin oli todella nöyryyttävää, lääkkeisiin sain mutta eipä sitä muuhun, siihen muuhun.”
Tiina

”Ja sitten niin kuin kyllähän minä oon niitä papereita katellut, jos niin vaikka asumistukkee. Hööh, ukko vuan sano, että meinootko sinä täyttee, no en, en minä sieltä mittään sua. Siellä on ne rajat on sellaset, ettei sua.” Elsa

Rahattomuus ajaa luukulta luukulle. Vaikka tekisi työtä useammassa paikassa, ei kokonaistulo välttämättä koskaan nouse, eikä mitään ylimääräistä voi hankkia.

”Paikasta paikkaan juokseminen ja luukulta luukulle juokseminen. Toisen luota siirretään niin kuin toiselta toiselle. Se siirtää, että mäne seuraavalle luukulle ja sitten siihen tulloo nämä. Mulla itellänikin tuli nämä sosiaalihuoltoon keikat, että kun ei ollu ikinä aatellukkaan, että minä tälläsiin haluaisinkaan ies lähteekään. Se on vielä semmonen lisä, mikä nöyryyttää ihmistä.” Liisa

”Tai se yhdistelmätuki ja ne puutarhatyöt, jossa luulin että siellä hankkisi enemmän, jotta sais sen oman talloutensa kuntoon, vois hankkia jottain sellaista ylimääräistä mitä miel tekisi. Se ei kuitenkaan nostanut sitä kokonaistulosta, koska ne on mitoitettu niin Kelan rahat ja muut, että jos toisesta lisätään niin toisesta otetaan. Ne ei ole kovin korkeita verrattuna jos on normaali työ ja normaali palkka. Niin kuin esimerkiksi jos on tehtaalla töissä ja on hyvä palkka. Silloin on reilusti elää. Niistä sitten tipahtaa, sinne sosiaaliluukulle.” Liisa

Naisten elämän keskiössä on usein miten ollut työn tekeminen. Heidän identiteettinsä on rakentunut hyvin vahvasti työssä käymisen, työntekijän roolin ja palkansaajan identiteettiin. Naiset ovat erilaisissa asemissaan myös toimeentulonsa suhteen, mutta kukaan heistä ei ole suurituloinen. Emma on ansiosidonnaisella päivärahalla, joka on suhteutettu osa-aikaisen työpanokseen. Aulikki tekee osa-aikaisena työtä ja opiskelee. Tiina on ansiosidonnaisella päivärahalla, mikä on määräaikaista, eikä kestä yli viittä sataa päivää. Elsa on kuntoutustuella, jonka määrä on pienentynyt hänen odottaessaan eläkettä. Liisan, Salmen ja Saaran työkyvyttömyyseläkkeen määrä on pienentynyt vuosien aikana, ennen kuin eläke hyväksyttiin. Kaikilla heillä on alle tuhannen euron nettoeläke.

”Minä niin kuin ite aattelin. että se eläke tippu, kun tulot koko ajan laski ja se tulojen mukkaan se eläke lasketaan. Ne niin kuin koko ajan putosivat, joka tuntui

tosin pahalta, että se on niin kuin sellaista alasajoa, alasajamista, siitä tasosta. minun mielestä kokonaan, kokonaan en minä nyt silleen ihan ymmärrä, oikein ymmärrä tätä, mutta just nämä pätkätyöt ja työllistämistyöt, niin ei niissä oo se palakka se on aika pieni, verrattuna siihen normaaliin kertymään. ja näillä tämmösillä.” Liisa

Eläkeläisen identiteetti – löytyykö sitä tarinoista

”Kyllä se oli ihana kun oli virallisesti pantu syrjään, että ei tarvinnu ajatella, että minnekä, minnekä, minnekä? Elikkä se epätoivon kehä katkes sillä tavalla” Liisa

Liisan lauseissa kiteytyy keskeinen tunne eläkkeelle pääsystä. Helpotus siitä, ettei tarvitse odottaa päätöksiä, eikä miettiä mihin seuraavaksi pitää mennä. Haastatelluista naisista eläkkeelle päätyminen koskee vain kolmea, Liisaa, Salmea ja Saaraa. Heillä kaikilla on pitkä työhistoria, he ovat olleet sairastumisen jälkeen työttöminä työnhakijoina, kun eläkehakemus on hylätty ja lopulta usean vuoden jälkeen heille on myönnetty eläke. Eläkkeen määrä ei ole kovin suuri, sekä Liisalla että Saarella nettoeläke jää työeläkkeineenkin alle tuhannen euron. Mutta Saara tuo myös tyytyväisyytensä esille.

”Alle 22 vuotiaan tehtyjä töitä. Minähän olin jo monta vuotta töissä, kuvestatoista lähtien olin töissä, kuustoista olin, kun olin ihan verokirjalla töissä. Niitä ei otettu ja sittenhän ne pätkätyöt tekköö, että ei tämä nyt niin hirveesti ole kerennyt kasvaa, työeläke. Mutta kuiteskiin, ollaan nyt tyytyväisiä iis tähän.”
Saara

Samoin Liisa tuo esille tyytyväisyyden eläkkeeseensä ja samalla kertaa myös hänen tekemää vapaaehtoistoimintaa eläkkeellä ollessaan. Vaikka Liisa kokee olevansa eläkkeellä ollessaan huonokuntoinen, on hänen selviytymiskeinonaan usko ja julistaminen. Hän tuntee voivansa auttaa muita heikossa asemassa olevia kokemustensa jälkeen. Liisa ei ole erakoitunut, vaan pyrkii voimiensa mukaan toimimaan ja auttamaan muita.

”Tänä päivänä minä oon kuitenniin ihan onnellinen niistä kaikista, sitä työsarkoo ihan kyllä riittää monelle tuolla ihan ihmisille, jotta sitä riittää vaikka siitä ei

palakkoo tulekkaan rahallista. Siinä mielessä eläke on hyvä asia, vaikka se ei niin hirveen iso olekkaan, mutta kyllä Suomessa pärjee vaikka, ei ulokomuan matkoja eikä autoja eikä mittään semmoisia voi pittee, mutta pystyy elämään sitä.”Liisa

”Mutta minulla on tuo hengellinen puoli ollu se kaikista suurin apu. että sieltä kautta minä oon suannu ihmeellisesti apua ja tänä päivänä minä oon onnellinen, jatkanpahan nyt siitä, kaikista niistä kokemuksista. Minä oon onnellinen, että oon tämän rulganssin käännä. Nyt ymmärtää paremmin niitä, jotka on samassa tilanteessa, suurin piirtein samassa tilanteessa. Niitä on paljon jotka on toivottomassa tilanteessa ja siinä just, että mihinkä jouvut ja mihinkä. Se rasittaa just, että ajjaa ihmisen loppuun vielä se ylimääräinen.” Liisa

Liisa on säilyttänyt hyvinkin vahvat kontaktit ulkomaailmaan ja heikosta toimintakyvystään huolimatta hänellä on aktiivisen eläkeläisen identiteetti. Sen sijaan Saara erakoitui jo prosessin aikana. Erakoitumiseen vaikutti varmaan jonkin verran myös alkoholinkäyttö, joka lisääntyi hänen odottaessaan eläkettä. Vaikka alkoholinkäyttö on loppunut, ei hän ole löytänyt tietä takaisin aktiivisempaan toimintaan vaan on sitoutunut enemmänkin läheisiinsä. Saaran elämäntilannetta hankaloittaa asunnottomuus, joka haastattelutilanteessa oli jatkunut jo useamman vuoden ajan. Asunnottomuuden jatkumiseen vaikuttaa se, ettei pienellä paikkakunnalla ole hissillisiä kerrostaloja ja toisaalta rivitaloasuntoja on harvassa ja niissä on korkea vuokra. Portaita Saara ei pysty nousemaan joka päivä vaivojensa vuoksi.

”No tuota se vei omalla tavallaan ihmistä alaspäin. Minä erakoivuun hirveesti, että ennenhän minä kävin vaikka missä, näissä paikoissa. Niin kuin kutomassa ja käsityökeskuksessa ja yritin olla ihmisten ilmoilla, mutta se vei silleen, että kun erakoitu silloin ja tunti ihtensä huonommaksi, että sitä ei oo pallautunut enneen semmoksiks aktiiviseks. Kun olin aikoinaan työttömien puheenjohtajana ja toimin aktiivisesti noissa asioissa, niin ne jäi kaikki minulta. En oo ilenny ennee mihinkään hakkee.” Saara

”Mutta minä kun pääsin eläkkeelle niin minulta loppu viinan ottokin, että ihan huomattavasti on elämänlaatu kohentunut. Että ei oo semmosta ennee, mutta vieläkin kun muistelo ja miettii, niin ruppee itkettämäään ja on paha mieli. Ei oo kivoja muistoja.” Saara

Saara on sosiaalinen ja hän haluaisi kuitenkin liittyä johonkin ryhmään. Mutta koska hän on jäänyt eläkkeelle alle kuusikymmenvuotiaana, ei paikkakunnalla ole hänelle sopivia ryhmiä. Ystäviä ei juurikaan enää ole, mihin vaikuttanee myös se ettei ole kotia, johon kutsua heitä.

”Mielenvirkeyttä sitä tietysti pitäs itelleen kehittöön tässä tilanteessa, se jääp aika vähhiin. Noihin jos lähtis eläkeläisryhmiin jonnekin, hyökin kahtoo että ei kuulu mejän joukkoon.” Saara.

”Minä oon niin väliinputoaja, minä en sovellu niitten sinne, iäkkäitten sekkaan enkä oikein nuorempienkaan sekkaan. Minä en tiijä onko minun ikäluokkoo hirveen paljon eläkkeellä jännny. Aika uuveks tämä homma, tämä systeemi, kun en oo silleen liikkunu immeisten ilimoilla. Kaupalla käyn nopeesti ja siinä on minun kylällä olo. En minä sinne jii huastattamaan kettään. Kaikki entiset ystävät on jännny. Sitä sanotaan että kun imminen ruppee mänemään huonommaksi, niin silloin ne ystävät kaikkoaa.” Saara

Saara kaipaa aktiiviseksi, mutta on jäänyt väliinputoajaksi, koska hänellä ei ole ryhmää johon leimaantua, niin kuin Liisalla on oma seurakuntansa. Salme taas ei ole toipunut masennuksestaan. Hän ei tuo haastattelussa esille mitään toiveita löytää itselleen sopivaa toimintaryhmää. Hän elää koiransa kanssa ja liikkuu mahdollisuuksiensa mukaan. Hän ei tunne kestävänsä mitään ylimääräisiä paineita ja suhde mielenterveystoimiston hoitoyksikköön jatkuu edelleen.

”Että minusta tuntuu että jos minulla olisi nauhakengät, niin minulta menisi hermot niiden nauhojen sitomisessa. Minä en kestä yhtään ylimääräistä, hermot menee. Ei mitään niin kuin kestä, minä pysyttelen täällä kotona, että minä en kuule mitään pahaa. Minä en haluaisi kuulla mitään pahaa, et aina itken ja oon kotona.” Salme

Nämä kolme naista ovat tyytyväisiä ja onnellisia saatuaan eläkkeen, mutta ei heillä ole erityistä eläkeläisen identiteettiä muodostunut. Se ei tule ainakaan haastatteluissa esille. Naisten eläkearkeen vaikuttaa selkeästi ennen eläkkeen hakemista ollut toimintamalli. Salme on ollut keskittynyt työelämään, hänen ilta- ja yötyöhön painottuvat työvuoronsa eivät ole

juurikaan suosineet kovin vahvaa sosiaalista osallistumista kodin ja työn ulkopuolelle. Arki rytmittyy edelleen samalla tavoin, mutta siihen liittyy oman itsensä hoitamiseen liittyvät tekemiset.

Saara on kasvanut suuressa perheessä, hänellä on paljon lapsia ja hän on ollut aktiivinen myös kodin ulkopuolella ennen työ- ja toimintakyvyn radikaalia laskua. Eläkettä odottaessaan ja sen saatuaan hän on erakoitunut. Sopivaa ryhmää, johon leimaantua ei ole löytynyt. Pelkkä eläke ei siis riitä ryhmäytymiseen, vaan siihen vaikuttavat myös ikä ja nuoremmille eläkkeensaajille esimerkiksi sairaus. Saaran arki on liikkumista paikasta toiseen, koska vakinaista asuntoa ei ole ja tiivistä yhteydenpitoa perheeseen. Liisa on keskittynyt vapaaehtoistyöhön ja rytmittää omaa elämäänsä sen mukaan. Hän kokee selviytyvänsä arjestaan hyvin uskoonsa tukeutuen, vaikka vaikeita päiviäkin on.

8 Mitä työkyvyttömyyseläkkeiden hylkäystarinoista löytyi?

Tutkimustarinani on tullut päätöslukuun. Haastatteluaineistot ovat analysoitu ja kerrottu uudelleen, tarkastellen ja etsien syitä ja seurauksia. Päätösluvun tehtävänä on tiivistää tutkimustarina ja tulokset sekä etsiä uuden tutkimustarinan alku. Tutkimuksen tavoitteena oli kertoa työkyvyttömyyseläkehylkäystilastojen numeroiden taakse jäävien naisten kokemuksia työkyvyttömyyseläkkeenhakemisesta ja hylkäämisestä sekä siitä kuinka prosessi on vaikuttanut heidän elämäänsä. Siksi tutkimustarinassa on käytetty paljon lainauksia haastatteluista, koska ne välittävät aidoimmin niitä tunnelmia ja kokemuksia, joita naisille on kertynyt. Pelkät haastattelulainaukset eivät kuitenkaan tuo esille niiden taakse kätkeytyviä tavoitteita, kokemuksia ja muutoksia, jotka näitä naisia yhdistävät. Analyysin jälkeen kertomukset muuttuivat tarinoiksi ja käsitteiksi, joiden tulokset tiivistän tähän lukuun.

Jokainen näistä seitsemästä naisesta koki olevansa työkyvytön ja oli valmistautunut saamaan työkyvyttömyyseläkkeen ensimmäisellä hakemiskerralla. Mutta jokainen heistä joutui pettymään ja sopeutumaan työkyvyttömyyseläkkeen hylkäämiseen useamman kerran tai luopumaan ajatuksesta kokonaan.

Haastattelukertomuksista kokoamistani tarinoista kävi hyvin ilmi prosessit ja kokemukset, joihin naiset eläkettä hakiessaan joutuvat. Kun työkyvyttömyyseläke on kerran hylätty, kuluu valitusprosessiin pitkiä aikoja ja itse eläkkeen saaminen useine hakemuksineen ja valituksineen voi kestää lähes vuosikymmenen. Elämä tänä aikana on monelta kannalta epävarmaa ja odottaminen vaikuttaa monella tasolla hakijan elämään.

TAVOITTEET JA KOKEMUKSET

Tutkimustarinani seitsemän naisen työkyvyttömyyseläkehakemusprosessit kestävät kolmesta vuodesta kymmeneen vuoteen, eikä tuloksena siltikään ole toistaiseksi voimassa oleva työkyvyttömyyseläke. Hakiessaan työkyvyttömyyseläkettä naiset kokevat olevansa niin sairaita ja työkyvyttömiä etteivät he pysty palaamaan sairausloman jälkeen takaisin työelämään. Tarinoita analysoidessa nousee myös muita tavoitteita kuin eläke. Kahdella naisista on tarve elämänmuutokseen, taloudelliseen turvaan tai työpaikan huonosta ilmapiiristä irrottautumiseen. Työkyvyttömyyseläke on keino siirtyä pois epämieluisasta työpaikasta ja saada elämänmuutos sekä turvata taloudellinen tilanne. Nämä kaksi eivät kuitenkaan saaneet työkyvyttömyyseläkettä, mutta kumpikin heistä saavutti muun tavoitteensa, elämänmuutoksen ja taloudellisen turvan.

Kahdelle muulle naiselle diagnoosin löytäminen osoittautui ensisijaiseksi tavoitteeksi. Kummallakin heistä oli epämääräisiä oireita, joille ei löytynyt nimeä. Toinen heistä sai fibromyalgia diagnoosin, jonka perusteella ei työkyvyttömyyseläkettä tullut. Oireisiin ei löytynyt hoitoa ja hakija jäi työkyvyttömyyseläkehakemisen ja hylkäämisen kierteeseen. Ensimmäisen kuntoutusjakson kyseiseen sairauteen hän sai useamman vuoden jälkeen diagnoosin tekemisestä. Toiselle heistä diagnoosia ei koskaan löytynyt lääketieteen rajallisuuden tullessa vastaan. Hän toivoi saavansa diagnoosin ja tarvittavaa hoitoa siihen, jotta olisi voinut käydä työssä edelleen. Sitä ei löytynyt ja hän menetti työpaikkansa ja jäi yksin oireiden kanssa, joita kukaan ei pystynyt selvittämään. Hän keskeytti muutaman hakemiskerran jälkeen eläkkeenhakuprosessit, koska ei jaksanut jatkuvia hylkäyksiä.

Kolme naista seitsemästä sai työkyvyttömyyseläkkeen, haettuaan sitä kolmesta kuuteen vuoteen. Heidän tarinoistaan ei löydy muita tavoitteita kuin työkyvyttömyyseläke. Diagnoosit ovat tuki- ja liikuntaelinsairauksia ja masennusta. Prosessin aikana heidän tilanteensa ei suinkaan kohene, vaan heikkenee.

Kun työkyvyttömyyseläkkeenhakuprosessi venyy vuosia kestäväksi hakemisten, hylkäysten ja valituksien sarjaksi, se ei voi olla vaikuttamatta monella tasolla naisten elämään. Taloudellinen epävarmuus vaikuttaa monella tasolla sekä hakijan omaan tilanteeseen että perheeseen. Aivan kuten Gouldin (1995 b) tutkimuksessakin naisten diagnoosien määrä lisääntyi heidän hakemis-hylkäysprosessin aikana ja erityisesti lisädiagnoosiksi tulivat mielenterveyshäiriöt. Tämä näkyi erityisesti naisten osalta ja psyykkisen kunnon epäiltiin rakoilevan nimenomaan odottamisen epämääräisyyden vuoksi. Samat huomiot näyttävät myös minun aineistossani.

Naiset kokevat nöyryyttävänä todistelukierteen työkyvyttömyydestään. Prosessi vaatii lukuisia lääkärinlausuntoja, läheteitä ja tutkimuksia, joilla perustellaan työkyvyttömyyttä. Useat lausunnot eivät kuitenkaan tee muuta kuin kasvattavat paperipinoja kasvottomien eläkelaitosten byrokratiassa. Hylkäyspäätösten kieli on byrokraattista ja hakijalle ei käy selväksi kuka päätöksen on lopulta tehnyt. Tällöin hakijan on vaikeaa hyväksyä sitä, että hoitavan tahon suosituksilla ja lausunnoilla ei ole mitään merkitystä. Eläkkeenhakija hapuilee byrokratian kentässä, jossa edes sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisetkaan eivät osaa ohjata oikeaan suuntaan. Pitkät prosessit, naisten terveydentilan kokemusten epäileminen, jatkuvat hylkäämiset nostavat pintaan katkeruutta. Naiset kokevat, ettei eläkkeessä hylätä pelkästään eläkettä vaan heidän koko elämäntyönsä ja heidän ihmisarvoaan loukataan. Tämä kaikki aiheuttaa psyykkisen terveydentilan heikkenemistä. Seitsemästä naisesta viidellä psyykkinen kunto heikkeni hakuprosessin aikana ja he hakeutuivat terapiaan.

IDENTITEETTIEN MUUTOKSET

Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että naiset joutuvat tahtomattaan siirtymään identiteetistä toiseen. Koko prosessihan alkaa siitä, että he joutuvat siirtymään terveestä sairaaksi. Terveenä he ovat hoitaneet niin kodin kuin työnsä, usein ääri rajoilla ollen. Kenenkään kohdalla oireet eivät ole tulleet nopeasti vaan pikkuhiljaa. Työkyvyttömyyseläkkeen hylkääminen lisää sairastumista, eikä tilannetta helpota keski-ikäisen naisen mitätöinti sekä terveydenhuollossa että työpaikalla. Mitätöinti ja epäily (eläkkeen hylkääminen) saa naisen epäilemään myös omaa tunnettaan ja kokemustaan sairaudestaan ja oireistaan. Sairauden myötä nainen joutuu luopumaan monista asioista. Se on luopumista työpaikasta, arkisista työtehtävistä ja harrastuksista. Se voi olla luopumista myös kodin ulkopuolisista tapahtumista ja taloudellista menetystä.

Kun nainen saa työkyvyttömyyseläkehakemukseensa hylkäyspäätöksen, täytyy hänen turvata toimeentulonsa. Tällöin hän ilmoittautuu työttömäksi työnhakijaksi. Työssä käyvistä naisista tulee tahtomattaan työtön työnhakija. Tutkimukseni naisilla on ollut vahva työtä tekevän naisen identiteetti. Useimmille heistä työ on ollut tärkeä osa elämää, ei pelkästään palkan vuoksi vaan myös työn itsensä takia. He ovat menneet työelämään varhain ja osallistuneet siihen lukuun ottamatta lasten syntymästä johtuvia vapaita ja lyhyitä työttömyysjaksoja muutaman kohdalla. Työkenttää on ollut niin kotona kuin kodin ulkopuolella. He ovat pyrkineet tekemään työnsä vastuullisesti ja sairauslomia on pyritty välttämään viimeiseen saakka. Vajaakuntoiseksi työttömäksi työnhakijaksi siirtyminen ei käy kivutta ja naisten on ollut vaikeaa hyväksyä sitä, etteivät he pääse eläkkeelle, mutta eivät kykene myöskään työhön. Nämä naiset ovat työnhakijoita, mutta eivät kykene työhön. Tällöin he ovat tavallaan ”harmaalla” alueella. Ei työkykyinen, ei työkyvytön, ei työssäkäyvä, mutta ei oikein työnhakijakaan.

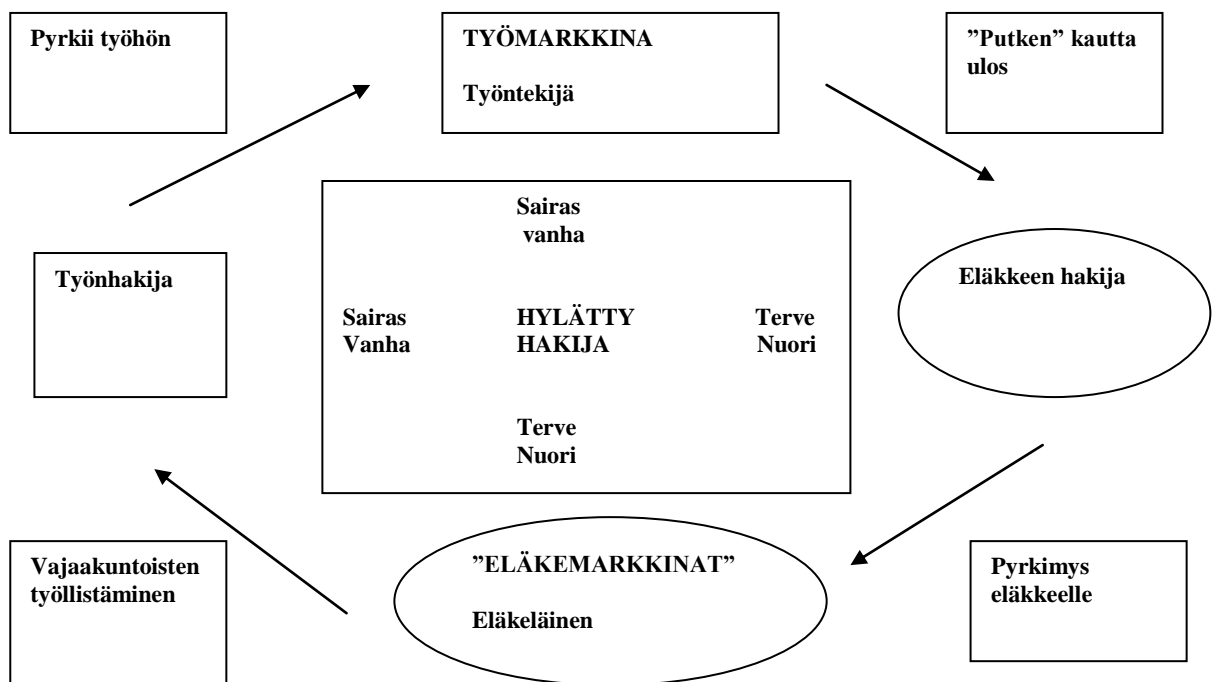
Tutkimukseni naisille on ehkä kaikkein vaikein asia siirtyä palkansaajasta joko puolison elätettäväksi tai työttömyysturvan piiriin, jolloin saattaa joutua turvautumaan toimeentulotukeen. Nämä naiset ovat ylpeitä omasta työpanoksestaan ja omasta palkastaan, jolla he osallistuvat perheen elättämiseen. On vaikeaa hyväksyä tilanne, jossa puoliso joutuu elättämään tai että joutuu nöyryytettäväksi sosiaalitoimistoon. Latvala (2008) on tutkinut puolison elätettäväksi joutuneita tilanteessa, jossa puolison tulojen perusteella ei myönnetä tarveharkintaista työttömyysturvaa. Valtaosa tarveharkinnan perusteella työttömyysturvan menettäneistä on naisia.

Rahattomuus vaikuttaa hyvin paljon perheen sisäiseen tasapainoon, jolloin avioero mahdollisuus kasvaa. Sairastuminen tuo mukanaan lisämenoja ja kun tuloja ei ole, perheen mahdolliset säästöt käytetään arjen laskuista selviämiseen.

Työkyvyttömyyseläkkeen saajaksi pääsi seitsemästä naisesta kolme. Kaikki he kokivat suurta helpotusta siitä, ettei heidän tarvitse enää siirtyä virastosta toiseen ja taistella toimeentulonsa eteen. Eläkeläisen identiteetti ei kuitenkaan muodostu siitä, että toimeentulon maksaa eläkelaitos. Alle kuusikymmenvuotiaana eläkkeelle siirtyminen tuo mukanaan erakoitumisen, koska pienellä paikkakunnalla ei ole vertaisryhmiä, joihin liittyä. Ei kuulu mihinkään ryhmään. Toisaalta pitkä eläkkeen hakuprosessi on vienyt psyykkisiä voimia, jolloin ei ole voimaakaan lähteä kodin ulkopuolelle. Näiden kolmen naisen kohdalla työelämän aikana olleet sosiaaliset suhteet vaikuttivat myös sopeutumiseen eläkkeellä ollessa. Kun koti ja perhe-

elämä olivat tärkeitä työelämässä ollessa, vahvistuivat nämä suhteet myös eläkkeellä ollessa. Toisaalta vuorotyöläisen epämääräiset työajat eivät suosineet sosiaalisia suhteita työssä ollessa, eivät ne näyttäytyneet myöskään siirryttäessä eläkkeelle. Vahva usko ja seurakuntaelämä taas toi vapaaehtoistyön eläkkeellä ollessa, kun työ ei vienyt voimia enää.

Keski-ikäinen nainen jää työkyvyttömyyseläkkeen hylkäyksen jälkeen erikoiseen tilanteeseen. Olen kuvannut tilannetta kaaviossa 3.

Kuvio 10. Hylätyn keski-ikäisen naisen asema työ- ja ”eläkemarkkinoilla”

Kun keski-ikäisen naisen eläkehakemus hylätään, hänet todetaan liian terveeksi ja nuoreksi sekä eläkkeen hakijana että ”eläkemarkkinoille” siirtyjänä. Hän siirtyy työnhakijaksi, joka hakee työmarkkinoilta töitä. Hän on kuitenkin liian sairas ja liian vanha olemaan työmarkkinoilla. Kaaviossa on kuvattu kahdenlaista pyrkimystä. Työmarkkinoilta pyritään siirtämään huonokuntoiset ja vanhat eläkkeelle ja toisaalta ”eläkemarkkinoilta” halutaan työllistää vajaakuntoisia työnhakijoita työmarkkinoiden käyttöön. Hylätty hakija ei löydä paikkaansa sosiaaliturvan kentästä.

Näiden seitsemän naisen kohdalla, joillekin olisi tilannetta helpottanut työpaikan sisäiset järjestelyt ja asianmukaiseen kuntoutukseen ohjaaminen riittävän aikaisessa vaiheessa.

Työterveyshuollon aktiivinen toimiminen ja ongelmiin ajoissa puuttuminen olisi saattanut siirtää työkyvyttömyyseläkehakuisuutta ja alkavuutta. Toisaalta riittävän hyvä paneutuminen eläkelausuntoihin ja hakijan tilanteeseen olisivat saattaneet lyhentää eläkkeelle pääsemisen odotusaikaa. Ylipäättään riittävä panostus riittävän varhaisessa vaiheessa olisi helpottanut tähänkin tutkimukseen osallistuvien naisten pitkää odotusta ja tuskaa sekä epävarmuutta joka prosessin aikana on tullut. Kertomuksista käy ilmi, ettei oikeastaan kukaan ole enää kiinnostunut hakijasta, kun hänen eläkkeensä on kerrankin hylätty. Ilmeisesti katsotaan, että naiset vain ”leikkivät” sairasta, kun kerran hakemusta ei ole hyväksytty, vaikka hakemuksen läpimenemiseen vaikuttavat monet muutkin seikat, kuin vain hakijan terveydentila. Sekä lääkärinlausunnon että hakijan hakemuksen sisältämät kuvaukset ovat merkittävässä asemassa päätöksenteossa.

TARINAN LOPUKSI

Tutkimuksen tekeminen ja siitä tutkimustarinan kirjoittaminen on ollut mielenkiintoinen ja ajoittain hyvinkin ahdistava kokemus. Tutkimusprosessi on ollut suurta löytämisen ja oivaltamisen iloa, joskin myös ajoittain suurta tekemisen tuskaa. Prosessin aikana minuun on kasvanut tutkijan identiteetti. Kun tutkimuksen aihe on tullut arkisesta työstä ja asiakkaiden välittämästä tuskasta, on sosiaalityöntekijä ja tutkija keskustelleet pääni sisällä tutkimusaiheesta moneen kertaan. Tutkija on tämän tutkimuksen myötä vahvistanut sosiaalityöntekijän ”minusta tuntuu” näkökulmaa suomalaisen sosiaaliturvan puutteista työkyvyttömyyseläkehylkäyksen saaneiden hakijoiden kohdalla. Hylätyt hakijat jäävät yksin sairauden ja rahattomuuden kanssa kamppailemaan, jollei heille osu kohdalle aktiivista lääkäriä tai muuta vastaavaa virkamiestä, joka heitä ohjaisi ja auttaisi eteenpäin sosiaaliturvan viidakossa. Ohjauksen ja avun antaminen ei käytännössä ole kuitenkaan helppoa, koska hylätyt hakijat usein osuvat siihen kohtaan, jossa mikään lainsäädäntö ei turvaa heidän toimeentuloaan tai etujaan. Ongelmaksi ovat käytännössä muodostuneet myös vuosia kestävä valitusprosessit, joiden aikana hakijan on vain selvittävä jollakin tavalla arjen kuluista ja elämästään. Vuosien prosessi vaikuttaa sekä hakijaan että perheeseen. Yhtenä kiinnostavana jatkotutkimuksen aiheena olisikin haku- ja hylkäysprosessin vaikutus perheessä ja parisuhteessa. Naisten kertomuksia ja tarinoita tilastojen takaa valottaa pieneltä osaltaan tämä tutkimus, mutta mielenkiintoista olisi myös tietää mitkä asiat nousevat miehille merkityksellisiksi, kun heidän työkyvyttömyyseläkehakemuksensa hylätään?

Lähteet

Aristoteles (2007). Runousoppi. Keuruu.

Bamberg M. (2006). Stories: Big or small. Why do we care? *Narrative Inquiry* 16(1), 139-147.

Berger, P.L. ja Luckmann, T. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Bruner, J. (2004). Life as narrative. *Social research* 71(3), 691-710. Originally published in *Social research* 54(1), Spring 1987.

Eläketurvakeskus, tilastot 2009.

Flick, U. (1998) *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage Publication.

Freeman, M. (2006). Life on holiday? In defense of big stories. *Narrative Inquiry*, 16(1), 131-138.

Georgakopoulou, A. (2006). Thinking big with small stories in narrative. *Narrative Inquiry*, 16(1), 122-130.

Gould, R., Takala, M. ja Lundqvist, B. (1991). Työ vai eläke. Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevien ja työssä käyvien vertailu. Varhaiseläketutkimuksen tuloksia. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:1. Jyväskylä.

Gould, R. (1994). Työelämä takanapäin? Tutkimus ikääntyneiden työntekijöiden työssä pysymisestä vuosina 1990-1993. *Tutkimuksia* 1994:3. Eläketurvakeskus. Helsinki.

Gould, R. (1995 a). Eläkeläistyminen varhaisen työstä poistumisen reittinä – Suomen malli eurooppalaisessa vertailussa. Teoksessa Lundqvist, B., Salminen, K., Tuominen, E. ja Vanamo, J. (toim.). *Hyvinvointivaltio, eläketurva ja kansainvälistymisen haasteet*. Keskustelua pohjoismaisen hyvinvointimallin ja suomalaisen eläketurvan muutoksista. Eläketurvakeskus. *Tutkimuksia* 1995:2. Helsinki, 153-176.

Gould Raija (1995 b). Mitä eläkehylkäyksen jälkeen. Tutkimuksia 1995:4. Eläketurvakeskus. Vaasa.

Greimas, A.J. (1980). Strukturaalista semantiikkaa. Tampere: Gaudamus.

Hakola, T. (2000). Varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen vaikuttavat tekijät. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2000:11. Helsinki.

Hall, S. (1999). Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Hall, S. (2003). Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 85-128.

Houtsonen, J. (2000). Identiteetin rakentuminen koulun symbolisessa järjestyksessä. Teoksessa Houtsonen, J., Kauppila, J. ja Komonen, K. Koulutus, elämäntietä ja identiteetti. Kasvatustieteellisiä avauksia suomalaisten oppimiseen. Sosiologian tutkimuksia. Joensuun yliopisto, sosiologian laitos. N:o 3, 7-50.

Huunan-Seppälä, A. ja asiantuntija ryhmä (2002). Työttömyyseläkehakemusten hylkäämiseen liittyvien ongelmien ehkäisystä. Kelan valtuutettujen toimeksiannosta tehty selvitys. KELA. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 21, Helsinki.

Hytti, H. (1998) Varhainen eläkkeelle siirtyminen – Suomen malli. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32. Kansaneläkelaitos. Helsinki.

Hytti, H. (2002). Miksi ruotsalaiset ovat sairaita mutta suomalaiset työttömiä? Yhteiskuntapolitiikka 67(4), 333-345.

Hyvärinen, M. (2004). Eletty ja kerrottu kertomus. Sosiologia, 41(4), 297-309

Hyvärinen M. (2007). Kertomus ja kertomuksen rajat. Puhe ja kieli, 27(3), 127-140.

Hänninen, V. (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampereen yliopisto, Tampere.

Laine, T. (2001). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: Aaltola, J. ja Valli, R. (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin II näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 26-43.

Latvala, M. (2008). Puolison armoilla. Työttömyysturvan tarveharkinta. Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja. Sarja D: 2/2008 Sosiaalivakuutuksen ammatilliset liseniaattitutkielmat. Turku.

Liebkind, K. (1988). Me ja muukalaiset – ryhmäraajat ihmisten suhteissa. Helsinki: Gaudeamus.

Lieblich, A. Tuval-Mashiach, R. ja Zilber, T. (1998). Narrative Research. Reading. Analysis and Interpretation. London: Sage Publications.

Metteri, A. (2004). Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY r.y. Helsinki.

Naisten ja miesten työkyvyttömyys (1993). Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvojulkaisuja, Sarja A: Tutkimuksia 2/1993.

Nokso-Koivisto, P. (2001). Potilas ja kaksi hahmoa työkyvynarvioinnissa ja kuntoutussuunnitelmassa. Semioottinen tulkinta lääkärinlausunnosta. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 59. Kela. Helsinki.

Oinas, E. (2004). Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Liljeström, M. (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino, 209-227.

Palola, E. (2006). On tämäkin yhteiskunta, jossa möröt saavat syödä kenet vain haluavat, eli pohdintoja sosiaalityön arjesta EU:n retoriikkaan. Teoksessa Helne, T. ja Laatu, M. (toim.) Vääräyskirja. Kansaneläkelaitos. Vantaa, 103-112.

Perttula, J. (2006). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, J. ja Latomaa, T. (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Vantaa: Dialogia, 15-162.

Rantala, J. (2002). Ikääntyvien työttömyys ja työeläke. Eläketurvakeskus. Helsinki.

Rantala, J. ja Romppanen, A. (2004). Ikääntyvien työmarkkinoilla pysyminen. Eläketurvakeskus. Helsinki.

Rantala, J. (2008). Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2008:1. Helsinki

Repo, K. (1997). Naiset ja eläketurva. Vertaileva tutkimus naisten asemasta Suomen, Ison-Britannian ja Saksan eläkejärjestelmissä. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 22, Kansaneläkelaitos. Helsinki.

Riessman, C.K.(1993). Narrative Analysis. London:Sage Publications.

Riessman, C.K. (1994). Making Sense of Marital Violence: One Woman's Narrative. Teoksessa Riessman, C.K. (toim.) Qualitative Studies in Social Work Research. London: Sage Publications, 113-131.

Rimmon-Kenan, S. (1999). Kertomuksen poetiikka. Helsinki: Suomalainen kirjallisuuden seura.

Rimmon-Kenan, S. (2006). Concepts of narrative. Teoksessa Hyvärinen, M., Korhonen, A. ja Mykkänen J. (toim.) The travelling concept of narrative. Helsinki Collegium for Advanced Studies, University of Helsinki. Helsinki, 10-19.

Ronkainen, S. (1989) Nainen ja nainen – haastattelun rajat ja mahdollisuudet. Sosiaalipolitiikka 14(4), 65-69.

Saastamoinen, M. (2006). Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Rautio, P. ja Saastamoinen, M. (toim.) Minuus ja identiteetti. Tampere: TUP, 170-180.

Salosaari, K. (1989). Perusteita näyttelijäntyön semiotiikkaan. I osa : Teatterin kieli ja näyttelijä merkityksen tuottajana. Acta Universitas Tampensis ser A vol 262. Tampereen yliopisto. Tampere.

Sulkunen, P. ja Törrönen J. (1997) (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Tampere: Gaudeamus.

Särkelä, R. ja Eronen, A. (2002) (toim.). Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki.

Työntekijän eläkelaki, 19.5.2006/395. www.finlex.fi / ajantasainen lainsäädäntö.

Törrönen J. ja Maunu, A. (2005). Kevyet irtiotot ja raskas sosiaalisuus. Alkoholi nuorten aikuisten ravintolailtaa kuvaavissa kertomuksissa. Yhteiskuntapolitiikka 70(3), 266-282.

Virta, L. (2001). Työkyvyttömyyden lääketieteellisen arvioinnin vaikeudet ja eläkkeiden hylkääminen. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 47, Kela. Turku.

Arvoisa vastaanottaja,

21.1.2007

Olen tekemässä lisensiaattitutkimusta aiheesta ”Hylätyt hakijat – naisten kokemuksia eläkehakemuksen hylkäämisestä.” Olen edelleen sosiaalityöntekijänä Suomen aivotutkimus- ja kuntoutuskeskus Neuronissa, missä olemme tavanneet käydessäsi kuntoutustutkimuksessa / kuntoutustarveselvityksessä vuonna 200__.

Sosiaalityöntekijän työssäni olen huomannut, että henkilöt, joiden työkyvyttömyyseläke hylätään, jäävät muita kansalaisia heikompaan taloudelliseen asemaan. Asiakkaat ovat kokeneet sen nöyryyttävänä ja katkeruutta herättävänä kokemuksena. Aihetta on tutkittu lähinnä tilastotieteellisin menetelmin, jossa henkilökohtaiset kokemukset jäävät tilastotiedon varjoon. Näen tutkimusaiheeni tärkeänä ja ajankohtaisena pyrkiessäni nostamaan esille kokemuksen eläkkeen hylkäämisestä.

Tässä tutkimuksessa haluaisin kartoittaa sinun kokemuksesi työkyvyttömyyseläkkeen / kuntoutustuen hylkäyksestä. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista.

Olet ollut meillä kuntoutustutkimuksessa / kuntoutustarveselvityksessä ja sinulle on tällöin tehty määräaikaaisesti tai toistaiseksi voimassa oleva B-lausunto. Mikäli olet saanut siitä hakemuksesta hylkäyksen tai jostain muusta vastaavasta työkyvyttömyyseläke/kuntoutustukihakemuksesta hylkäyksen, pyydän sinua kirjoittamaan tarinasi. Tarinasi saa olla vapaamuotoinen. Tärkeää on että kuvaat omia kokemuksia /tunteitasi tapahtuneesta. Miten hylkäys on vaikuttanut elämääsi? Miten se on vaikuttanut toimeentuloosi?

Tutkimuksessa on kaksi vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa pyydän sinua kirjoittamaan tarinasi. Toisessa vaiheessa tulisin haastattelemaan sinua, jolloin syventäisin tarinastasi nousseita teemoja lisää. Voit osallistua tutkimukseeni myös pelkästään kirjoittamalla tarinasi tai ilmoittamalla halusi osallistua haastatteluun.

Lisensiaattityöni teen Kuopion yliopiston sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitokselle. Työtäni ohjaavat professori Jari Heinonen Jyväskylän yliopistosta ja professori Vilma Hänninen Kuopion yliopistosta.

Mikäli haluat osallistua tarinallasi tutkimukseen, pyydän sinua kirjoittamaan sen maaliskuun puoleen väliin mennessä ja palauttamaan sen oheisessa kirjekuoressa. Vastaan mielelläni kaikkiin tutkimusta koskeviin kysymyksiin. Voit laittaa esim. tekstiviestin, jolloin voin soittaa sinulle päin.

Minna Loikkanen
Sosiaalityöntekijä, Neuron

Puh.